

<i>Szépirodalom</i>	
Vörös István versei	5
Wirth Imre versei	9
Szikra János versei	11
Szakács Réka: A testidomár	14
Lay Zsóka: Örültek háza	24
Falusi Márton: Kerületemben az ő országuk	33
Rumi Enikő versei	36
Poór István versei	39
Ádám Szilamér prózái	41
Varga László Edgár versei	49
Kovács Edward versei	51
Magyary Ágnes: Egy mondat Adyról (100 év halál)	53
<i>Literata Hungarica</i>	
Balázs Imre József: A szó anyaga (Radnóti Miklós Kaffka-képéről)	59
<i>Ködoszlás</i>	
Kolumbán-Antal József: 1222 – Terra Sicularum – Székelyek földje (Adalékok Székelyföld kialakulásának történetéhez)	67
<i>Ujjlenyomat</i>	
A határőr, aki huszonnégy másodperc alatt rakta össze a géppuskát (Kiss Árpád visszaemlékezése. Közreadja: Magyarosi Sándor)	79
<i>Kelet Népe</i>	
„Soha nem fog már Szabófalvába betörni a magyar nyelv” (Mirk Szidónia-Kata és Petres László beszélgetése Perka Mihály szabófalvi történelemtanárral)	129
<i>Szemle</i>	
Tamás Dénes: Mint egy monstrum (Nádas Péter: <i>Világló részletek</i>)	154
Máriás József: A teljesség sóvárgása (Cseke Péter: <i>A teljesség sóvárgása</i>)	163
Olvasólámpa (Edgar Lee Masters, Szergej Dovlatov, Kuszálik Péter könyvéről és Ádám Gyula fotóalbumáról)	173
Előfizetők listája	181
Diákpályázat 2019	194

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Vörös István
A KÉTESBEN

Szikkadunk, mint otthagzott kenyér,
otthagznak, mint szikkadt kenyeret
a megsértődött iskolások.
Megsértődnek ránk az idegek.

Előbb belülről érkezik a baj,
előbb a baj belsejébe jutunk.
Hogy sikerülhetne a szép,
ha túl hamar kifulladásunk?

Meddig kell élni hozzá,
hogymegcsináljunk mindent, ami kell?
Meddig élet, és honnan halandóság?
Mikor biccen előre már a fej,

mint élte vesztett bábué,
mint eltörött gyufáé?
Az ember reményeket ünnepel,
s a világra éppen hogy csak ránéz,

éppen csak rábámul, mi van,
és elvész a kétesben, mint már annyian.

TÁRGYAK HELYETT

Ha a tárgyak helyett csak
az árnyékuk marad,
ahová, mint egy kútba,
maguk elöl, beugranak,

akkor ez a világ lesz
az árnyékvilág, az a lenti:
valóság. Ami azt jelenti,
hogy a végzet szeszélyes.

Bár magyarázatnak kevés ez,
az ember annyit csak megérez,
szüksége van még a valóra.

Ketyegj az égen, toronyóra!
Suhanj le, szél, a vakondjáratokba.
Mert minden eltűnik kimondva.

MIÉRT OLYAN FONTOS DOLOG A MÉLYSÉG?

Ezen a helyen kút állt,
vagy nyílott inkább le a mélybe.
A kútnak az a szenvedélye,
hogy álljon csak és tegye dolgát

mégis, így is, még állva is.
A víz mélyének átkai,
mint halpár csillannak meg ott.
Nem adnak magyarázatot,

miért olyan fontos dolog
a mélység.
Mert az idő két szép
nemlét között
valami meghatározott?

ELŐÉRZET

Mögöttem megreccsen a padló,
mintha valaki jönne ott,
e gyanú arra pont jó,
hogy ne lehessen éneklő halott,

hogy ne lehessen elnémított ember,
akinek a kimondás nem kell,
a kínlódás, a zokszó,
inkább csak némán ünnepel:
megint egy változás,
amiből nem jön semmi más,
csak gond és baj, újabb teher,

mögöttem megreccsen a padló,
mintha valaki jönne ott,
vagy én lennék az ezzel megbízott.
A *nem* csupán viszonzó,
az *igen* meg rég halott.

SZERELMI DAL VÁLÓPER ELŐTT

Ha nem maradsz most azé, aki elvett,
majd nem leszel másé sem.
Nem tarthat semmi elvet,
ki magában nevelget
sok-sok olyan sérelmet,
ami más volt, mikor átéltem.

Ne méricskélj, ne latolgasd a pénzem,
az életünk a közös szerzemény,
ne gyűlölj abban a reményben,
hogyan szeretni nem érdem,
ha visszakoznál, én megérteném.

NEM TI KUSSOLTOK

Nem ti kussoltok, befogják a szátokat –
örülsz? Örülj, kijózanult a sátán,
lakni húzódj le az olajkutakba,
lapulj az internet mélyére,
rejtőzz a reklámok fénye mögé,
metróalagútban a vezeték alá,
terjeszd magad a kidobott kenyérben,
te, a minimálbérre bejelentett.
Savas esővel szivárogy a kőbe.
Hiába fürödsz a tükörben,
még önmagad se láthatod.
Legyél a repülőturbinába pottyant madár,
és a gép talán másfelé halad.

Ó, gének, gyógyszerek, mérgek, műholdak!
Zokogó unokánk épp abortuszra megy.
Idegen, olcsó, közönyös: haver, ha kell,
akár tökmindegy, akár egy jó pletyka,
nem ti kussoltok, befogják a szátokat.

Homo Deus sorozat (145 x 115 cm)

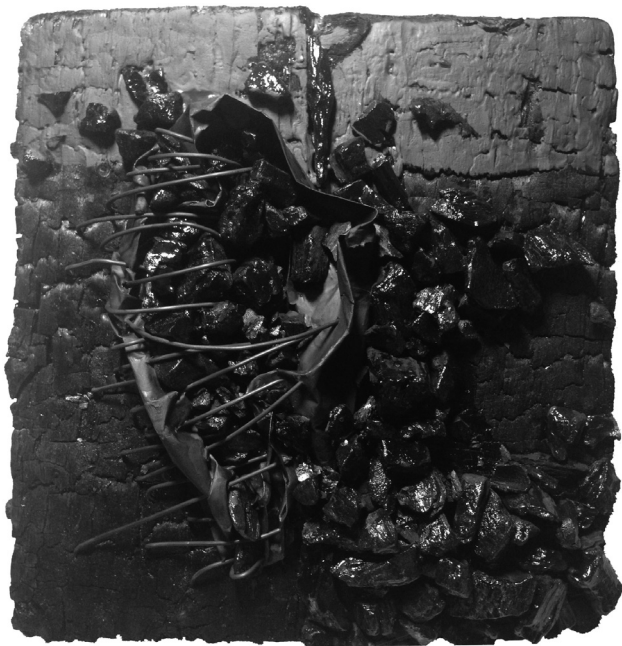
Wirth Imre

ÉN OTT, ABBAN a túrhetetlennek
tűnő pillanatban vetkőzni kezdtem,
akkor úgy tűnt, meztelen testem
váratlan akadály, hiszen szégyenlősen
mindenki félrenéz, de valami történt,
és csak utólag tudtam kikövetkeztetni,
hogy versnek olvasta létem valaki,
s a szív titkos készletéből életek
röpültek ki, benépesítve
a gyógyulásra szánt
mezőt
csak rózsával,
csak rózsával.

FÜRDŐSZOBACSEMPÉN tükröződő
lámpafény. Poros alakzatokkal
ébred, kiül az üres teraszra
egy tünetmentesen kék, banális
hajnalon. Tealevelek nyílnak
a bőrén. Véna lüktet a nővér
semlegesen szép kezében.

A GYÍKOK ÉLETE talán
eseménytelen, de öröm
lengi be életük mégis:
letépett farkuk hűlt helyén
várakozó seb nyílik, az
evolúció alapján
rövidesen valami lesz,
valami ellentmond annak,
hogy nyomtalanul múlna el,
ami egyébként halálra
ítélt – kinő egy égitest
Isten csöndbe fúlt térfelén.

EGY ÁLOMBAN levelet hozott a postás,
tompa neszekkel egyre mélyebbre ásott,
bedobott egyszer egy papírt ebbe
a ládába, évekig nézte, kivették-e,
zörrent-e a nyílás, vagy bármi más
a kertben, benyúlt-e tölgyfaág,
pecsétet nyomott-e megsárgult
levélre, itt járt-e valaki talán?
Egy elhagyott ház megszépült
ebben a várakozásban, rózsák
bújtak ki a kútból és agyonszúrtak,
valakinek véreznie kell, mikor már
elfogadhatatlan a semmitmondás.

Homo Deus sorozat (30 x 30 cm)

Szikra János

DÉLELŐTT, A NESZEBÁRI PIACON

Úgy kezdődött, hogy negyvenhárom éve,
kilencszázhetvenötben, erjedő dinnyeszagtól
részegen imbolygok egy júliusi délelőtt a neszebári
piacon, szutyokban minden, nemcsak a placc,
a járda, az ég is ragad az istenanyák feje körül
a glóriás ikonokon, emlékszem a mocsokra
s a káromkodó macskák bűdös szájszagára,
a tengerparton rajban zümmögnek a döglegyek
az aludttejes uborkaleves fölött, amúgy ízlik,
de nemsokára öklendezve kihányom majd a hajón,
a matróz rám se néz, mint nem néz anyjára vagy
Todor Zsivkovra se már, csak rutinnal a fölmosóért
tántorog, úgy látszik, nem vagyok egyedi eset
ezeken a hullámsíron rángatózó bárkákon, ez
a gyorsjárat itt, a partközelen, a szárnyashajó,
Burgaszban vihar fogad, északról szisszen nyakamba,
kilőtt nyilvessző az ég, a villámok a kempingtől tíz
méterre, addig sosem hallott égdörgéssel vágódnak
a Csornaja more fölkavart vizébe, délután két bulgár
srác bicskát kunyerál, dinnyét hoztak, megöljük
az ártatlant, megvitatjuk a nemzetközi helyzetet,
jól jönne most az orosz, de csak dadogjuk, hogy
Lenin, meg gum, meg szputnyik, meg kolhoznyica,
pedig az egész keleti blokkban erősen ajánlott
vagy kötelező a cirill, közben, már éjszaka, Plovdivot
szívunk zseblámpafényben a ponyva alatt, istentelenül
ócska az otthoni Fecske után, az sem egy Marlboro,
főleg az egri, de az utolsó szál is elfogyott, végtére
előkerül egy üveg hraki, olyasféle ez, mint a görög
ouzó, amit később nyakalhatok csak Antal Teri
tanácsára Szantorini több ezer éve fölrobbant szigetén,
ánizspálinka, persze a piros 12-es márka a tutti-frutti,

mint barátném mondaná, de hol van még, de hol van már Teri..., csókolgatjuk ezt a nyavalyás hrakit, lassacskán tisztességesen leitatnak, bár magam is állok elébe készségesen, pár óra múlva újabb okádás, ezúttal a hajnali sátorból kidugott fejjel, hason, jól indul ez a nap, s ragad már nemcsak a neszebári piac, az egész nyár, a háromhetes fizetés nélküli szabadság, hogy igényem szerint lélegezzek a Napospart homokdűnéin, azt is mondhatnám, Bácsalmástól a boldogtalan Klauzál térig egész addigi életem ragad, valahogy szerencsétlenül lettem összeállítva, összeragadt bennem a sors, mint egy nagy kupac susztercsiriz, hiába láttam a vonatból pár napja először Mezőség szelíden bárányló szénakazlait, a szélütött, néma Erdélyt, ahová majd csak a katonaság után jutok el nyolcvanhat tavaszán, húsvét előtt, most egyelőre irány a mosdó, a rozsdás kempingzuhany, a tisztaság illúziója, de azt meg elállják előlem a tegnap megismert alkalmi ivócimborák, s a két balkáni csibész most kaján vigyorral azt kérdi tőlem: nu, kak? – – – pedig valóban úgy kezdődött az egész, hogy negyvenhárom éve, kilencszázhetvenötben, erjedő dinnyeszagtól részegen, káromkodó macskák közt imbolyogtam egy júliusi délelőtt a neszebári piacon.

MINDSZENTEN, A TISZA-RÉVNÉL

Édesanyám (sosem hívtalak így, mama, anya, Csembi, később legszívesebben Katának szólítottalak, de most már kezdődjön el a vers), Kata, Katókám, haláloz után három hónappal is tartom a versenysúlyomat, költőnek bőven elég a hatvanöt-hetven kiló, szentmisén nem voltam, sem hamvaitoknál a kelenföldi Szent Gellért kápolna urnafalánál, hiszel te, csak nem tudsz róla, mondtad nemegyszer, ezzel vigasztalódom, az Úr előtt ezzel csapom be magam, a cigarettáról viszont januárban magamnak is váratlanul leszoktam, ennek örülnél, már alig kaptam

levegőt, ötödik unokád, Dávid két éve Solymáron egybekelt Edinával, többszöri ígéreted ellenére sem táncolhattál vele nyolcvankilenc évesen a Napfényes étteremben, az esküvőn zsebből ittuk a pálinkát Magdi nővéremmel, mert szeszmentes volt a buli, aztán idén nyáron megszületett a kisfiuk, Bálint, ő már a tizenegyedik dédunokád, Jolán se nézte volna ki belőled csenevész fiatalasszonyként ezt a szaporulatot, legfőljebb harmincnyolc kilót nyomtál évekig, Bálintot azóta fölrajzoltam a rövidebb családfára, ez a kurtább változat szüleiddel, Rudival és Jolánnal kezdődik, a régebbi ősök nem férnek el már közöttünk, kihullanak az időből, akikről nincsenek személyes emlékeink, vagy nem örököltünk tőlük említendő vagyont, az ükszülők már végképp csak zavarnak, ebben a szinte távirati stílusban akár tábori levelezőlapot is írhatnék neked, mint Rudi nagyapám Itáliából '917-ben nem egyet haza, Mácsára, „június 15-én átkelés a Piavén és aznap esten olasz fogságba jutás”, azóta rég Macea a falu neve, mivel a románok... többet gondolok rád, mint mikor éltél, s huszadszor mesélted levegővétel nélkül a tatai Gesztenye fasorban vagy Pátkán Anninak szecsői, esztergomi meg a többi abbagyhatatlan történetedet, Soma az ajtaja fölött őrzi a tőled kapott Krisztuskeresztet, Ági most készül eladni Illés utcai lakásodat, mikor megyek el hozzád? soha, soha nem fogom kifesteni létra nélkül az öt méter magas plafont, már a gondlattól is szédülök, fölötted egyébként azóta Gémes Mihály esperes-plébános úr meszeli holtában tündöklőre az eget, júliusban átutazóban a szülőfalujában jártunk, Mindszenten, a Tisza-révnél úszattunk át komppal Mártély felé a folyón, e sorokat két év előtti jegyzetemből írom, most látom, a vége elkallódott, ha előkerül, majd folytatom.

Szakács Réka

A TESTIDOMÁR

Az iskola betonépületét a színes tömbházak közé ékelték be, közvetlenül a domb szélére, és ott fehérlett, mint egy elnyúlt U alakú tejszínhab a tarka cukordíszek között egy lakótelep méretű tortán. A déli falon nem voltak ablakok, és csak egy néhány méteres vízszintes gypsáv szegélyezte, majd a domb meredeken rohant le a töredezett és hepehupás járdáig, aminek a másik oldalán a gyufásdoboszerű tömbházak egyensúlyoztak. Volt valami kihívó ebben a rövid, mesterséges szurdokban, ahová nem láthatott el az iskolaudvaron ügyelgő felügyelőtanár, vagy a másik épületszárnyban levő igazgatói és tanári szobákból sem senki emberfia, de még az udvaron csellengő vagy rohangáló gyermekhorda éber, sokszemű tekintete elől is elzárta a rálátást a beszögellő déli épületrész. Minden titkos és bűnös műveletet itt hajtottak végre a bennfentes diákok. Sofron, Ravasz, Csutak és Kolumbán a szurdok tekintetektől védett szegélyén kuporogva tanakodott és szötte megunthatatlanul, mint egy rémisztő négyfejű pók, a cselszövések hálóját, amibe behullott az állati vagy emberi áldozat. A lakótelepi szakadék, mint a kőszáli kecskék mesterséges sziklás kifutója az állatkertben, inspirálta az iskola betörhetetlen alakjait, hogy minden büntetésért vagy bukásért elégtételt vegyenek maguknak. Itt találták ki, hogyan gyötörjék a kövér, pisiszagú Magdit, az éhenkórász Györgycét vagy a rövidlátó Kurkó Annát. Itt született az ötlet, hogy elvegyék az esetlen lány szódásüveg szemüvegét, majd addig lökdösték, míg a padra ráesve fölborította az odacsempésztett „pisi” feliratú üdítő üveget, s aztán röhögve nézték, hogy miként siratja a sárga lében zöldes kontúrral ázó házi feladatát. Máskor a padot rántották ki Györgyce alól, aki ráesett a csontos fenekére, és a fájdalomtól szaggatottan nyögdecsejt, majd elfulladva sírt, amikor rájött, hogy elszakadt a mindig piszkos, kinőtt egyenruhája, és ezért az anyja, aki véécsnéni volt a város egyetlen közcéjében, alaposan meg is fogja verni. Ebből is látszik, hogy milyen kimeríthetetlen az emberi szórakozás tárháza már gyermekkorban, a fiúk mindenesetre ragyogóan szórakoztak.

Sofron, Ravasz, Csutak és Kolumbán, a négyfejű pók, vérszemet kapott, és egyre újabb multságokat eszelt ki a szurdok szélén. Sofron, akinek a hajszálai, mint az elhasznált műanyag körömkefe sörtéi, laposan meredeztek minden irányba, egeret tett a dagadt Magdi tízórais zacskójába, amitől Kolumbán el volt ragadtatva. Kolumbán alacsony, párnás kezű, tojásképű fiú, a bosszúvágytól és a sikertől egyaránt kihevül, ilyenkor, mint a vércseppek, pirosan izzanak a szeplői.

- Én szerzek békát a Suta-tóból - ajánlotta Ravasz, és apró szeme éleset villant, szemhéja szaporán és pillátlanul csapkodott -, levágjuk a lábait és a testét belerakjuk a vaksi Kurkó tolltartójába radír helyett! A béka lábait pedig megetetjük Györgycével, azt mondjuk neki, hogy ropi!

Csutak eleven macska elégetését javasolta, de leszavazták, mert nehéz volt észrevétlenül tüzet rakni, a füstöt álcázni, meg az áldozatokat odacsalni. Kolumbán eleven giliszták feldarabolását ötölte ki, a mozgó gilisztacsonkok látványosak, ráadásul gilisztát könnyű beszerezni. A gilisztaterv osztatlan elismerést aratott.

És elkezdődött a gilisztakísérletek kora, ahol Sofron lett a gilisztaidomár. A kísérletek csúcán a földigilisztát kémcsőbe fogta, a kémcső zárt végét öngyújtó lángjával forrósítani kezdte, amitől az esőféreg a kémcső szabad vége felé csúszott. A kémcső szabad végéből azonban csak egy szűk lumenű műanyag csőbe vezetett az út, amit Sofron szalaggal rögzített az üveghez, és aminek az átmérője éppen akkora volt, mint a gilisztáé. A féreg beprézelte néhány szelvényét a műanyag csatornába, de tovább nem tudott gyűrűzni, mert teljesen kitöltve beszorult a rugalmatlan és szoros járatba.

Ez jutott eszembe, ez a szűk és merev csatornába préselt vékony és vonagló féregtest, amikor harminckét évvel később a Gauguin osztályon, a hűvös orvosi szobában Anne-Laure finoman hullámzó mozgással igyekezett nyírfavessző karjait a gyermekméretű sűrű kardinálba belesúsztatni, de a csuklója elakadt a ruhaujjban.

Az ősz nem évszak, hanem lelkiállapot Poitiers-ban. Az állandó, fémes eső, mint egy szakadatlanul dolgozó varrótüregteteg, reménytelenül hozzávarrta az embert a létezéshez, suta és mozdulatlan volt mindenki, mint a konyhai falvédők alakjai. Csak akkor mozgottunk, ha feltétlenül

szükséges volt, lassan és grácia nélkül, akár az ízület nélküli mario-nettfigurák egy esővízokádó, gorgófejű, bábjátékos isten kezében. Nyirkos volt minden kívül és belül a világon: az ablakok, a házak, a reggeltől estig neonfényben ázó arcok, a fogasokon és az orvosokon csapzottan lógó fehér köpenyek. A betegek rétegesen húzták magukra a ruhákat, csoportokba verődve, néhol egyenként álltak a tetővel borított parkolóban, és várták, hogy elálljon a szemerkélő, szitáló vagy zuhogó eső, és kimehessenek a kórház parkjába, a sétányokra és a járdákra. De az eső nem állt el, csak verte konokul az aszfaltutakat, s a kórházi autóbusz, mint egy folyam alá merült víziló, lomhán és könnyörtelenül haladt a víz sűrű szövevényében, utat vágva a mögötte úszó autóknak. A betegek nézték, ahogy a gépek kerekei, a gyorsan forgó csökevényes végtagok, messzire fröcskölnek a vizet. Amikor elunták a parkolóban az álldogálást, a kórház beton- és üvegfolyosóin lézengtek tovább, s szemlélték a gyorsan elmosódó alakzatokat, amit az eső rajzolt az ablaküvegekre, amelyek, akár idegen városban az egyszer látott arcok, mindegyre belevesztek a folyton szétváló és összecsukódó tömegbe. A folyosókon és a szobákban savanykás szag terjengett a nedves ruhákból és az elázott hajakból. Még nem kapcsolták be a fűtést. Szokatlanul hideg és csatakos október volt.

Leginkább a földszinti orvosi szobákban dolgoztunk. Ha teltházás volt az intézet, és legtöbbször az volt, telefonáltunk a Gauguin, Monet, Renoir vagy Cézanne osztályokra, hogy küldjék vagy kísérjék le a betegeket az orvosiba, az aznapi lista szerint. Csak a zártosztályra, a Degas-ra mentünk személyesen, meg néhány kivételes esetben az emeleti szárnyakra. Anne-Laure ilyen kivételes eset volt a Gauguin osztály 17-es szobájában. Anne-Laure-hoz mindig magam mentem fel, mert attól tartottam, hogy az utat az első emeletről a hosszú folyosók érhálózatán nem tudja megtenni. Évek óta anorexia miatt kezelték, három hete feküdt a Gauguin osztályon, nagydarab tahiti nő és főköttős breton asszonyok egymásba érő másolatai között az emelet jobb szárnyán. Ez egy elnyúlt, kettős kanyarban végződő épületrész volt, ahonnan egy egérszürke biztonsági ajtón keresztül a Monet-ra, a pszichotikus osztályra lehetett átjutni. A két osztály betegeit szigorúan elkülönítették, és csak a kórház parkjában, vagy a Renoir részleg művészetterápiás foglalkozásain találkozhattak, esetleg a zártosztályon kerültek egy légtérbe, ha heveny veszélyeztető állapot miatt le kellett

őket költöztetni. Így találkozott később egymással Anne-Laure és Claude Morel: Anne-Laure a Gauguinról, Claude Morel pedig közterületről került a zártosztályra.

A Gauguin a krízis, az öngyilkossági kísérletek, hangulat-, személyiség- és evészavarok örökösen telített és újra telítődő tárháza volt, ahol néhány orvos, mint Jákob az angyallal a breton csipkefőköttők gyűrűjében, szüntelenül birkózott a kifogyhatatlan és sokarcú emberi nyomorúsággal. Anne-Laure a nővérszobához legközelebbi egyágyas kórtermet kapta, hogy a terápiás szerződés szellemében szoros felügyelet alatt legyen. 38 kilós volt, amikor az osztályra érkezett. A betegszállító autóból óvatosan kellett kiemelni, mert olyan könnyű és törekeny volt, mint a kifújt tojás héja. Erőt kellett vennem magamon, hogy rezzenéstelen maradjak, miközben a döbbenet, a megrendülés és szájalom egyszerre taglózott le és zaklatott fel e rémisztő porcelánbaba láttán, aki alig volt több 150 centinél. Vékony bőrén, mint a felvizezett zsírtalan tejen, kékesen áttűnt az arckoponya éles rajzolata, és szinte látni engedte az arccsontok finom fűrészfogszerű összeillesztéseit. A járomcsont fölött, a hatalmasra megnőtt, tátongó szemüregekben olyan volt a szeme, mint a megfagyott kékeszöld víz egy beszakadt falú krátertóban. Elodie, a szép, szőke, érzékeny, együttérző Elodie nővér elsírta magát, amikor kijött Anne-Laure szobájából: én félek tőle! – mondta, és megborzongott.

Anne-Laure a nemevés és az önsanyargatás rafinált mestere volt: idom nélküli, aprócska, szinte áttetsző testét úgy vetette alá az akaratának, mint erőszakos gyermekkéz a gyurmát. Akaratművésznek tekintette magát, aki uralja ösztöneit és szükségleteit, és ezek hordozóját, a kicsi, zsírtalan, hústalan, majdhogynem anyagtalanságú testet, ami olyanná lett tizenkét évnyi éheztetés és kíméletlen idomítás révén, mint egy szürke erezetű, kékesfehér hártáival bevont filigrán csontszerkezet. Aránytalanul nagy koponyája úgy hatott a miniatűr csonttesten, mintha a múzeum részeg teremőre a kora népvándorláskori alán vagy gepida sírokban lelt megnyúlt koponyát pusztá heccből egy fejtől megfosztott madárvázra rakta volna át. Anne-Laure látványa és a vele való foglalkozás önfegyelmet kívánt, és a kezelőorvos, pszichológus és ápoló egyaránt megküzdött, hogy elviselje ezt a rettenetes külsejű teremtetést, ezt az apró, madárforma ragadozó *Jinfengopteryx*-et, aki fölfalta önmagát, hogy végül csak egy törekeny fosszília maradjon

belőle. De Anne-Laure nem csak a saját testét falta föl, evett azok testi-lelki erejéből is, akik a közelébe kerültek, és szívós akaratával és éles elméjével hamarosan kijátszotta, uralta és irányította a környezetét. Akarata, ez a telhetetlen húsevő növény, csapdába csalta, foglyul ejtette és megemésztette az áldozatait, így kezelői gyorsan kiégtek, és gyakorta cserélődtek. Ezúttal rajtam volt a sor, hogy Anne-Laure-t, a testidomárt kezelésbe vegyem, vagy inkább ő engem, amint a kollégáim erre előrelátóan és jóságosan figyelmeztettek.

Anne-Laure egy testvérpár idősebbik tagja volt, hét évvel fiatalabb húga Nantes-ban élt. A szülők elváltak, amikor Anne-Laure tizenöt éves volt. Az anyja a nagyobbik lányával Poitiers-ban maradt, az apa a kisebbik gyermekkel előbb Bordeaux-ba, később Nantes-ba költözött. A szülők nem találkoztak többet, és a testvérek között sem volt kapcsolat, mert a szövevényes sérelmek úgy húzódtak közöttük, mint egy vastag, gumyszerű keloidos heg a törzsön, ami elbarikádozza a két testfelet. Anne-Laure-t a kórházban töltött hosszú hónapok során nem keresték a szülei, az anyja sem. Kizárólag a nagybátyja látogatta, az apa ikertestvére, egy átlagos testalkatú, sötétszőke férfiú, akinek szája, orra, szeme, testrészei és végtagjai egyaránt rendeltetésszerűek voltak, minden említhető sajátosság nélkül, és állítólag a megszólalásig olyan volt, mint Anne-Laure apja. A jellegzetesség nélküli nagybácsi együtt élt hajdani sógornőjével, Anne-Laure anyjával, és e kapcsolat jóval a válást megelőző időre nyúlt vissza. Anne-Laure szerint a nagybácsi volt a húga vér szerinti apja, és váláskor a kisebbik testvérnek kellett volna az anyával és az apa-nagybácsival maradnia. Ő, Anne-Laure, a saját apjával akart tartani, de az nem őt, hanem Anne-Sophie-t vitte, a bájos, behízelt kigyót, aki nem is a lánya! Ha e családi viszonyok nehezen követhetőek lennének, akkor hadd tegyük hozzá, hogy világosabbak és egyszerűbbek, mint a vonzalmak és gyűlöletek hálójája, amibe Anne-Laure kamaszként belebonyolódott, és többé nem is tudott belőle kiszabadulni.

Anne-Laure rajongott jókedélyű, sporttanár apjáért, aki viszont kínlódván leplezett ellenérzéssel viseltetett furcsa, magányos, okos és csenevész lányával szemben. Anne-Laure szülei korán elhidegültek egymástól. A férj egyre kevesebbet volt otthon, és ahogy ritkultak az otthonlétei, úgy volt egyre gyakrabban jelen a nagybácsi, a férj nőtlen ikertestvére. Aztán megszületett a második gyermek, aki, mint váratlan

ütés egy régi rádiót, átmenetileg működőképpé tette a rossz házasságot. Mindaddig, amíg egy délután ki nem derült az asszony és sógora közötti viszony, mert attól kezdve a délutánok nem váltak ki a többi napszakból, belefulladtak a házastársak parttalan gyűlölködésébe. Az elhúzódó válás, mint sziklazátony-hullámverést, csak korbácsolta a bosszúvágyat, és mart, mint tengeri só a nyílt sebet. A sérelmek megvadították őket, de egy dologban szent egyetértés volt közöttük, mégpedig abban, hogy a másikat különös kegyetlenséggel, hosszasan kínozzák. Mindeközben a harag csőlátásával nem vették észre, hogy nagyobbik lányukat kínpadra vonták, kerékbe törték, felnégyelték, és ettek a húsából. Mert Anne-Laure nagyon szerette az apját, és hevesen gyűlölte az anyját, hogy az megcsalta, majd elszakította tőle. Közben tehetetlen fájdalomában, mint a csapdába szorult lábát lerágó vadállat, gyűlölte is az apját, mert a hűgát vitte magával váláskor, és zsigeri gyűlölettel gondolt szelíd hűgára is, mert kiütötte a helyéről. Apjától megfosztva Anne-Laure beleszeretett a nagybátyjába, ezért csillapíthatatlan izzásba fordult anyja iránti heves gyűlölete, hiszen az apja után a nagybátyját is elvette tőle! És keserű haragot érzett a nagybátyja iránt, mivel nem őt szereti viszont, és nem vele, hanem az anyjával, azzal a kurvával él!

Anne-Laure vergődött az érzelmek és indulatok ellentmondásos, kibogozhatatlan hálójában, ami egyre szorosabb és bénítóbb lett körülötte. És ekkor úgy döntött, hogy a saját kezébe veszi és alakítani fogja sorsát és önmagát. A pókhálóba került zsákmány, hogy kijátssza a pókot, ami őt elemészteni készül, inkább fölfalja önmagát.

Először az édességekről és a desszertekről mondott le, majd a brioche, croissant, baguette és a kenyerek kerültek sorra, aztán a krumpli, tészta, rizs, végül mindent száműzött, amiben a szénhidrát valamilyen formája előfordul, így tiltólistára kerültek a gabonák és a gyümölcsök is. A zsírokat és olajokat korán kiirtotta az étrendjéből, nem evett húst, még baromfit sem, mert a rostok közé rejtve bekúszhatnak a zsírsejtek, és eltiltotta magától a sajtokat is. Kizárólag zsírtalan joghurtot, nyers és vízben párolt zöldségféléken élt évek óta. Ritkán evett néhány falat főtt halat. Mikor talákoztam vele az osztályon, mindössze egy zsírtalan natúr joghurtot evett naponta három étkezésre elosztva, délben egy evőkanál nyers párolt répát, brokkolit vagy zöldbabot, és hetente egyszer egy diónyi mennyiségű

főtt halat. Ha a megengedett adagját óvatlanul túllépte, akkor szankciókat alkalmazott maga ellen: a szobájában addig rejtegette az ételt, amíg megromlott vagy rothadt, és megette a bűzlő, nyúlós, borostyán-színű vagy kékeszöld, bolyhos vagy túrószerű masszát, lenyelte, mint egy eleven, kocsonyás, reszkető kacsambriót, hogy felforgassa a gyomrát és a beleit, és így büntesse a mohóságát. Máskor könnyedén, alig észrevehetően visszaöklendezte a lenyelt falatokat, vékony hasfala, mintha törpekígyót rejtene mögötte, egy-két laposan hullámozó mozgást ejtett, és Anne-Laure, elterelve az étkezését felügyelő ápoló figyelmét, hirtelen bűvészmozdulattal a markába, a szalvétába vagy a ruhájába rejtette aprócska, savanykás hányadékát, amit később eltüntetett. Nem meglepő, hogy a terápiás szerződés, szabályok, megszorítások és minden kínlásunk ellenére a testsúlya változatlan maradt, sőt csökkent. Aztán az egyik étkezés után a szemfüles ápolónő észrevette, hogy Anne-Laure valamit szorongat a kezében: fonálféregszerű ujjai ráhurkolódtak a saját visszaöklendezett ebédjére, aminek egy része gyűszűnyi kupacokra elosztva a zsebeiben lapult. A kórtermében tartott razzia során a matrac alól, az ágyneműből, a papucsból és a szennyesből is penészes, elfolyósodott, sikos vagy mumifikált ételmaradványok rettenetes gyűjteménye került elő, olyan volt, mint egy aberrált ínycenc emészthetetlen gyomortartalmának hajmeresztő lajstroma. Ekkor Anne-Laure átkerült a zártosztályra.

- Mit remél attól, hogy még jobban elzár? - rezenéstelen, fagyott krátervíz szemében nem tükröződött semmi más, csak én, aki néztem őt. - Idegesíti, hogy sikertelen a kezelése? - nyílt gúny volt a kérdésében és leplezetlen elégedettség, és az arca ezúttal világosszürke volt, mint az andezit.

- Nem tudunk másként segíteni, csak a zárt osztályon, Anne-Laure - kitérő válaszmra azonnal lecsapott.

- Mindenáron segítenie kell, ugye? Ráadásul királyi többesben. Fontos, hogy segítsen, nemde? - a kérdése éles volt, hegyes, rafinált és hullámos, akár egy indonéz krisz tör pengéje.

- Orvos vagyok, Anne-Laure, az a dolgom, hogy a segítsek - formatervezett, előre csomagolt, silány tömegárut adtam el neki, Anne-Laure persze rögtön kiszúrta.

- Nyilván! Persze! „Orvos vagyok, az a dolgom, hogy segítsek” - és csúfondárosan ismételte a szerencsétlen mondatot. - De csak a

nyomorultakon lehet segíteni, nemde? Tehát a szenvedésből él, az a maga éltető eleme! Maguk orvosok, a szenvedés vámszedői, szenvedés nélkül értelmetlen, okafogyott az egzisztenciájuk! Mit is kezdenének magukkal, ha mindenki boldog és egészséges lenne?! Az ilyeneknek, mint maga, a mások nyomora teszi legitimé a létét! Hát tudja meg, hogy én nem segítek abban, hogy hasznosnak tudja magát! Keressen más elégtételt, mint az én gyógyulásom! – a beszakadt falú szemgödörkkel az arca merev és kemény volt, mint a kihült vulkanikus láva.

Anne-Laure teljes mértékben állta a szavát, és nem gyógyult meg soha. Az osztályon töltött hosszú hónapok során menetrendszerűen elveszítettem az érte vívott mindennapos szellemi csatákat. Mindig ő győzött, pedig egyszerre két nehéz ellenfele is volt: önmaga és az egész világ, a világba beleértve engem is. Minden módszer és terápia, egyenként, egymás után és kombinálva, kudarcot vallott Anne-Laure esetében. Pontosabban én vallottam kudarcot velük. Egy idő után már nem a kezelőorvosa, csak egy keservesen próbálkozó, sikertelen fehérköpeny voltam a többi között, aki kéretlenül tukmálta rá a kezelésnek nevezett műveletek halmazát, ami úgy csúszott le az akaratáról, mint fényárnyék a börtönfalról. Esdekelni, alkudozni tudtam volna, hogy hagyja abba a kegyetlen aszkézis szörnyszülöttének sanyargatását. Anne-Laure azonban nem könyörült meg sem rajtam, sem senki máson, mint ahogy magának sem irgalmazott, és nem alkudozott, mert az önkínzásról való lemondásának nem volt ára. A valóság itt képtelenség volt, és a téboly a valóság, ő azonban nem hagyott egyikhez sem hozzáférni.

– Azt gondolja, hogy besétál a lelkembe, mint egy együgyű bakancsos turista, és az kinyílik maga előtt, mint az utcák?

Anne-Laure-t a zártosztály betegek közül csak Claude Morelhez fűzte valamiféle kötelék, de nem hiszem, hogy Morel előtt kinyíltak volna ezek az utcák. Morel a tél folyamán került a Degas-ra, üldöztetéses tébolya miatt hosszú heteket töltött itt, mielőtt fölkerült a Monet-ra. Sokszor ültek kettesben a tüllruhás balett-táncosok néma zsongásában a társalgóban, az egyik alacsony asztalka körül, valószerűtlen, szinte testetlen mivoltukban. Láttam Claude Morel gracilis csontozatú, hajlott hátú sziluettjét, és szemközt Anne-Laure ijesztő porcelánarcát a madárcsontváz felett, mindkettőjük nyírfaág vékonyságú ujjai úgy feküdtek a fémlábú asztal peremén, mint a társas magány posztmodern

installációi. Mikor Claude Morelt egy kimenője alkalmával megölték, Anne-Laure csak annyit közölt: Morel megmondta, hogy meg fogják ölni, maguk meg itt tartották bezárva, és rásütötték, hogy örült!

Az undorító, nyirkos telet röpke, felszínes tavasz követte, majd nem sokkal Claude Morel halála után, valamikor május végén lecsapott a nyár. A meleg levegő rétegei remegtek az aszfaltutak, járdák és terek fölött. Mindenfelé betegek kószáltak a kórház parkjában, ami megtelt mozgással és hangokkal. Rövidujjú orvosi köpenyt viseltem, s amikor kiléptem a Gauguin osztály üvegajtáján, ami az emeleti teraszra vezetett, a verőfény úgy kapott el, mint egy otromba érintés. Hunyorgtam. Anne-Laure az egyik padon ült, fehér porcelánarcában fagyott víztükör maradt a szeme. A zártosztályról nemrégiben visszakerült az emeleti szárnyra. Nem ő változott, az ápolók merültek ki, ezért osztályt kellett váltani. Leültem Anne-Laure mellé.

- Szép a karkötője - felém sem fordult, amikor ezt mondta, fogalmam sincs, hogyan vette egyáltalán észre, mert láthatólag nem vett tudomást a jelenlétemről. Egy afrikai kézműves karkötőt viseltem, amiben a fekete, fémes állagú, vastag textilszálát aranyfonállal kísértlen fonták össze megejtően szép mintázatban. Nem volt nagyrértékű darab, egy lyoni út alkalmával vásároltam egy fairtrade védjegyű fekete-afrikai boltban, ahová nem a védjegy, hanem a túlméretezett hímtagú erotikus szantálfa és a nyújtott nyakú, stilizált ébenfa termékenységszobrok miatt mentem be, hogy végül az afrikai maszkok mögött ráakadjak néhány különleges fonott ékszerre, amiből megvettem a nyakéket és a karkötőt. Ezt a karkötőt viseltem. Lecsatoltam, és odanyújtottam Anne-Laure-nak:

- A magáé, Anne-Laure. Ha elfogadja.

Nem szólt semmit, csak keskeny kezébe vette a fekete-arany fonatot, és finoman lehajtott fejjel nézte, miközben a szemei nagy, görbe, élő vízfelületekké változtak a vékony, kiélesedett orr két oldalán. Időtlen és allegorikus volt így, mint a legnemesebb és legtisztább szobrok, olyan, mint Brâncuși Pogány kisasszonya. Anne-Laure elfogadta a karkötőt.

A nyár folyamán valahogyan, magam sem tudom miként, de elviselhetővé vált a helyzet, valamennyivel többet evett és kevesebbet hányt. 42 kiló volt, amikor hazaengedtük a kórházból. Nem láttam többet,

járóbetegként a korábbi kezelőorvosa folytatta a vele való kínlódást. A következő évben egyik reggel hasas boríték várt az íróasztalomon, a titkárnők valamelyike tette oda. A nevemre címezték, feladója azonban nem volt, a tartalma furcsán zörgött. Felbontottam. Az afrikai fonott karkötő volt benne, és egy cédula, amin aláírás nélkül mindössze annyi állt: *Je regrette votre échec*. Sajnálom, hogy kudarcot vallott. Anne-Laure meghalt a belgyógyászaton, ahová szívritmuszavar miatt került. A halála előtti napon megkérte a nagybátyját, hogy juttassa el nekem a borítékot. A kórház egy modern beton épületmonstrum, ami úgy ágaskodik a dombon, mint egy hatalmas U alakú tejszínhab egy lakótelep méretű tortán.

Homo Deus sorozat (80 x 80 cm)

Lay Zsóka
ŐRÜLTEK HÁZA

- Ha ilyen állapotban találja az orvos, biztos be fogja utalni! - mondja az ápolónő.

Azt hiszi, szegény, nem akarom, ezért figyelmeztet ilyen jóindulatúan. De pont, hogy igen! Hevesen ver a szívem, türelmetlen vagyok. Édesapám mellett ül. Csendesen. Milyen tehetetlen, szomorú! Ha tudná, milyen gondolatok tombolnak bennem... Végtelenül sajnálom, hogy itt, a szeme láttára megy tönkre a lánya!

- Jöjjenek be - mondja az orvos.

Megtorpanok. Miért hív mindkettőnket?! Így nem tudok őszinte lenni!

- Lehet egyedül? - kérdezem kétségbeesve.

Az orvos bólint:

- Igen, lehet...

Bemegyek. Leültet egy nagy asztalhoz, magával szembe.

- Mondja, asszonyom, mi történt? Ha jól értesültem, kisfia a kórházban van, nagyon beteg, ön pedig kimerült, fáradt...

- Igen, a kórházban van - suttogom. - Miattam. Én tettem tönkre... Én vagyok az, aki miatt visszautasítja a táplálékot, én mérgeztem meg... A tejemmel. Mert megromlott, és megfertőztem a gondolataimmal. Én vagyok a tettes! - kiáltom.

- Nyugodjon meg, ezek a gondolatok gyakoriak a friss anyáknál, főleg, ha szoptatási nehézségekkel küzdenek... Mondja csak, érezte úgy, hogy követik?

- Konkrétan nem, de a tekintetekkel igen. Mindenki látja, hogy képtelen vagyok táplálni! Szerencsétlen vagyok... Az utcán is láttam, hogy minden anya képes etetni a gyermekét! És a gyermek elfogad mindent! Csak az enyém nem! Nem kell neki semmi! Engem néznek, és azt látják, nem akarom etetni. Pedig adogatom, nyújtom feléje az ételt, még az utcán is szoptatom. De nem, nem kell neki! Miért nem?! Mert igazából én nem akarom, hogy akarja... De... De... Ez sem teljesen igaz. Ha valamit elfogad, ha végre látom, hogy megivott egy cumisüvegnyi tejet, minden olyan lesz, mint régen! Megnyugszom, és

normálisnak érzem magam... De... De ... akkor ki a franc diktálja ezeket a gondolatokat??? Miért hiszem el őket, miért nem tudom elhessegetni?! Mert a gyermekem valóban beteg lett! Érti?! Vérmérgezés. Mitől?? A gondolataimtól, hát persze, beleszivárogtak a tejbe és... átmentek a gyerek vérkeringésébe!! Hát nem tiszta és logikus!

- Nyugodjon meg, asszonyom, ezek nem valós dolgok. Ön nagyon meg van ijedve. Gondolt arra, hogy véget vet az életének?

- Igen.

- Próbálkozott is?

- Igen.

- Hogyan?

- Ki akartam ugrani az ablakon.

- A gyerekkórházban?

- Igen.

- És tett valamit, konkrétan?

- Igen. Kilógattam a lábam. De nem ugrottam, mert félbeszakítottak.

Hívtak átvenni a gyermekem.

- Ha beleegyezik, beutaljuk. Szeretné, ha itt kezelnék?

- Igen.

- Rendben. Lemérjük a vérnyomását, megcsináljuk az analíziseket, és beszélgetni fog egy pszichológussal.

Semmi nélkül maradok. Megszűrnak. Valami erős nyugtató, gondolom. Nahát, még telefonálni sem tudok? Nem, programhoz vagyok kötve. Juj, de egyedül vagyok... Mit csinálhat a kisfiam, úgy hiányzik... és a kedvesem is! Most mi lesz? Felkelek az ágyból, bolyongok egyik teremből a másikba. Egyre idegesebb leszek. Majdnem sírok, mint egy kisgyerek. A kedvesemet akarom!!! Belém nyomnak még egy adagot. Ettől visszazuhanok az ágyba.

Hullámzik a szoba, fagyos napfényben úszik, rideg, ijesztően vonzó. Magas falak, hatalmas zárt ablakokkal, végtelen mennyezettel, rengeteg ágygal és őrülttel. Mintha már jártam volna itt. Talán álomban vagy egy másik létben, nem tudom. Egy idős, szőkére mázolt hölgy folyamatosan süteményrecepteket mormol, amint meghallja, hogy magyarul beszélek, felcsillan a szeme... *Ide aztán ne jöjjön!* – gondolom félhangosan, de máris az ágyamhoz libben. Folytatja a felsorolást,

magyar nyelvre váltva. Látom, hogy lehetetlen lesz elküldeni, hagyom, hogy mondjon.

Patakokban folyik a mellemről a víz, átázik a fölsőm, fázom. Rémülten tépem le magamról a blúzt, a mellem nedves, kikopott törölközőkkel lekötve. Szoptatnom kellene, kapok észhez! De nincs itt se gyerek, se bölcső. Folyik a kötésből a víz és tej egyvelege, valahogy meg kellene szabadulnom tőle. Megpróbálok leráncigálni, de máris mellettem az ápolónő, aki kedvesen, gyöngéden visszacsomagol a rongyokba.

- Ne hadakozzon!! Tejapasztáskor kötelező a hidegborogatás, velem is így tették annak idején! - mondja határozottan. Megadom magam, jólesik ez a szokatlan gondoskodás, és mély álomba zuhanok.

- Pusztuljatok, férfiak, mind, ahányan vagytok! - ébreszt fel hirtelen egy magából kikelt női hang. Erős robajjal kicsapódik az ajtó, egy óriásasszonyt földhöz vágnak, eszeveszetten hadakozik a két izmos fiúval, üti, vágja őket. Már-már kiszabadul a szorításuk alól, de aztán legyőzik, ágyhoz kötik, és belenyomnak két injekciót. Itt ez a szokás. Csend lesz. Vágni lehet.

Még mindig vizes vagyok, és elfog a vágy kisfiam után. Kiszolgáltottságomban reménykedni kezdek, hogy túlélte, megnyugtatták, és átvészelt az első órákat nélkülem és a mellem nélkül. Felülök, de elkap a szédülés, visszahullok az ágyba.

Amikor kinyitom a szemem, ordítanom kell. Paplanomat, lábszáramat hatalmas, csapzott szárny sötét árnyéka borítja. Tulajdonosa ott ül az ágyrácson, virraszt. Mit keres itt ez a ragadály, erőszakos, tapintatlan vészmadár?! Itt csattogatja fölöttem a szárnyait már megint! Egyszer már sikerült az örületbe kergetnie, hát itt sem szabadulok tőle?! Fojtogat, rám telepszik, pakolja a nyakamra hasznavehetetlen *herberiáit!*

- Hess, hess innen, te csóka!! Ki engedett ide?! - Az ablakok zárva, hogy repült ez ide? Az örök nem vigyáznak? - Hess, hess, te csóka! - kiabálok torkom szakadtából. - Veled kezdődött minden, te ijesztettél meg a szörnyű haláltörténeteiddel. Mindig ott ólálkodtál a hátam mögött, amikor szoptatni akartam. Elszívtad a jó tejet, hagytad a feketét!

Szerencsémre megjelenik kedvesem, és határozott kézmozdulattal elúzi. Mosolyog, magához szorít, istenem, milyen jó! Legalább ez a rémálom véget ért...

Hozzák az ételt, jó nagy adag zöldségleves, csirkecomb krumplival. Szokatlan ez a mennyiség, kanállal kell enni mindent. Az biztonságos, bár lenyomhatnám a torkomon, ha nagyon akarnám. De nem akarom, még nem... már nem? Lehetőségként azért megtartom a gondolatot.

Felmegyünk a csigalépcsőn, megkapom a szobámat. Három ágygal és két gyanús asszonnyal. Az egyik, édes istenem, recepteket mormol! Őt kell hallgatnom ezentúl? Hogy fogom bírni mellette?! A másik is csak néz maga elé, tompán, időnként kezét mos, keresztet vet, bámulja magát a tükörben. *A késektől fél!* – figyelmeztet egy hang, fejemben megszólaló senki hangja. *Azt hiszi, meg akarják ölni! Itt biztonságban érzi magát!* A receptes asszony felismer, boldogságtól ragyogva beszél hozzám. Hosszasan és összefüggéstelenül. Be nem állna a szája! Olyan gyámoltalan, folyton gurul le az ágyról... Látom, nincs semmije, senkije. Megsajnálom. Minden éjjel kétszer-háromszor is visszapakolom a földről a fekhelyére. Még jó, hogy elég nagyokat csattan, így minden egyes alkalommal felébredek. Az óriásasszony bugyikkal ajándékozza meg, én WC-papírt, törölközőt, vizet és édességet adok neki. Imádja az édességet, ódát zeng róla. Megszeretem. Gondjaimba veszem. Karonfogva járunk, az orvosságok hatására én a folyosó egyik, ő a másik falának csapódik. Középen összefonódva, szépen egyensúlyozunk, mint két tornász lány. Egymásba kapaszkodva megyünk enni, sétálni az alig néhány négyzetméteres kőudvarra, együtt etetjük a galambokat, és együtt várjuk a szabadulást.

Egymagamban vánszorgok ki az ebédlőbe, folyosók, ajtók, ablakok összefolyva, nehezen tájékozodom. Nem tudok megállni, nekizuhanok a falnak. Négykézláb tántorgok, kapaszkodom, de folyton visszasiklom a földre. Kúszok-mászok, le van lassulva körülöttem minden és mindenki. Alig várom, hogy végre ledőlhessek. Hogy ne tudjak se magamról, se másról. Egy kicsit hadd haljak meg, szűnjek meg egy pillanatra. Belezuhanok valami mély, önfeledt, mámoros álomba, összekuporodva, mint az anyaméhben. Halk neszre ébredek, kinyitom a szemem. Egy nagy, világító, sárga szempárral találkozom, rezzenéstelenül tükrözi vissza az arcom. Megrázza a nyakát, fehér tollait

átvilágítják az ablakon beszűrődő nap sugarai. Eltűnnek szeméből vonásaim, már csak őt látom. Lassan derengeni kezd, hogy régi ismerős. Ősi tudással rendelkező fehér hóbagolyboszorkányom.

- A gyermekem miattam beteg!! - vallom be neki - Én vagyok a sötétség... az ördög!!

- Ha mindenkinek ekkora hatalma lenne, már nem létezne a világ. Túl sokat képzelsz magadról! - nevet, majd bűgő hangon a fülembe súgja: - Engedd, hogy legyen, aminek lennie kell! Meséld el azt, amit behunytt szemmel látsz!

- A sötétségből egy sűrű erdő kezd kirajzolódni - suttogom - méregzöld lombokkal. A nap sugarai áttörik a homályt, megvilágítják a mellettem fakadó kristálytisza, életadó forrást.

Hej, másnap milyen jól vagyok! Életerősnek érzem magam, már nem szédülök, és józan ésszel gondolkodom. Most, ha kiengednek, mindent újrakezdek. Élni fogunk, kirándulni, utazni, emberekkel találkozni. Minden a legnagyobb rendben. Boldogan újságolom a hírt az orvosnak. De kiábrándít: még két hétig benn kell ülnöm. Nem értem az egészet, hiszen meggyógyultam, otthon a helyem, a szeretteimmel. Szükségünk van egymásra.

- Nem lehet, asszonyom, az orvosságokat fokozatosan, felügyelet alatt kell minimálisra csökkenteni. Amikor elérjük a biztonságos adagot, kiutaljuk.

A fenébe, gondolom, ez egy csapda. Dugják fel az orvosságaikat, nem azok gyógyítottak meg! A hóbaglyomról nem mesélhetek, mert még több adagot fognak belém tukmálni. Türelmesen ki kell bírnom. Majd keresztrejtvényeket fogok fejteni, olvasni, enni, inni, aludni ez alatt a két hét alatt. Valahogy eltöltöm az időt.

Az idő valóban telik, de mintha valami fokozatosan mérgezné a levegőt. Már nem tudok olyan nagyokat aludni. Sőt, minden éjjel pár órával kevesebbet. Aztán egyáltalán nem jön álom a szememre. Sem éjjel, sem nappal. Minden fehér. Az orvos köpenyétől egészen a fehér éjszakákig. Úrrá lesz rajtam a félelem. Mi ez a furcsa, sötét energia?

A tejaszító bogyók mellett fejnem kell. Fejni! Ez aztán az irónia! Pár hete még azért tettem, tejszaporító bogyók mellett, hogy jó sok legyen, most, hogy ne legyen. Szentelenül zakatol a gép, felhívja magára társaim figyelmét. Ömlik a tej, mentségemre arra gondolok, hogy a gyógyszerek mellett úgysem szoptathatnék. De nem tudok

szabadulni a keresztvető asszony elítélő, megvető tekintetétől. Halványan a fejemben megszólal egy hang, olyan, mintha az asszonyéból pattanna át az enyémbe: *meg akarod ölni a gyermeked, tudom én, azért vagy itt, és azért nem adod neki a tejed. Immár egészen fekete, nem látod?* A fehér hóbaglyomra gondolok, és gyöngéden eleresztem a hangot.

Lüktet a halántékom és a tarkóm, fájdalomtól nyilall a nyakam, hullámokban önti el a testem a hő. Altatót kérek egy nővértől, csak egy felet ad. Beveszem. Percek múlva valami szokatlan forróság önti el a mellem és altestem, kellemetlen, ijesztő érzés. Felkelek, járkálok, csendesítem magam. Lüktetek és fájok mindenhol, a félelemtől megdermedek. Biztos ők teszik, a gyógyszereikkel! Hogy ne szabadulhassak innen! Kísérleteznek rajtam, összevissza, következetlenül adják az orvosságokat, láttam én! Valamit ki kell találnom. Nem szabad a csapdájukba esnem! Nem szabad észrevenniük rajtam a borzalmat! Úgyesen kell mímelni a jólétet, elégedettséget, mosolyogni, enni-inni...

Kényszeresen figyelem, elemzem a többi beteg viselkedését. Felismerésként villan át rajtam: itt egy minitársadalom van kialakulóban! Rettegni kezdek az agyamban megszülető összeesküvés-elméletektől. *Hát persze, figyeld csak, mondom magamnak, az óriásasszony kedvességével, szolgálatkészségével észrevétlenül mindenkit maga alá rendel. Még az ápolókat is. Eddig szorgalmasan, alázatosan besegített a konyhán, most, ni csak, mint egy zsarnokfeleség, az asztalra felpakolt lábakkal követeli a második adag levest! És meg is kapja, a mihaszna! Az udvaron szinte mindenki körülötte forog, szervezkedik, cigarettát, kávét csempésznek közös erővel. Behálózta őket, sikeresen! Szeretője is van! Pedig egy hete még megölte volna a férfiakat! Azt a szerencsétlen skizofrén fiatalembert ejtette áldozatul, aki lépten-nyomon a sarkában van, készségesen szolgálja, és halálosan féltékeny. Nem lesz ennek jó vége!*

Negyedik éjszaka, hogy nem alszom. Még mindig az a rettenetes hóhullám a tarkómon. Valósággal izzik a nyakam, a fejem hamarosan szétrobban, ha valamit nem teszek. Forgolódom az ágyban, sétálok, imádkozom, bárányokat számolok, külön fehérekre és feketékre osztom őket. A szőke asszony párszor leesik, megszokásból visszapakolom, vizet viszek neki. Nem találja el a száját, a pohár víz az ágyára ömlik. Törölgetem a matracát, megfordítom a lepedőjét, visszafektetem. A kinti hangokból már következtetni tudok, hogy hajnalodik. Meddig lehet ezt bírni? Kialvatlanságban halt-e már meg valaki?!

Próbálkozom a délutáni pihenéssel, sikertelenül.

- Maga még mindig alszik? - kérdi tőlem egy ápolónő.

- Most ébredszem - hazudom, némi elégtételt érezve.

Visszacsukom a szemem. Megint végigsöpör rajtam az a szörnyű érzés, hőhullám, lüktetés, iszonyatos testi fájdalom... Mi ez? Lassan felocsúdom. Velem szemben gubbaszt, rám meredve, véretem szívva egy pocskék, ragacsos keselyű. Búzik a dögevéstől.

- Te teszed ezt velem, te rusnya hullarágó! Hát nem látod, hogy élek! Még élek, és élni fogok! Nem szégyelled magad?! - ordítok legbelül, de hang nem hagyja el a számat.

Felismerem a keselyű képébe burkolt keresztvető asszonyt, és megértem, hogy ki van éhezve. Ha egészséges lélekre talál, rögtön megrontja. Hogy szabaduljak tőle? Megpróbálok az orvosságokban bízni, de nincs hatásuk. Csapdába estem. Az asszony véretem szívja, az orvosok kísérleteznek rajtam. Senkinek sem szólhatok. A kedvesemnek sem. Holnap jön utánam. Nagyon kell vigyáznom, mit ejtek ki a számon, mit lát majd rajtam.

Másnap hangos csattogtatásra ébredek, mintha koporsót szögeznének.

- Nem jó, ami történt - suttogja egyik ápolónő a másiknak. Meghallom a párbeszédet.

- Felakasztotta magát a kilincsre, és sikerült neki, elpatkolt.

Fejemben elszabadul a pokol. Halálhírré ébredni azon a napon, amikor kiengednek... Ha kiengednek. Kimegyek az udvarra, mindenki titokzatosan suttog, a halál szele ott a levegőben. Mindenki tudja, mindenki titkolja. Mégis mintha semmi sem történt volna. A csattogtatás folyamatosan hallatszik, vést jósol. Visszamegyek a folyosóra, lefagyva állok az ablakban... Innen nincs kiút... Előbb-utóbb mindenki itt és így végzi...

Türelmetlenül, elborzadva várom a kedvesem, hogy vigyen innen. Nem merek az ágyamon ülni, a folyosó ablakából bámulom a cigarettázó betegeket. Megérkezik az orvos kíséretében. Tudom, hogy hibátlanul kell eljátszanom a meggyógyult, megújult feleséget, anyát.

- Nézzen a társára - mondja az orvos -, hogy látja, visszacapja a régi, derűs asszonyt?

Nevetve dudorászok, idegesen mosolygok, felfokozott lámpalázzal várom kedvesem válaszát...

- Igen! - mondja határozottan, és ezzel kézbe kapom a hazaszóló útlevelem...

- *Mem, mem* - néz a szemembe kisfiam, és halványan elmosolyodik. Belém hasít ez a mosoly. Itthon vagyok, terítve az asztal, a család felszusszanva vesz körül.

- Most már jól vagy, meggyógyultál, ugye? - kérdezzetik. - Nagyon várt már ez a fiú haza, szüksége van rád!

Alig tudok nyelni, erőltetem az evést, közben hánynom kellene. De nem szabad. Nehogy észrevegyék!

- Igen... Jól vagyok. Meggyógyítottak... - hazudom.

Bujkálók a házban, kerülöm kedvesem tekintetét. A fenébe, itthon sem vagyok jobban. Ugyanúgy kínoz a fejfájás, lüktetés! Éjszaka fetrengek az ágyban. Nem tudok aludni. Hogy fogom gondjukat viselni? Még szerencsétlenebb vagyok, mint a beutalás előtt. Halálfélelem gyötör. Nagyon magas a vérnyomásom. Nem merek senkinek sem szólni. Ha nem vágom fel az ereimet, úgy is holtan fognak találni egy-két nap múlva. Ez a bénultság, borzalom fog velem végezni. Levegőért kapkodok, semmi nem tud egy percre sem megnyugtatni. Minden börtön. A kórház, az otthon, a város, a világ. Minden tekintet rám van szegeződve. Lesik, mikor árulom el magam. Várják, hogy rajtakapjanak.

- *Nem gyógyult meg* - hallom a hangokat -, *mindig is bolond volt, gyerekkora óta meg van hasadva. Nem egyszer érezte magát vázában vagy a testén kívül. És még hányszor ébredt meg úgy álmában, hogy nem tudott mozdulni, csak a körmeit véste véresre a lepedőbe! Folyton ott érezte a halottak leheletét a tarkóján. Nem, nem, nem normális!*

Magamon belül vagyok. Izmokkal bélelt csontvázban, töpörödötten. Ebből a sötét mélységből próbálkozom kapaszkodva kitekinteni, a test szemén keresztül. Kukucskálok: egy árnyalatnyival sötétebb a világ körülöttem. Ez mindent megváltoztat. Nem tudok azonosulni ezzel a homállal. Nem hív, inkább visszanyom. Ugyanaz a tér, mint mindig, de elűz. *Nincs itt helyed! Ez nem a te valóságod! Nincs is valóságod, ha netán keresnéd. Ne tedd.*

Reszketve mosok el egy cumisüveget, amikor kedvesem kézen fog. Leültet magával szemben.

- Látom, hogy nem vagy jól! Mesélj!

- Beszélhetek?

- Kérlek!

Sírni kezdek. Hónapok óta először. Megdöbbsent, hogy észrevett. Bizonytalan vagyok.

- Elmondom - zokogom -, de ígérd meg, hogy nem küldesz vissza! Bármit mondok, kettőnk között maradjon!

- Nem adtam elég időt neked, túl sok volt az elvárás! Ne haragudj! Minden úgy lesz, ahogy te akarod... Hallgatni fogok, közösen átvészéljük! Tudom, hogy még nem gyógyultál meg!!

Utolsó mondata bilincseket vesz le a testemről. Az a furcsa homály párologni kezd. Érintése megnyugtat, érzem, hogy helyreáll lassan a pulzusom, vérnyomásom. Ölése áthevít, feléledek. Visszatalálok önmagamhoz, szemem az enyéem, nem csak a testemé. A konyha barátságossá válik. Kisfiam felébred, mosolya rég feledésbe merült, mélyről feljövő örömmel tölt el. Itthon vagyok, megérkeztem.

Homo Deus sorozat (30 x 30 cm)

Falusi Márton

KERÜLETEMBEN AZ Ő ORSZÁGUK

Nincs két egyforma búcsúzás, ahogyan
két egyforma találkozás sincsen.

Az sem jelenthető ki biztosan,
hogy a szövetség megkötésétől
vagy felbontásától számíthatjuk,
amivé lettünk, s amit elintézünk
egy vállrándítással, mintha csupán
mi nőhattünk volna fel foghegyről
odavetve szenvedéseinkhez.

A történelem sosem követi
időrendjét, íróink áltatják
magukat, hogy van, mi megbontható.
Kijegyzetelem a falon ugráló
szúnyog sakklépéseit, tavaszunk
bölcsodei kifestőkönyvéből
a begyűrődött hóvirágokat.

Idegforgalmi érszükülettől
kátyús az út, elüszkösödött ágak
szívják el falaim elől a délutánt,
kalimpál a rokkantszékes lába,
Vitéz Lászlóé, ha ölbe veszik.

Futásnak eredek, ahogy megerednek
a fák, kihasználják földlabdájukat,
égboltjuk minden kerek méterét.
Lihegésemet kapkodja a szél,
elnyűtt margitszigeti bélése
kifényesedik a város szerelmes
zihálásaitól, zöldje viseltes.

Próbálok orron át lélegezni,
meg ne fázzak, le ne gyorsulhassa
nehéz lábamat szapora szorongás.
Azon tűnődöm, hány kiló lehetek,
alakított-e rajtam a diéta,
elzsibbad-e három kilométer
után bal lábfejem, mint általában,
előírásosan gördülök-e végig
talpamon saroktól ujjpercekig.

Rekortán könnyít a súlytöbbleten,
ha lefogynék, nem kellene kopnom
utántömörődő ízületekből,
ki sem ficamítanám bokámat
a bitumenburkolat buckáin,
de zsírsejttömlőim lassan ürülnek,
s régi tömlőkbe töltök új borokat.

Elkocognék régi barátnőim
házaihoz, ide költöztek mind
kerületembe, az ő országuk
mégsem ebből a világból való.
Elhagyták lakályos hajlékomat,
hol ízletes hamburgerek széles
választékát ígerte reklámszlogen.

Nem állhatok és szolgálhatok színük
előtt, kereszteződésre köröket
sem róhatok, tudva, hogy testképem
kiment a divatból, gyerekeink
mire megjelentek katalógusokban.

Új *szárazesztéta* fő levében,
nyakig kapucnis pulcsiban, Apple-ben,
bozontos kis üstök kortyondi kisüstik
mélyszegénységéből kapja fel a Nyugat
aranytálcán kínált, nagy slágertémáit.

Diszkók szívószálkás mellkasai
szétpattintják izompólóikat,
belakavarodom a koktélba,
soha többé ki nem keveredem,
elvágyódtam, késő visszavágyynom.

Mégsem azé, aki fut, kifordulok
a bulinegyedből, nyelvem, hímtagom
illetéktelenül magánál tart,
hogy káromkodjak és pénzt vegyek le,
miattam motozza át az ízlés,
hátha rajtam kapja, az ábécét.

A nőt, a nőt mint olyat Canovától
ismerhetjük, Paolina Borghese
kő létére szebben verejtékezik
finom edzőtermi hónaljpihéknél.

A Sixtus-kápolna ecsetvonásai
pontosabban szerkesztik világunkat,
mint rendszeralkotó madár- s lepkefajták
létük Szilícium-völgyi siralmából.

Leválasztom a hűtőmágneseket,
közelebről nézve sincsen okom
kétkedni, odalenn, a telek
kerítésén kívülről egykori
feleségem fölmosolyog hozzám,
babakocsi helyett tolószékben
magatehetetlen vénemberként
engem gurít a végső vigaszágon
maradt levélhez, mi szüntelenül
remeg, akár Parkinson-kóros kezem,
s várja, hogy a folyamatos csoda
minél hamarabb félbeszakadjon.

Rumi Enikő

ÁHÍTAT

Korgó hang vonszolta tovább
az összetört test mögött a délutánt.

Nem volt benne semmi
méltóság, méltatlanság,
vagy aminek illene lenni
egy úgymond megnyert csata után
egy hadvezérnek.

Ha egy kérdése még lehetne,
mielőtt hajnalpír színezte szemére leszáll az örök este,
azt felelné magának: igen.

A végtelen éhség, a csalódás,
a hiányos fokú létraként csábító kihívás,
örökös párbaj, vagy utolsó lehetőség,
a rettegés, a bizonytalan ottlét,
a sok elszalasztott légyott,
az, hogy saját árnyékaként hajszolta,
de soha nem érte utol, és nem érte be
azzal, amit megkapott...

Mégis feloldozza meggyötört szívét,
hogy e sok értelmetlen küzdés megadta végül
az áhítatot.

PYGMALION

Fürkésző kezével,
melyben, akár a keblem, talán én is épp elférek,
telhetetlen szépséggel vonja be arcom. Azt hiszi, nem félek,
hogy épp e test, e lefegyverző báj az, mi mindkettőnket
a halál játékszerévé tesz.

ÚTON

Moha sarjad a házak tetején.
Cseppfolyós fény a templomtorony.
Kézen fogva térdelnek imára
pléhkrisztusok lábához a hegyek.
Sajgó liliomszál.
Vajúdik s elvetél.
Hűvös hegyi patakok vizében
fürödj meg, Románia.

ELŐHÍVOTT UTÓPIA,
AVAGY UTÓFESTETT SZÉPIA

Egy titkos társaság
kirúgott titkáráként
orrvérzésnyi csend,
vagy színvak pipacsmező
volt az életem.

Nem bánom! Ezek szerint
valaha létezett a titkos társaság,
és valamiért orrba vágta
(biztos eljárt a szám)
és valaki, helyettem,
láthatta azt a pipacsmezőt.

Selyem opálos hangja
metszi ki belőlem az emlékek szagát.

Homo Deus sorozat (150 x 124 cm)

Poór István

LESÜLLYEDT KULTÚRJAVAK

egy szaros kis kárpátaljai faluban
töltöttem a gyerekkorom
a kilencvenes évek első felében
egyedül a semic adott ki magyarul
szuperhős képregényeket
válogatásokat olyan marvel sorozatokból
mint a pókember vagy az x-men
hat-hét hasonló korú sráccal hálózatot alkottunk
kicszeréltük egymás közt a képregényeinket
újra és újra kiolvastuk őket
indigós papírral lemásoltuk a jobb rajzokat
mikor meglátom a hulkot
egy proteinhúsár vádlijára tetoválva
vagy hogy egy fényes hajú páva
egy 60-as évekbeli klasszikus képregény
borítóját ábrázoló pólóban feszít
kibaszottul felmegy bennem a pumpa
mert úgy érzem hogy arra érdemtelenek
kisajátították a szubkulturális jegyeimet

PANDORA

2001. március 23-án
még nagyon távolinak tűnt
a nyár végén a tizenegyedik
születnapom teljesen rá voltam
kattanva a linkin park legelső
albumára reméltem hogy
külföldről a rokonok
küldenek majd egy

együtteses pólót
éjjel nem tudtam elaludni
kisurrantam a kertbe pisilni
közben az éjszakai égboltot
kémleltem láttam egy
hullócsillagot
gyorsan azt kívántam hogy
menő filmrendező váljék
belőlem nagykoromra
visszafeküdtem az ágyba
lehunyt pilláim mögött
színes képek cikáztak
aludtam mint akit fejbeverték
a hullócsillag a *mir* űrállomás
szennyvíztisztító reciklátorának
kettes számú derítő tartálya volt

Homo Deus sorozat (200 x 150 cm)

Ádám Szilamér

EL

Távolból figyeltük a koporsót cipelőket. A meredek havas dombon többször leejtették, míg valahogy kiérték a gödörig. Mi is alig tudtunk kimenni, de Peti határozottan vágtatott ki, mi meg utána, nemrég kapott a csomagból egy kevésbé leharcolt bakancsot, ami alig volt nagyobb a lábánál. Úgy könnyű. Egy fa mögött bújtunk el. Figyeltük a temetést, ami gyorsan, kurtán járt le. Kevesen voltak, a pap a szentelt vizet már indulása közben, utólag eszébe jutva, félig visszafordulva szórta a sírra. Amiért jöttünk, a temetésnél osztogatott kalácsnak nyoma sem volt. Pálinkát nekünk nem adnak, de az sem volt. Rájöttünk, hogy itt nekünk nincs tovább dolgunk, és a hasunk is korogni kezdett. Dühösen vágtatott Peti le, a meredek résznél pedig seggen csúszva gyorsított.

Petire szinte mindenki felnézett. Okos és kedves, cipőt kötni is ő tanult meg leghamarabb, emlékszem, sokáig nekem is ő kötötte be, ha napközben kibomlott. De Balázsék nem szeretik, ők külön bandát csináltak maguknak Lacikáékkal meg még néhányukkal a Felszezből. De Peti ötletei mégis jobbak, ő találta ki azt is, hogy a temetéseken nekünk is adnak kalácsot. Temetés pedig itt sok van.

A falun átsietve hozzánk mentünk hárman. Petivel és Annával. A többiek a falu másik végén laktak, Peti és Anna pedig tőlünk nem messze, az intézetben. Szinte a szomszédban, egy nagy oszlopos házban, apu azt mondja, kúria volt, most intézet, nemesek laktak régen ott, akiket mutatott a tanító néni is a könyvekben, de most árvák lakják, azt mondja, az árváknak nincs se anyja, se apja. Ők az utolsó lakók, azt mondják, be fogják zárni, és akkor ők is el kell menjenek, nincs pénz, ételre még jut, de fűtés már csak egy szobában van. Ott laknak ők ketten, már nincs külön fiú- meg lányszoba, Bandi bá a nevelő, aki ha nem iszik, mindig dühös, és csattogtat, pedig egy kisebb szobában Bandi bá mindennap iszik. Azt mondta Peti, külföldre fogják vinni őket, ott pedig nagy élet van, ezt pedig már Bandi bá mondta. Szerintem nem fogják elvinni őket, mert ők itt élnek, és amúgy is, megígértük egymásnak, hogy összetartunk. Főleg Balázsék ellen. De

Bandi bá sem fogja engedni, azt mondta, hogy ő akkor nem lesz, mit csináljon az életével, úgyhogy a kölykek maradnak, s nekem a pénz csak adjátok, így mondta. Beültünk a kályha elé, épp csak izzik a parázs, csuszát rakok rá. Apu biztos az erdőn van, mert elfogyott a fa, vagy pedig üzletel. Remélem, hogy üzletel, mert akkor néha almát vagy narancsot hoz haza. Mindig így mondja, megyek üzletelni, vagy ma jól ment az üzletelés, de mikor rákérdeztem, hogy az mit jelent, azt mondta, nem rám tartozik.

Rossz emberek voltak, fukarok, fekete volt az aurájuk, azért nem volt kalács, mondta Anna. Ő volt az egyedüli szőke, világos bőrű közülünk a faluban. Szerinte látja az emberek auráját. Egyszer azt mondta nekem, hogy narancssárga az aurám, és az jót jelent, a jó embereknek olyan színű, majd megpuszilt. Azt mondta, a harmadik szemével látja, ami a homlokán van, és én is megtanulhatom, csak a homlokomra kell koncentrálnom, hogy működjön. Becsuktam a szemem és koncentráltam, a homlokomra tette a kezét, de utána sem láttam, és soha máskor sem sikerült. De lehet, nem koncentráltam eléggé, mert a hideg kezének az érintését figyeltem a fejemen. Peti azt mondta, ez adottság, és nem tudja mindenki, és biztos a szőke haja miatt van. Vagy amiatt van szőke haja. Balázsék szerint csak kitalálja az egészet.

A kályha egyre több meleget adott ki, ültünk és néztük a narancssárga láng fényét. Petire és Annára pillantottam, ők mozdulatlanul bambultak a tűzbe. Lehet, hogy most kikapcsoltak, vagy pihenő üzemmódban vannak, és akkor tényleg robotok. A múltkor az intézetbe hoztak könyveket. Petiék megmutatták nekem, az egyik pedig robotokról szólt. Azok olyan emberek, hogy nem is emberek, hanem gépek, de pont úgy néznek ki, mint mi. Vagy én. Eszembe jutott, hogy mi van, ha igazából mindenki robot, csak én nem. És akkor Petiék is robotok, és lehet, hogy én vagyok intézetben, egy ilyen nagyban, mint a falu, és mindenki robot, és azért hoztak ide, hogy ne tudjam meg, majd ha örökbe fogadnak, akkor megmondják, hogy el kell költöznek, és senki nem tudja meg, és nekem sem lesz rossz érzés. De lehet, hogy én is robot vagyok. De amikor megvágtam magam, akkor véreztem, arról pedig nem volt szó, hogy a robotok véreznek-e vagy sem, de szerintem nem.

Sötétedésig maradtak. Csak bambultuk a tüzet, a vállunk egymásnak ért, majd szó nélkül álltak fel, és indultak. Ha sokkal később mennek

haza, és Bandi bá elkapja őket, akkor kapnak. Én néztem az ablakból az utcai lámpánál jól látható havazást egy keveset, majd villanyt kapcsoltam, és a robotos könyv mellől a katonásat vettem elő. Világháborús, sok benne a kép. Ezt is Petiék csomagjából kaptam, ezt a kettőt adta nekem. Apu amikor hazajött, nem szólt hozzám. Krumplit hozott magával, megfőzte egy részét, majd kettéosztotta, megsózta, és az egyik tányérra elém rakta. Most nem volt vaj, pedig azzal összetörve finomabb. Majd még mindig egy szó nélkül lekapcsolta a villanyt, és lefeküdt. Pedig még akartam olvasni, de akkor inkább én is aludtam.

Mióta anyu lelépett, azóta csak a nagyszobában lakunk mind a ketten. Így melegebb van.

Reggel megettem az estéről maradt krumplit, aztán mentem is a templomba. Ha már temetésre ájtott, akkor misét is tartott a papbácsi, nekünk külön, gyermekmisét. Ide sokan jártunk, nem, mint a rendes misére. Voltunk vagy tízen, Balázsék is mindig jönnek. Fehér ruhába öltöztünk, Peti forgatta a Bibliát, Anna csemetgett. Balázs a füstölőt gyújtotta meg. Itt Balázsékkal nem vagyunk ellenségek. Én csak csináltam, amit mondtak, letérdepeltem, felálltam, leültem. A padokban senki nem volt, csak mi voltunk az oltár körül. A mise hamar lejárt. Sűrűn hullt megint a hó. Ilyenkor, mise után a papbácsinál eszünk. Régen tartott vallásórákat is utána, azért, hogy a lelkünk tiszta maradjon, de egyszer azt mondta, hogy nekünk már úgy is mindegy, és mindnyájunknak bérelt helyünk van a pokolban, és ő nem küzd, nem hajt, nem imádkozik az üdvünkért. Ez azután volt, hogy valaki egy labdával berúgta a templom egyik ablakát. Apu azt mondta, hogy a pap is iszik, mint Bandi bá. Vasárnap az intézetben kell maradni Petiéknek a mise után, ilyenkor városról jön valaki hozzuk, ellenőrzés és foglalkozás, azt mondták, de Petiék unják, és mindig csak Bandi bával veszekednek, úgyhogy a plébániáról hazamentem. Az úton katona voltam. Az ellenség hirtelen támadna meg, ha háború törne ki. Én kéne megszervezzem a falu védelmét. Ágyút vinnék a falu bejáratához, ki a dombra, majd az út két részén az erdőben bújniék el a többiekkel. Onnan jó a rálátás a domb másik oldalára, ahonnan jönne az ellenség. Peti a falu másik végét védené. Anna biztos velem lenne, és akkor sikerülne megvédeni a falut. Vagy elképzelem, ahogy hirtelen megjelenik az ellenség az utcában, én pedig a házak sarkánál lapulnék, majd lopakodva végeznék velük. Elővettem a robotos könyvet, és újraneztem

a képeket. Levetkőztem, és a tükör elé álltam. Néztem a robotokat, és néztem magam. Szerintem nem vagyok robot. A hasam, ha behúzom, egész vékonyra összemegyek, a robotoknak pedig a hasuk is vasból van. A robotoknak nincs fütyijük, ezt onnan tudom, hogy láttam egy képet, ahol ruha nélkül volt a robot. Ott nem volt neki semmi, nekem pedig van. Apunak is van. Annának nincs, de neki olyan van, mint amilyen anyunak is van. Annát a tónál láttam, amikor elmentünk fürödni a nyáron. Most jut eszembe, hogy akkor Peti sem robot, ő is ott volt akkor. Felöltöztem, mert fájni kezdtem, és a katonás könyvet vettem elő. De azt is meguntam. Anyunak a képét szedtem elő. Már rég nem láttam, szerintem szép volt. Apu hazajött, meglátta, hogy anyu képét nézem, kikapta a kezemből, és a kályhába dobta, és azt mondta, hogy megmondta nekem, hogy nem akarja annak a kurvának a képét látni. Mióta lelépett Dénkóval, azóta apu szerint kurva, és már velem sem beszélek annyit. Aztán hallgatag lett, és csak akkor szól hozzám, ha muszáj.

Azt mondta, fogjam meg a számat, és ne menjek ki a házból, mert jön a banya. A banya egy vénasszony, aki minden évben megjelenik. Azt mondják, néhány éve költözött a falun kívülre, de mióta én emlékszem, azóta ott van. Közbe bejön a faluba, és mond magában. A hó annyira sűrűn hullott, hogy alig lehetett látni. Az ablakból néztem, hogy mikor jön. Amikor felbukkan a nyanya, olyankor mindenki megbolondul. Ilyenkor lépett le anyu is. Ferivel. Majd visszajött, egyedül, de akkor azért lépett le megint, mert apu megverte. Most Dénkóval. Egyszer meztelenül ment végig a falun. Most ruha van rajta, elég sok. Fehér a bőre, mint Annának. Mintha a hó nem is hullana, ahol ő megy, csak előtte és utána. Valaki megint meg fog bolondulni. A faluban félnek tőle, amint meglátják, mindenki behúzódik, és aznapra már meghal a falu. Megjelent az asszony, a patakon túli úton ment, pont oda láttam. Ugyanaz volt, igazából semmi különös most már. Apu rám kiáltott, hogy ne nézzem azt az örült boszorkát. Felmásztam az ágyra és a takaró alá bújtam. Apu a másik ágyon ült, a földet bámulta, és a kezét tördelte, biztos ideges. Sajnálom, hogy nem nézhetem most már anyu képét. Annáékra gondoltam, hogy vajon ők tudják-e, hogy itt van a vénasszony. Apu mondta, hogy ez a boszorka a falu szélén lakik, és teljesen megkottyant, de mi sosem láttuk, amikor elmentünk megkeresni, csak amikor magától megjelent a faluban. Remélem,

Annáék nem mennek el, és csak úgy mondták, hogy külföldre viszik őket. Akkor nem tudom, mit csinállok, anyu sincs, apu is mindig goromba, és akkor Petiék sem lesznek. Balázsékkal pedig nem akarok lenni.

Úgy elaludtam, amikor bebújtam az ágyba, hogy csak reggel ébredtem meg, pedig még sötét sem volt, mikor lefeküdtem. Apu már sehol sem volt. Kilenc óra. Hétfő van, de most nincs iskola, mert vakáció van ezen a héten, de ezek a vakációs hetek nagyon hosszúak, a vakáció olyan, mintha soha nem járna le. Ettem egy szelet kenyeret, felöltöztem kinti ruhába, és Petiék felé mentem. Már a kapuból hallottam, hogy valami van. Az intézet előtt egy kocsi volt, egy nő és egy férfi állt mellette, és csomagokat pakoltak be. Bandi bá az intézet ajtajából hajigált ki mindenféle dolgot, és ordibált. A kapuban még állt valaki, és az is ordibált Bandi bának. A kocsiba Petit ültették be hátra, szinte futva követte Anna is. Én megdermedtem az utcán. Nem vagyok robot. Anna észrevett. Hozzám futott. A szememet nézte. Annyit mondott. Hogy szia. És. Szájon puszilt. Futott. A kocsi megtelt, és elindult. Peti és Anna is. Ők töltötték meg. Az autót. Integettek és. Elmentek.

Bandi bá üvöltött, kihajigált mindent, biztos megbolondult a vénasszony miatt, majd kijött, köveket vett fel, bedobta az intézet összes ablakát, a bejáratú ajtót berúgta, szétfeszítette, letépte, közben ordibált, hogy így elbánni vele, majd a fészerbe ment, és a nagy kalapácsot vette elő, Samunak hívják, és az oszlopokat kezdte ütni vele, de a kövek erősebbek voltak, úgyhogy bement Samuval, és csak a csattogás hallatszott, a fa már nem bírta, a bútorok összetörték Samu alatt, és a hó még jobban hullt, és eszembe jutott, hogy Anna szájon puszilt, de Bandi bá kijött, vajon milyen színű az aurája, a fészerbe ment, és biztos robot, hogy ennyi ordítózás és rombolás után is van ereje, valami kannákkal jött ki, és visszament a *kúriába*, majd locsolni kezdett, és újra kijött, és egy égő kartondobozt hajított be az ajtón, és az épülettel szemben ült le, néhány méterre, a hóba, egy fa alá, és egy üveget vett elő, és nyakalta, egyszerre itta meg mind, de nem pálinka volt benne, apu mondta utána, hogy metil volt, hogy kibaszott vele Pálincás Géza, és közben falta a szemével a lángokat, és vigyorgott neki, a lángok meg falták a kúriát, Pétert meg Annát, vagyis azt, ami itt maradt belőlük, az emléküket, mert elmentek, és néztem a lángokat, és akkor én is várni kezdtem, hogy porig égjen minden.

MINDEN ÉJJEL

Lovasíjászok üldöznek. Álomban. Olyan érdekes, mintha falun lennék, de mégis városias. Ki érti az álmokat. Felkeltette figyelmemet ez az elkapott beszéd-töredék. A férfi az előző megállóban szállt fel a buszra, és egy nő mellé ült. Ez már a sokadik üldözéses álmom a hónapban, tényleg, mostanában minden éjjel. Vagy menekülő? Melyiket kell mondani? Én menekültem. A nő nem figyelt oda, kinézett a busz ablakán. Csend. Megáll a busz, nyílik az ajtó, kétgyerekes anyuka száll fel, a gyerekek hangosak. Sokáig futottam... egy utcában... Nem hallom rendesen a gyerekek civakodásától. Próbálok közelebb kerülni a mesélőhöz. A másik álomban meg egy épületben... Vagy ugyanaz az álom? Elnézést, leszállnék, hallom a hangot és a finom lökést hátulról. A férfi közel hajol a nőhöz, ő meg kelletlenül tekint előre, meg ki. Ismerik egymást? A férfi tovább beszél, de nem hallom, újabb utasok álltak közénk. Egy darabig nem is figyelek feléjük. Arra gondolok, hogy vajon mi elől menekülhet a férfi álmában. Rájuk pillantok, a férfi haja borzos, kabátja kopott, szakálla lenőtt. A nő szép, de olyan stílustalan. A férfi egyre közelebb hajol a nőhöz, ő meg idegesebben nyomkodja a telefonját, és egyre jobban húzódik az ablak felé. A férfi beszél, csak szavakat hallok, nem értem. Mintha a keze a nő combja felé tartana. A nő feláll, undorral kevert félelem festi az arcát, a férfi nem engedi ki. De még nem fejeztem be, még álmodtam, mondta a férfi immáron hangosabban, és nem ad szabad utat. Nem ismerik egymást. A nő ki akar menni, lökdösní kezd a férfit. Engedjen ki, ordítja hirtelen, a többi utas is felfigyel. A férfi kiengedi, a nő leszáll a megállóban. A férfi mosolyog, és a kabátgombját kezdi nyomogatni. Beül az ablak mellé, egy másik férfi meg leül mellé. Minden éjjel lovasíjászok üldöznek. Álomban. Olyan érdekes, mintha falun lennék, de mégis városias. Ki érti az álmokat. Kezdte ismét a férfi mesélni, most már az új utas felé hajolva egy kis idő múlva. A busz ismét megáll, itt én is leszálok.

Hetekkel később láttam újra őt. Ugyanazon a buszon mentem a központ felé. A harmadik megállóban szállt fel. Majdnem üres volt a busz. Én a munkámon gondolkodtam, valami konferenciára küld a cég,

ettől mindig elkap a stressz. Ahogy belépett az ajtón, eszelősen nézett körbe, ugyanaz a kabát volt rajta, a haja és szakála még hosszabb. Elment mellettem, rám nevetett, és azt mondta, mindjárt szétmorzsolom a kabátgombom. Ekkor vettem észre a fájdalmat a görcsös gombnyomogatástól. Rossz szokás, ha stresszes vagyok. Leült egy öregember mellé. Egy darabig gyanúsan nézelődött, dülöngélt, majd megszólalt. Minden éjjel lovasíjászok üldöznek. Ugyanaz a szöveg, ugyanazok a gesztusok, ugyanaz a fura mosoly az arcán. Az öregember visszakérdezett, de ő figyelembe se véve kérdését, csak mondta tovább. Mintha betanulta volna a szövegét. Az öreg leszállt a buszról. A férfi egyedül ült, majd a következő megállóban felszökkent, és lelépett. Én hirtelen ötlettől vezetve utána eredtem. Úgy is csak téblábolni akartam a központban. A férfi határozottan ment előre, én követtem, és egyszer csak visszaérkeztünk abba a megállóba, ahonnan elindult. Üvegesen nézett előre, majdnem vigyázz állásban, csak a kabátja gombját piszkálva, egyébként mozdulatlanul várta a buszt. Megérkezett, ő fel, én utána. Furán körbenézett, egy nő mellé ült. Ugyanazt a sztorit kezdte: lovasíjászok. A nő félve tekintett rá, majd leszállt. Egyedül ült tovább, majd hirtelen a buszról le, én utána, ő meg határozottan indult ismét előre, vissza, ugyanoda. Mintha a napja beakadt volna ebben a húszpercben, és folyton csak ezt ismételi.

Gyorsítottam lépteimen, hogy utolérjem. Mentem mellette, ő rám se hederített, csak ment előre elszántan. Már a buszra lépett fel, amikor a karját elkaptam, és visszatartottam. Meglepetten nézett rám az első pillanatban, aztán ugyanazt a fura mosolyát hozta elő. A busz elment, ő pedig belekezdett ugyanabba a mesébe. Minden nap ugyanezt álmodod? Zavartan akadt meg a hirtelen kérdésre. Üldöznek, igen, minden nap. Lovasíjászok. Miért mondod el mindenkinek? Ismét megakadt, gondolkodott. Üldöznek a lovasíjászok. A szomszéd utcában. Kavicsos a föld, futok, és ők jönnek utánam. Közel lépett hozzám, olyannyira, hogy éreztem a testéből párolgó izzadság szúrós szagát. Azt mondták... az üldözőim... azt mondták... És hirtelen, határozottan átnyúlt és megszorította a fenekem. A meglepettségtől lefagytam, majd hátra léptem, és behúztam neki. Egy nő felsikoltott és elfutott. A férfi furán mosolygott, ez teljesen bolond, gondoltam, és hazaindultam.

Ezek után egyre gyakrabban láttam. Előbb hetente, majd pár naponta, végül naponta. Mindig ugyanazon a buszon, ugyanott, ugyan-

azt a mesét mondva. Nőkhöz, férfiakhoz válogatás nélkül ült le, egyre közelebb ment hozzájuk, volt, akit megfogott, simogatott, olyankor kapott egy-egy pofot, vagy fellökték, aztán eltűnt. Megszoktam, néha már egyenesen azon kaptam magam, hogy azon izgulok, vajon látom-e megint. Valami fura vonzalmat kezdtem érezni iránta, vagy kíváncsiságot. A gondolataimat körülburjánozta az álma, az én álmom, a lovasíjászok. Már másra sem gondoltam. Aztán a férfi követett. Haza, munkába, a buszra, és az álmát mondta mindig. Ugyanazt.

A folyó melletti köves utcán futottam. Izzadtam, meleg volt, én pedig gyorsítottam. Hátranéztem, lemaradtak. Tovább futottam, az utcának nem látszott a vége. Hirtelen újabb utca jelent meg jobbra, bekanyarodtam rajta, majd labirintusszerű úthálózatba kavarodtam, nem találtam a kiutat. Ismét hátrapillantottam, és ott voltak. Üldöztek, egyre közelebb értek a lovasíjászok, megfeszített íjakkal, a nyeregben állva. Négyen, vagy öten, vagy tízen voltak. Én gyors voltam, a lovaknál majdnem gyorsabb. Nem féltem, de valami hajtott előre. Elbújtam egy ház mögé. A lovasíjászok elfutottak mellettem. Kimentem, majd az egyik ott termett mellettem, és eszelősen mosolygott rám. Én futásnak eredtem, de a csatornákból nem volt kiút. Felmásztam egy felfele vezető másik csatornába, csak hogy ne a vízben tocsogjak, és lekuporodtam. A lovak fémesek lettek és nehezek. Tankokká alakultak, és az alsó, vizes fő csatornában jöttek. Valaki kiszimatolt, és felém fordultak az ágyúkkal. Ismét futásnak eredtem, egy ajtóhoz értem, bementem rajta, a szobában egy forgószék volt, beleültem, és ott voltak a kihallgatók, a lovasíjászok, lovak nélkül. A fülembé sűgött az egyik valamit, nem értettem, mit, émelegés és félelem fogott el.

Ismeretlen ágyban ébredtem. Fehér falak, egy kis fém asztal tőlem balra, meg egy kis kagyló, fölötte tükör. Sarokban egy polcon ruhák összefogva, meg egy kopott kabát felakasztva. Zsibbadok, valahogy feltápáskodom, és a tükörhöz megyek. Már-már nem ismerem fel magam. Hajam és szakállam lenőtt, és nagyon borzos. A felismerés villámként hatolt át az agyamon. Kivert a veríték, a gombot kerestem a hasam környékén, az ajtón egy fehérköpenyes alak jött be. Lábam alól eltűnt a talaj, sötétség lett.

Varga László Edgár

RÖVIDEK

ÜZLETI ÉRZÉK

szamaramat egy lóért

NAPI JÓTETT

érdekfáradtság

JÓMÓD

az ezüst étkezés is aranyból van

TÁJLEÍRÁS

szövegkörnyezet

PÓTCSELEKVÉS

a szabadságba menekül

LÓSZEMSZÖG

a torinói nietzsche

KÜLÖNÖS HÁZASSÁG

szempár

ISTEN ESETE A MÉLYTENGERI HALAKKAL

leteremtette

SZENVEDÉLYBETEGSÉG

antialkoholizmus

BENNSZÜLÖTT IRODALOM

vadregény

PREDESZTINÁCIÓ

ösztvér kútágas hórihorgas génnel

MATEMATIKUSZENEKAR

logaritmus

ÁRNYÉKBOKSZ

szélütés

RÉGI SZERETŐK

többet tudok az ő gyerekéről
mint a sajátomról

Homo Deus sorozat (200 x 150 cm)

Kovács Edward

BULIMIÁS

Nincs bennem hiányérzet, de mióta
nem beszélünk, mértéktelenül
zabálok, csak a kényszeres egymás-
utániságok, a kilátástalan éhségroham,
majd a megszabadulás görcsös vágya,
lenyelem, hogy kihányhassam,
mert ilyenkor csak az önvád marad,
megtalálni a kivetnivalókat,
bánni, hogy lenyeltem őket, téged,
minden nap feszíted gyomorfalamban,
mint az emészthetetlen anyag, megeszlek,
hogy kiokádhassalak.

PURGÁLÁS

Pedig tudtam jól, hogy ami nem épül be,
annak távozni kell, hogy minden felelőtlenül
megrágott darab csak újabb emészthetetlen
teher, gyomorforgató beidegződés, az öklendezés
lüktető ígérete, melyet bevált a megcsömörlött test,
pedig már nincs mit kiadnia, de azért felfaltalak,
a szájüregben a vágy sikamlós váladéka azóta sem
apadt, nyelőcsövemen keresztül csúszik tovább
a szétmárt üregbe, ahová bezártalak, ahonnan rendre
kitörsz, talán már ott se vagy, csak azt képzelem,
hogy a testem kifordul magából, folyamatosan kihány,
és ha ez tisztulás, mégis hogyan telíthet el ennyi hiány?

KÉNYSZER

Nincs már éhség, csak a szokások
önemésztő savaival marják gyomromat.
Elfogyasztottam mindened, mit a körmök,
a száj, a nyelv bélpoklos nyáladzása
megengedett, mit elbírt a térfogat,
mit hozzám mérten magadból
kínálni tudtál: romlandó étkeket.
Úgy fájsz bennem, mint sokasodó
fekélyek. Pedig, már sehol nem
vagy, semmi sem maradt, csak áll-
kapcsomban a kattogó rágás,
önmagát őrlő mozdulat.

Homo Deus sorozat (118 x 150 cm)

Magyary Ágnes
EGY MONDAT ADYRÓL
– 100 év halál –

Ady akinek nincs kultusza mivel a kultusz ma már nem divatos
hiszen az nem kompatibilis a posztmodern személyiségelmélettel
dobd ki az alanyt a kukába

de a költő ehelyett azt mondja

Én voltam az Úr, a vers csak cifra szolgál

márpedig ez maga a feudalizmus az pedig nem comme il faut
sőt maga a költő sem következetes hiszen pont az ilyesféle anakronisz-
tikus társadalmi alá- és fölévetettséget ostorozza sétálgatásai közben

*De nézzék meg a kanonok-sort, s gondolkozzanak... Az előkelő, feszengő
jómódról valló paloták redőnyei le vannak bocsátva. Lakosai a legmihasz-
nább, legingyenélőbb emberek...*

persze mi van akkor ha itt az én nem azzal az Énnel azonos aki a költő
és aki jobb híján verseket firkálgat valamint akinek a mitikussá
növesztett egójától az egyszeri posztmodern irodalmi szakmunkásokat
kiveri a veríték hanem arról van szó hogy mi a fontosabb: a szöveg
vagy a szöveg megalkotója

a szöveg mondaná gondolkodás nélkül a mondatgyártó esztétikai
kisiparos

az alkotó mondaná a felpumpált egójú Ady

aki nem ember hanem egy természeti jelenség

ily módon viszont badarság rajta számon kérni posztmodern elveket
hiszen a cunami szemére sem lehet a túlzó önimádatot vetni hiábava-
lóság lenne hiszen az elemi katasztrófa jelszava:

jöttem láttam győztem

így egyes szám első személyben amelyhez legfeljebb azt lehetne
hozzátenni:

én jöttem én láttam én győztem

Ady tehát nem ember hanem természeti jelenség amelynek megvannak
a maga törvényei és semmiképpen sem lehet tőle az emberi ésszerűség

nevében követelni a személyes névmás barokkosan eluralkodó jelenlétének elfogadható szintre való csökkentését

különben is kit érdekelnek a kanonokok egy kicsit ugyan jólesik az embernek a kipellengérezésük főleg ha a gályarabokra gondolunk vagy az elszánt jezsuitákra és olyan jó unni a faragott képet mivel Ady egy olyan sámán akinek nincs szakálla márpedig magyar író nincs szakáll nélkül követeljük minden magyar író számára a dús és tekintélyt parancsoló arcszörzetet alanyi jogon mert anélkül senki sem jogosult a figyelemre megbecsülésre irodalmi díjra külföldi ösztöndíjra zsíros főállásra tévés szereplésre

amúgy Ady ezek közül egyikben sem részesült

csak a szifilisz t sikerült megszereznie Rozitól aki vélhetőleg sokkal engedékenyebb volt mint bármelyik irodalmi grémium és viszonylag egyszerűsített eljárásban lehetett a kegyeihez hozzáférni

abban is a szakáll nélkülség játszhatott szerepet

hogy Ady temetésére mindenki eljutott kivéve a szüleit és ehhez képest szinte semmiség hogy Csinszka kibontott hajjal és kiguvadt szemekkel rugdosta le Léda virágait Ady sírjáról válogatott átkokat szórva az egykori vetélytárs szegény fejére ahogy annak sincs jelentősége hogy évekkel később Diósy barátoknak csak Dódi távolíttatja el Csinszka koszorúját Léda sírjáról megvető pillantások kíséretében mert mindenkinek joga van Adyhoz az életműhöz a versek összességéhez a költészethez az irodalomtörténetbe való bekerüléshez az allegóriákhoz a páros rímekhez

és kit érdekel az emberi test amelyet úgyis aprócska darabokban elhordtak a föld és az enyészet férgei

miközben tart a *Kocsi-út az éjszakában*

amelyről sokan úgy vélik ez az egyik legszebb magyar vers

hiszen *minden egész eltörött* többek között az Én is ezer darabra esett ezért kell utolsó kétségbeesett kísérletként piedesztálra emelni mielőtt szemmel már nem látható részei semmivé lennének az örökkévalóságban

valami biztos pontra szükség van ami lehet egy metafora egy szimbólum és miért ne lehetne ez a minden fölé Istenként felemelkedő költői öntudat

és mindeközben kicsit odébb a *négy ökör lassacskán ballagott* mivel a magyar költő szeret utazni és maga az élet sem más mint könnyed helyzetváltoztatás a létezés és a megsemmisülés között

Ady amúgy is vonzódik a halálhoz állapítják meg a jóléertesült irodalomtörténészek

a halál meg vonzódik a költőkhöz

tehát nehéz eldönteni hogy melyik volt hamarabb mivel itt minden és mindenki vonzódik mindenhez és mindenkihez

és József Attila téved mert nemcsak a mosónők hanem a magyar költők is korán halnak

főleg azok akiknek zaklatott lelke felhabzsolja az életerőt a vitalitást az élniakarást a józan észet és így az egyszeri magyar poéta idő előtt gyűrött matuzsálemmé zsugorodva tántorog élet és halál között

az ilyeneket zabálja a közönség: a tragikus sorsú költőket a korai halált a reménytelen szerelmeket látványos szakításokat az elrontott jambusokat és a forradalmakat még akkor is ha azok csak költészeti lázongások

mert vajon mi döntötte le a régi irodalom bátyáit

az *Új versek* vagy a *Vér és arany*

esetleg a nagyváradi *Holnap* antológiával született-e meg a modernség mit számít már az élet fintora a költői sors keresztje hogy eme jeles versgyűjteményből sokkal kevesebb fogyott el mint a Budapesten megjelenő paródiakötetből amely a *Holnapután kiskedden* címet viselte tehát Ady kultusza – vagy nemlétező kultusza – a verseiről írt paródiákon alapszik

hiszen a *Nyugat* olvasóinak száma is csekély volt

mégsem tévedett akkorát Ady amikor azt írta *Én voltam Úr, a vers csak cifra szolgál*

mert senkit sem érdekel a vers annál inkább az Úr

és *Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga*

ennek viszont már semmi köze a feudalizmushoz

nem értem az irodalmárokat

annál inkább a pogány hunokhoz

másrészről mély önfegyelemről és alázatosságról tesz tanúbizonyságot a szöveg hiszen ugyanez a mondat jelen időben: én vagyok az Úr

(*Én vagyok az Úr, aki kegyelmet, ítéletet és igazságot teremtek e földön* – írja Jeremiás próféta

Én vagyok az út – mondja Jézus)

nemcsak biblikus magasságokba repítené az Ént hanem egyenesen az egyetlen Istenként jelenne meg

de Ady szerényen foglal helyet *Isten balján*

dehogy kíván magasztosabb lenni a Mindenhatónál

tehát a vers nem számít annál inkább a költő aki szerelmes vagy akibe szerelmesnek lehet lenni

és később amikor már biztonságosan jobblétre szenderült a szóban forgó amúgy rémesen háklis természetű poéta dicsekedni lehet vele: engem majdnem feleségül vett csak én vonakodtam és erről a vonakodásról alkalmas időben piacra lehet dobni egy meghitt hangú visszaemlékezést mert az irodalom egy olyan szeszély amelyet kevesen olvasnak de annál többen élveznek

Jaj, ha hallaná Ady – aggódik Dsida Jenő

akinek a kriptájához nagymamámmal minden évben kimentünk és bár nagymamám őrizte annak kulcsát sosem nyitotta ki nekem azt a ronda vasajtót ahova elkeseredett zarándokok vésték be fohászaikat mintha Dsidának – jobban mondva a szellemének – hatalmában lett volna ezeket a kétségbeesett kéréseket teljesíteni persze én izgalommal olvastam ezeket az üzeneteket mert mindig is imádtam mások titkaikban kutakodni

mi nagymamámmal nagyon szerettük a verseket ezt az az esztétikai radikalizmust a dédszüleim oltották be a családba amikor semmivel sem törődve szerelmi házasságot kötöttek ennek következményeként nagyanyám kedvenc költője Ady volt

pont mint Rejtőnek aki egy alkalommal úgy belezavarodott *A fekete zongora* szavalásába hogy kénytelen volt egy másik szöveget rögtönözni ami nyilvánvalóan nem esett nehezebbre az viszont már igen hogy senki sem észlelte a szentséggyalázást

Ez blaszfémia! gondolta Rejtő mert nem sejtette hogy Ady olyan mint a Biblia mindenki csak szekunder forrásokból ismeri

de Ady nem – ahogy Petőfi sem – alkuszik

minden kell neki vagy semmi sem

és emiatt aztán inkább jobb meghalni a segesvári csatamezőn amelyet oly gyengéden ölelnek körbe a dombok mint síró gyermeket aggódó édesanyja

aztán jönnek a kozákok majd mindennek vége

Ady hosszasan ecseteli Petőfi kapcsán Szendrey Júlia szeszélyes természetét és azt ahogyan ez a költőre hatott

mintha csak saját tapasztalatait vetné papírra hiszen Léda mellett sem lehetett unatkozni senkinek és ugyan Dódi a férj kemény hangon olvasta Ady fejére: az ő feleségével nem lehet így bánni még magyar költőknek sem legyenek azok sámánok vagy eretnek kálvinisták

Szendrey Júliát senki se tudta megvédeni az irodalomtörténettől márpedig az irodalomtörténet kegyetlen dolog mindenkivel elbánik főleg az írófeleségekkel

Petőfi Párizsba szeretett volna utazni – és a *négyökrös szekér lassacskán ballagott* –

de egyrészt egy megveszekedett garasa sem volt erre a kalandra – pont mint Adynak – hiszen még Pestre is gyalog indult el Debrecenből másrészt forradalmat kellett csinálni

Ady megtörve a magyar költők átkát eljutott a fény városába igaz csak Dódi és Léda révén de legalább békességben éltek hármásban a rue de Lévis 92. szám alatt

míg Petőfi Júliával és Zoltánnal Erdélybe tart mi tudjuk hogy meghalni ő úgy tudja hogy győzelemre jutni de az irodalomnál már csak az élet kegyetlenebb

Ady kedvenc színe a fekete alkalmanként a fehér kedvenc évszaka az ősz kedvenc szeretője Léda szeretné ha szeretnék kedveli még a tengert és az automobilt a pogány szilaj legényeket – akik valójában ő maga – és a csendes halk szavú poétákat – akik szintén ő maga –

Ady nem bonyolódik bele többszörösen összetett szófolyamok lelket bolygató kigyózásába hanem a kevesebb több elvet vallja és banális megállapításokat sorjáz egymás után:

Izapos, mély fekete árok / A Halál-árok pont

Oda kerülnek / A vén szerelmi csatárok pont

az egyetlen szokatlan tényező a két főnév egymás mellé helyezése: *Halál-árok* amelyek összetartoznak na de nem annyira hogy még egybe is írná a költő mert valami miatt nem szereti egybeírni ezeket a két főneves nyelvi találmányait úgy érzi alkalmasabbak kötőjellel és mindenképpen nagy betűvel írandó hogy kétségünk se legyen afelől hogy ez itt túlnó a valóság kies pusztaságán és szimbolikus térré alakul mint valami mesebeli figura aki varázsütésre alakul át emberből békává vagy fordítva és a szimbolikus tér inkább hasonlít álomhoz amely lehet

rémséges de rendelkezik azzal a megnyugtató tulajdonsággal hogy tudjuk egyszer vége szakad tehát csak félig kell komolyan venni bármilyen borzalmas lélekkavaró is legyen és Csönd-herceg óvatosan kémleli a köd-jövendőt emiatt aztán lekési a saját halálát is ami szinte lehetetlenségnek tűnik de egy olyan világban ahol csókokban élnek a csóktalanok bármi lehetséges

Ady a kráter amelynek a szélére merészkedve könnyen a vulkán mélyén végezhetjük de akinek közben olyan kiábrándító napi gondjai vannak mint a pénztelenség a mértéktelen ivás – Pista bácsi, a piros rózsabokor alá rejtse a borosüveget amikor Csinszka nem látja – és a mindig valakitől való függés: kiadók kegyétől a közönség lelkesedésétől vagy megvetésétől Léda szerelmétől Dódi pénztárcájától irodalmi lapok jószágától Hatvany báró támogatásától Csinszka feleségszerepétől mindenkinek meg kellene adni azt amire legjobban vágyik és erre csak poharát tudja emelni az Ady nevű kráter mert ennyi elvárásnak egyszerre képtelenség megfelelni

ezért a legjobb taktika ha az ember meg sem próbálja mindenkinek jobb így főleg a magyar költőnek aki nem arról híres hogy strapálná magát főleg nem olyan eleve veszett ügyekért mint

Isten kétség bor nő betegség

mi minden reggel késve mentünk az iskolába nagymamámmal de nem nagyon izgattuk magunk emiatt

hanem verstanulással töltöttük ki a lopott időnket

Két nyakas, magyar kálvinista, / Miként az Idő, úgy röptünk

harsogta katolikus nagyanyám és én öntudatosan mondtam utána

Két nyakas, magyar kálvinista, / Miként az Idő, úgy röptünk

és repültünk az iskola felé

mert rajtunk kívül már mindenki dolgozott tanult végezte a társadalom által rá kirótt feladatát

csak mi rendetlenkedtünk

mi és Ady.

Balázs Imre József

A SZÓ ANYAGA

– Radnóti Miklós *Kaffka-képéről*¹ –

Az irodalomtörténeti hagyomány élő voltának fontos fokmérője, hogy a kortárs szerzők hogyan választanak maguknak elődöket, hogyan írják magukat bele a hagyomány történésebe. Ebben az értelemben az irodalmi hagyomány valódi dialógusként gondolható el: nem egyszerűen arról van szó, hogy egyes fontos szerzők leszármazási vonalába, utódaik közé bekerülnek a folytatók, hanem paradox módon arról is, hogy az utódoknak mindenkor újjá kell szülniük az elődöket. Kevésbé organikus metaforával: fel kell építeniük a mindenkori hagyománynak azt a szerkezetét, amelyben otthonosan tudnak mozogni, amelyik jelentéssé válhat számukra. A hagyomány mindenkor konstrukciónak is felfogható, ami természetéből adódóan tehát munkával, értelmezői erőfeszítéssel jár.

Radnóti Miklós 1934-ben védte meg Szegeden doktori értekezését *Kaffka Margit művészi fejlődése* címmel.² A dolgozat keletkezéstörténetét feltáró munkák nyomán tudjuk, hogy eredetileg nem ezzel a témával, hanem egy Arany János *Koszorújáról* szóló kutatással vágott neki a fokozatszerzésnek, és menet közben váltott, mintegy a Kaffka-téma „szabaddá válása” következtében.³ A korabeli intézményi logika keretei között nem beszélhetünk teljesen szabad választásról, hiszen a témavezető, Sík Sándor által ajánlott témák között lavírozhatott az ifjú jelölt – a Kaffka-téma iránti affinitását mégis kiérezhetjük már magából a váltás tényéből, illetve abból is, hogy a dolgozat megírása után

-
- 1 Előadásként elhangzott a nagykarolyi Kaffka Margit-émlékkonferencián 2018. november 25-én.
 - 2 Radnóci [sic!] Miklós: *Kaffka Margit művészi fejlődése*. Értekezések a M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből 14. Szeged, 1934. Az értekezésből származó idézetek oldalszámát a továbbiakban e kiadás alapján adom meg a főszövegben.
 - 3 Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 289.; Kovács Krisztina: „Lélek és forma”. *Kaffka Margit művészi fejlődése*. In Olasz Sándor – Zelena András (szerk.): *„Mert annyit érek én, amennyit ér a szó”*. Szegedi Radnóti-konferenciák. Szeged, 2009, SZTE BTK, 106.

többször közölt még Kaffkáról szóló írásokat, amelyek részben megismételték, részben tovább árnyalták a disszertáció fő téziseit. A részletesebb ismertetés során látni fogjuk, hogy a pályája elején járó költő saját alkotói dilemmáira is válaszokat keresett Kaffka művein keresztül, illetve saját szövegalkító eljárásait is tudatosította és legitimálta íróelődjéről írva.

Három kulcsfogalom révén ragadhatjuk meg a maga egyediségében Radnóti Miklós Kaffka Margitról alkotott képét. Ezek az *asszonyiség*, a *szabadvers*, illetve az *anyagiség* – utóbbi leginkább a nyelv vonatkozásában, a szó központi szerepét tételezve érhető tetten. Ezeknek a szempontoknak az összefoglalására vállalkozik az előadásom, amelyből reményeim szerint az is kiderül, hogy az említett három szempont mennyire szoros hálózattá szövődik össze Radnóti koncepciójában.

ASSZONYISÁG

Radnóti értekezésével egyazon évben jelenik meg Márai Sándor emlékezetes könyve, az *Egy polgár vallomásai*. Annak második fejezetében olvassuk: „A legtöbb házasság mezaliansz. Az élettársak maguk sem sejtik, mi az, ami idővel két pártra állította őket. Soha nem tudják meg, hogy a lappangó gyűlölet, amely átfűti az együttélést, nemcsak a nemi érintkezés csődje, hanem, egyszerűbben, valamilyen osztálydüh. Évtizedekig vándorolnak az unalom és megszokás jégmezőin, s gyűlölik egymást, mert az egyik előkelőbb, finomabban nevelték, kecsesebben tartja a villát és kést, vagy mert elhozott magával gyermekkorából valamilyen választékos kasztszellemet. [...] A család mindig osztályharc is.”⁴ Fontos megfigyelés Márainál, hogy nem csupán a dominancia és alávetettség különbségeiről van szó, hanem gyakorlatok, gesztusok, szokások általánosabb, szinte szükségszerű különbségéről is.

Látni fogjuk, hogy Radnóti Miklós értekezése az „asszonyiség” fogalmát hasonló összefüggések között, társas és társadalmi feszültségek összehangzásaként tárgyalja. Azok a hősnők, akik a Kaffka által megélt korszakok különböző generációihoz tartoznak, mindannyian

4 Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. S. a. rend. Kovács Attila Zoltán. Budapest, 2013, Helikon Kiadó, 83.

szembesülnek olyan helyzetekkel, amikor nőiségük összeütközésbe kerül a korszak viselkedésmintáival és társadalmi normáival – ilyen értelemben történetileg is pontos és releváns, amit Radnóti értekezése ezzel kapcsolatban kiemel: „Az asszonyiség nála, mint az emberi elnyomatás félelmetes szimbóluma jelenik meg. [...] Szembe mer nézni a valósággal, akár a mellőzött gyermek, akár a sorsára hagyott lány, a kiszolgáltatott asszony, a pusztuló középosztály problémájáról van szó, és állást foglal az embertömegeket kiszolgáltató háborúval szemben.” (13–14.) Az, hogy Radnóti így közelít a nőiséghez, dolgozatának módszertanából, illetőleg annak irányultságából is következik. Noha bibliográfiája csak kevéssé támasztja alá, Gyarmati Fanninak írt egyik leveléből tudjuk, hogy Radnóti marxista árnyalatúként gondolt saját szövegére: „Az én szempontjaimmal nemigen dolgoztak eddig és így tulajdonképpen kísérlet; azt hiszem, sikerült. Marxista esztétika. A társadalommal, mint alapokkal magyarázni a lélek és a forma fejlődését.”⁵ Maga a *lélek* és a *forma* Lukács György által is tárgyalt, címmé is emelt terminusok, és noha *A lélek és a formák* írása idején Lukács még nem a későbbi marxista korszakának alapállásából szólal meg, 1934-ben ezekkel a fogalmakkal dolgozni Radnóti számára egyfajta identifikációt jelenthetett a lukácsi gondolatkörrel.

Felmerül a kérdés, hogy tekinthető-e a szó szoros értelmében feministának akár Kaffka Margit, akár Radnóti őt értelmező szövegvilága. Noha Radnóti beszél Kaffka részvételéről a női jogokért folytatott küzdelemben előadások tartásával, vitahelyzetekben való helytállással, az értekezés szoros olvasata inkább arra látszik utalni, hogy minden, ami a nőkérdéssel kapcsolatos, egy általánosabb társadalmi emancipáció elképzelérendszerhez igazodik. Az értekezés vége felé idézi Radnóti azt a levelet, amelyet Kaffka 1918-ban ír anyjának. Ebben szocialistaként nevezi meg magát: „Jászival keveset találkoztunk: nem is vagyunk egy hiten, én szocialista vagyok, ő polgári radikális, amit én fából-vaszarikának tartok, s őt magát nem túl nagy lumennek, bár egyénileg feddhetetlen, jóhiszemű és tisztességes embernek.” (85.)

Radnóti értelmezői általában arról írnak, hogy a doktorjelölt nem ismeri azt a fogalomrendszert, amelyet az észak-amerikai és nyugat-európai feminizmus ekkoriban használ, inkább autochton források

5 Idézi Ferencz Győző: i. m. 291.

nyomán halad, Schöpflin Aladár egyes megállapításait idézve például.⁶ Ennek ellenére több ponton is hasonló konklúzióra jut, mint a korabeli feministák, és Kaffka irodalomtörténeti jelentőségét határozottan kapcsolja az általa használt asszonyiség fogalomhoz. Radnóti szerint a „szükségszerű pongyolaság” nem egyszerűen stiláris kategóriaként jelenik meg a Kaffka-életműben, hanem olyasvalamiként, amit utólag úgy azonosíthatunk, mint a nyelvet preformáló férfiszemlélet kikerülésére tett tudatos kísérletet. Poétikai értelemben még pontosabban ragadja meg ezt a szövegalkító technikát, amikor azt állapítja meg Kaffka verseiről, inkább leíró, mint értékelő módon: „Nincs centrum.” (53.) Az „osztályharc” mellett tehát ez a szövegalkítás Kaffka asszonyiségának a kulcseleme, vonja le a következtetést Radnóti.

SZABADVERS

Három magyar költő kerül szóba Radnóti dolgozatában a szabadvers kérdésköre kapcsán: Füst Milán, Kassák Lajos és Kaffka Margit. Mindegyikükről írt egyébként külön-külön is, ami viszont jelen témánk szerint a legfontosabb, az az, hogy hármuk közül egyedül Kaffkát nevezi olyan költőnek, aki ténylegesen szabadverset ír. Ez nyilván definíció kérdése is. Füst esetében arról beszél, hogy valamiféle zártság uralkodik a verseiben, ami az időmértékek jelezte formai törvényszerűségekkel függ össze nála. Kassáknál pedig Radnóti szerint a következetes, törvényszerűen ismétlődő manifesztációforma belső szerkezete és dikciója eredményez kötöttséget. Kaffka tehát ehhez képest volna a nyitott, szabad beszédforma képviselője. Radnóti ugyanakkor ezt azzal ellenpontozza, hogy egy végtelen felé irányuló romantikus formatörökvéssel hozza kapcsolatba a Kaffka-líra jellegét. (50–64.)

Itt járunk legközelebb ahhoz, ahol Radnóti voltaképpen saját műhelytitkairól, költői viszonyítási pontjairól is beszél, korai költői korszakában ugyanis meghatározóak a szabadversek. A disszertáció megírása idején viszont – mint Ferencz Győző is rámutat – éppen a szabadverskorszak meghaladása foglalkoztatja.⁷ Kaffka szabadverseiben talán az érdekli őt, hogy Kaffka bizonyos értelemben egyik szélső pontjáig jut

6 Vö. Ferencz: i. m. 292., 293.

7 Vö. Ferencz: i. m. 294–295.

a korszak magyar szabadversírásában, és Radnóti szerint ez a nyitottságban, irányítatlanságban érhető tetten.

Schein Gábor Füst Milán-monográfiájának⁸ szempontjait is figyelembe véve nem térhetünk ki azonban az objektivitás/szubjektivitás kategóriái elől. Schein szerint Füst Milán költészetének kontextusa a személyes ént meghaladó rend világa, ugyanakkor Kaffka szabadverse, mint Radnóti is megállapítja, erősen épít a saját tapasztalatokra és egyfajta szubjektivitásra. A doktori értekezés szerzője azok közé tartozik, akik egy lírikus alapállás felől olvassák Kaffka prózáját is.

Ugyanakkor egy Radnóti által egyetértőleg idézett Karinthy-kritika arra is rávilágíthat, hogy a szubjektum egyben egyfajta gépként is működhet, ez lesz majd a magyarázata annak, hogy Kaffka regényei kapcsán egyaránt szóba kerül a dokumentarizmus és az énrégény-forma. Karinthy megállapítása így hangzik: „Nála e szó »vers« egyáltalában nem kötöttséget jelent, sőt ellenkezőleg: a legkorlátlanabb szabadságot és kötetlenséget, mint amilyent bármely próza biztosíthat. (...) e versek minden kényszer alól felszabadultak s a lélek valamely lírai állapotát adott pillanatban a fotografáló gép vak hűségével adják vissza kaotikus rendezetlenségben, zűrzavarban, céltalanul és célzattalanul.” (52–53.)

Kaffka nem objektív költészetet vagy prózát művel tehát, de a centralitásnak az a hiánya, ami szorosan összefügg nála a szabadversformával, mégis izgalmassá teszi törekvéseit a kortársak és közvetlen utódok számára. A „szabadvers felé fejlődő” Kaffka kiemelkedő alkotásaként *A város* című kompozíciót nevezi meg Radnóti, a szabadversek közül pedig az *Örökkön a mérlegen* az egyik példája. Ennek a versnek a reflexív alakzatai („Felmerül küzködve a kép és csonkán továbblohol. / – Jobb szónak, oszlatóbbnak – kell lenni valahol!”) olyan effektust eredményeznek a versben, amelyek Radnótit egy „költői szemérmelenségig kibeszélő” attitűdre emlékeztetik, ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy mindennek az oka nem más, mint hogy Kaffkát „foglalkoztatja anyaga, a nyelv”. (55.)

8 Schein Gábor: *Füst Milán*. Budapest, 2017, Jelenkor.

ANYAG

Kaffka Margit anyagisághoz való viszonyát egy olyan idézettel ragadja meg legpontosabban Radnóti, amelyben a szerző a lombfűrészelésről ír gyermekeknek: „Ami fa, az fa; megvan a maga célja a használatban és saját módja a megmunkálásának. Minek a fából átlátszó tüllcsipkét csinálni? Ez az anyagszerűtlenség meg is bosszulja magát: rendszeren akkor törik ki valahol a fa a fűrész alatt, mikor a legmerészebb csavargós virágindát akarjuk beleábrázolni.” (82.) Könnyű transzponálnunk az idézet tétjeit úgy, hogy az valójában a nyelvről szóljon. A disszertáció egyik fejezete, *Az önkifejezés művészete* részletesen ír a nyelvi anyag kérdésköréről, felhíva a figyelmet arra, hogy Kaffka újra és újra beleütközik ebbe a problémába: „Állandóan foglalkoztatja anyaga, a nyelv; számára probléma ez. Az anyaggal való foglalkozás eredménye: magasfokú nyelvművészet, amelyhez tudatos kísérletezés útján jut el.” (24.) Korántsem elszigetelt fölvetés ez Radnóti életművében sem: később, az *Ikrek hava* egyik jelenetében ezt mondja Jean Citadin, aki részben a szerző alteregója is: „Nem, még nem vagyok költő [...]. Még nagyon foglalkoztat a nyelv, akadályokat gördít elé, rosszindulatú és makacs. Még érezni a versen, hogy írták. [...] Úgy fejezze ki az érzelmeket a vers, mint egy fütty, egy jajszó, vagy egy csuklás borozás után! Ne érződjék, hogy anyagból épül! Érzed a követ a strassbourgi katedrálison?”⁹

Az anyagiság „eltüntetése” ugyanakkor nem jellemző Kaffka Margit munkáira. Radnóti a költő legszebb versének nevezi az *Emberke* című szöveget: „Itt valóban teremt. Új a mondanivaló, és ez teremti magának szervesen a formáját, a sajátos szabadverset.” (43.) A szöveg gyakorlatilag nem más, mint egy anyagában is gyermeki monológ – a „svéd típusú gyerekvers” egy sajátos, korai vendégszereplése a magyar irodalomban. A gyermeki beszéd csapongását, képzettársításait, a „fontos dolgok” sajátos hierarchiáját, a nem teljesen tudatos lényeglátást írja bele Kaffka úgy, hogy egy pillanatig sem „kommentálja” a gyermeki szöveget. Ez a szöveg jelzi, hogy az anyaságtörténethez lehet választani olyan nézőpontokat, nem is egyet, amely „kis történet”-ként mutatja meg azt. A versszerkezet azt asszociálja, hogy a „kis történet”

9 Radnóti Miklós: *Ikrek hava*. Budapest, 1940, Almanach Kiadó, 22.

gyógyító jellegű: oldja a traumát. Mint az a homlokcsók, amit az anya kap a gyermektől a versben:

*„Anyám, már itthon vagy? – Há, lábujjhegyen szöktél be megint!
És ki köszönt a fiának? Anyu elfelejtett köszönni. Na, – szép!
Hol pislogsz a sötétben? – A kályha mellett ülsz? Odatalálok!
Mevagy!... Te buksi bagoly!... Mért olyan sütős-meleg a tenyered neked?
Öledbemászhatok?... Csak a néma nem felel, ha kérdezik szépen!
– 'Iszen te mondtad, hogy a buksi bagoly a sötétben pislog!
Azért haragszol?... No lásd, hogy tudsz te beszélni szívem!
(...)*

*Ha nagy leszek majd és betűt rajzolok, mint te és adnak azért
Sok-sok pénzt, mint neked, – én mindennap fogok hozni
Kardot meg autót, meg kockát. – Vagy nem, teneked, nem azt,
Hanem tortát, meg könyvet, és kesztyűt, mint Hófehérnek a törpék.
És lovat meg puskát magamnak. (...)*

*... Elmondod ma azt a verset, hogy: Zíg-zúg a jégcimbalom?
Ejnye anyu... Hát mért vagy te ma megint olyan...?
Valaki bántott? De megverem én azt egyszer egy fával!
Tőlem is a piros lapdát tavaly elvette tudod
Egy rossz csirkefogó az utcán, – mert tavaly még kiscsacsi voltam,
De most már megnőttem és elverném, ha előtalálnám!
...Anyu! Hisz te még nem kaptál csókot! Azért...? Add csak az arcod!
Hajolj ide. Nem tudsz?... Aki nem mozdul az lusta – érted?
Na, hozok hát ide egy széket és felmászok. Jaj, be nehéz!
Itt fáj – a homlokod? No, mindjár' nem fáj, csak odaérjek!
Hopp!... Még egyszer!... Harmadszor... És egyet még ráadásba!
Így! Látod, hogy már meg is gyógyult?”*

A nagy történeteket nem ismétli meg Kaffka a verseiben, annak ellenére, hogy sokszor kapcsolódik azok motívumaihoz: Lót feleségének vagy Prométheusznek a története, Jézus születése felbukkannak ugyan verseiben, de – ellentétben a korszakra egyébként nagyon is jellemző mitologikus zsánerképköltéssel – radikális újraértelmezésen mennek keresztül. Itt a nagy történet dialógusba lép valami mással. Legnyilvánvalóbban éppen abban a jelenetben, ahol a három napkeleti bölcs a *Jóslatok* című versben Mária-hoz beszél, de kettő közülük nem

olyan nyelven, amit ő is érthetne: ez a nagy történet, a hagyomány beavatottjainak nyelve („És Téged hallván, megtér Sodoma. / A te neved elterjed Alajonban, / Mint illatozó nárduskenetek”). A harmadik bölcs viszont a majdani halálról beszél, s szövege úgy ambivalens, ahogy valószínűleg magának Máriának a szemszögéből is maga a Jézus-történet: „Szeretni fog és száz ocsmány szitokkal / Epét meg myrrhát nyújtanak feléje.” Mária ezt a szöveget érti meg a három közül: ez az ő szólama, tehát ez a története. „Kis” történet, magántörténet, amelyik a nyelvi kód által válik azzá, ami. A nyelv anyagszerűsége a tárgyiasság elve szerint védi a mögöttség-struktúrák eltúlzottságától: ez a fordulat egybevág azzal, ami felé a harmincas években halad a magyar költészet.

ÖSSZEGZÉS

Kafka-monográfiájával Radnóti Miklós egy olyan helyet ír körül a magyar irodalomtörténeti hagyományban, amelyik Kafka nélkül betöltetlen volna, ugyanakkor az így körülírt életmű kapcsolódik a kortársak törekvéseihez. Nem valamiféle totális szingularitásban és nem a megismételhetetlenségben látja Kafka munkáinak jelentőségét, hanem köti az életművet társadalmi és poétikai fejleményekhez egyaránt. Vitatkozhatunk természetesen azzal a koncepcióval, amelyik a versekben keresi a Kafka-életmű legkarakterisztikusabb jegyeit, világos ugyanakkor, hogy Radnóti valójában a szabadon áradó szövegfolyam felértékeléséhez keres érveket. Ezt talán egyfajta avantgárd-utórezgésnek, a szabadversforma funkcionális, motivált jelenlétének értelmezésére tett kísérletnek is tekinthetjük. Talán épp a Kafka-életmű alapján tett meglátásokra van szüksége Radnótinak ahhoz, hogy saját pályáján is fordulatot hajtson végre, és – általa is használt terminussal – az „új klasszicizmus” (91.) irányában keressen tovább.

Kolumbán-Antal József

1222 – TERRA SICULORUM –
SZÉKELYEK FÖLDJE

– *Adalékok Székelyföld kialakulásának történetéhez* –

1222-ben II. András király újból kiadta a diplomáját a német lovagrendnek. Azért újból, mert a korábbi, 1211-ből haragjában visszavonta. Az új oklevél tartalmaz néhány adatot, mely a székelyek történetének megismerésében segítséget nyújt, kiváltképp Székelyföld kialakulása szempontjából. A korszak, a 12. század második fele és a 13. század eleje a székelyek Erdély keleti részén való letelepedésének periódusa és egyben Székelyföld születésének ideje.

A következőkben megvizsgáljuk a ránk maradt oklevelek még kellőképp ki nem hámozott ismereteit, és a régészeti kutatás újabb eredményeivel, valamint a művészettörténet segítségével közelebb hozzuk a kérdéses időszakot. Több adat ismert a történelem iránt érdeklődők által, mégis, új megvilágításba helyezve, a megszokottól eltérő megállapításokat teszünk.

Kristó Gyula egyik tanulmányában¹ megvizsgálta, hogy fejlettség szempontjából Erdély milyen helyet foglalt el a 10–13. századi Magyar Királyságban. Szervezeti felépítése, mind egyházi (egyházmegyék), mind közigazgatási (várispánságok) szempontból megegyezett az ország többi részével. Társadalmi felépítése is azonos volt. Eltérés csak a népesség sűrűségénél volt tapasztalható, ezt kívánták a királyok betelepítéssel pótolni. Kristó eredményét erősíti III. Béla király jövedelmeinek listája, melyben az erdélyi püspökség 2000 márka értékkel szerepel, a 14 egyházmegyéből a csanádi püspökséggel együtt a 4. helyen helyezkedik el, megelőzve a pécsi, a veszprémi, valamint a zágrábi püspökségeket is.² Erdély gazdasági fontosságára utal, hogy

1 Kristó Gyula: Erdély a kora középkori Magyar Királyságban. In *História*, 2003/07.
2 F. Romhányi Beatrix: A középkori egyházi intézmények gazdálkodása. In *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet*. Szerk. Gyöngyössy Márton. Budapest, 2006, Bölcsész Konzorcium, 201.

III. Béla jövedelemkimutatása tartalmazza a sójövédelmet (16 000 márka), valamint az erdélyi idegen telepések adóját (15 000 márka).³

A szakirodalom a bizánci háborúk tárgyalásakor kitér az 1166-os erdélyi betörésre, mely során a bizánciak vlach (román) segédcsapatokkal erősítve, gazdag zsákmánnyal megrakódva tértek haza. Amennyiben tényleg Erdély volt a támadás célpontja, szintén arra mutatna, hogy gazdaságilag fejlett tartományról van szó, hisz egy szegény ország rész kifosztása nem okozott volna nagy kárt a magyar királynak. Az említett hadjáratról egy bizánci forrásból tudunk, mely nem említi Erdélyt, de keleti irányúnak írja le. *„Másfelől azonban azt a parancsot adta, hogy egy bizonyos León, mellékneve Vatazész, nagy sereg élén, mely sok egyéb mellett a vlachok nagy tömegéből állt (ezek, úgy mondják, Itáliából való hajdani telepések leszármazottai), az Euxeinosz-nak nevezett [Fekete] tenger felőli vidékekről törjön be a hunok földjére, ahonnan mióta a világ világ, még soha senki támadást nem intézett ellenük... Nagy öldöklést vitt végbe az emberek között, s nem kevesebb foglyot ejtett. Azonkívül igászallatoknak, lovakkal és egyéb mindenféle fajtának nagy seregeit hajtva érkezett a császárhoz.”*⁴ Az idézetből egyértelmű, hogy a támadás iránya ismert, de a tartomány nem. Megtörténhet, hogy nem Erdélyt érte a nagy veszteség, a később Szörényi bánságnak nevezett terület is számításba jöhet. Bárhogy történt, a magyar királyok későbbi telepítési politikáját bizonyosan befolyásolták az események.

Erdély gazdasági megerősödését igazolja a korszakban elinduló építkezési hullám. Kevés épület vagy épületrészlet maradt meg, a különböző korok igényeinek hatására nagyon sokat lebontottak, átépítettek. 1200 körül Gyulafehérváron nagyméretű építkezésbe kezdenek, az új székesegyház megvalósításának érdekében.⁵ Ma már csak részleteket csodálhatunk meg, például a „fejedelmi kapu”-ként jelzett, elfalazott román stílusú portikuszt.⁶ Szerencsésebb a helyzet Kisdisznód vártemplomával, teljes épségében fennmaradt. Vele rokon a homoród-

3 Pallos Lajos – Torbágyi Melinda – Tóth Csaba: *A magyar pénz története*. Budapest, 2012, Kossuth Kiadó, 25.

4 Kristó Gyula: *A korai Erdély (895–1324)*. Szeged, 2002, Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 137., 138. (A továbbiakban: *A korai Erdély*.)

5 Marosi Ernő: *A romantika Magyarországon*. Budapest, 2013, Corvina, 103., valamint Entz Géza: *Erdély építészete a 11–13. században*. Kolozsvár, 1994, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 39. (A továbbiakban Entz.)

6 Gipszből készített másolata megtekinthető Budapesten a Szépművészeti Múzeumban.

daróci, részben visszabontott templom. A gyulafehérvári mesterek dolgozhattak itt,⁷ ilyenformán a 13. század elején kezdődhetett meg az építése. A szász vidéken a kedvelt templomforma a háromhajós bazilika jellegű volt. A Székelyföldön csak Keresztúron és Nyárádszentlászlón találtak a régészek hasonló alapozásokat, az egyhajós templom volt a domináns. Az építkezési láz a Székelyföldet sem kerülte el, a 13. században egymás után emelkedtek a templomok.⁸

A 12. század újító szerzetesrendje, a ciszterciek korán megtelepedtek a Magyar Királyságban, az 1132-es függetlenedésük után, 1142-ben már létrehozták kolostorukat Cikátorban. 1179-ben III. Béla Egresen alapított kolostort, melyet elsőként közvetlenül Franciaországból népesítettek be. 1202-ben az egresiek Kercen hoztak létre filiát.⁹ A 13. század közepétől a kerciek stílusa nagy hatással lesz az erdélyi építkezésekre, a korai gótika a ciszterciekhez kapcsolható.

A történelmi források hiányát sok esetben a régészet egészíti ki. A legújabb kutatások a barcasági Földváron (Feldioara), Homoród-darocón, Segesváron, Medgyesen talált emberformájú (antropomorf) sírgödröket, érmemellékleteket a 12. század második felére datálják.¹⁰ Igaz, hogy a tárgyi leletek, temetkezési szokások nehezen köthetők valamelyik népességhez, mégis elgondolkodtató a vonal, melyet az említett települések húznak, hisz egyben Székelyföld déli határát is képezik. A Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin szerzőpáros figyelmeztet, hogy Erdély a 12. században lakosság szempontjából tarka képet mutat, a nyugati betelepülők (hospes) is többféle eredetűek, a szokások sem köthetők egy népességhez, hanem vándorolnak.¹¹ Az emberformájú sírgödröket nem használhatjuk a települések lakosságának valamely népcsoporthoz kapcsolásához, megjelenésük inkább a hospesekhez köthető. A Földváron talált nagyszámú sír arra enged következtetni,

7 Entz, 46.

8 Entz, 6–65.

9 Bácsatyai Dániel: Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. In *Századok*, 149. évf. 2015, 263–265.

10 Ionița Adrian: Mormintele cu gropi antropomorfe din Transilvania și relația lor cu primul val de colonizare germană. In *Relații interetnice în Transilvania. Secolele VI–XIII*. Bibliotheca Septemcastrensis XII. Sibiu, 2005.

11 Nyárádi Zsolt – Gáll Erwin: Észrevételek az Erdélyi-medence kora középkori „nyugatiasodása” kapcsán. In *Certamen IV.*, Kolozsvár, 2017, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 225–230.

hogy II. Géza telepítési hulláma nagy néptömegeket mozgatott meg és nagy területet érintett Szászvárostól Barcaságig.

Erdély 13. századi fejlettségének egyik mutatója a szállítás lehet. A középkorban a folyókat használták közlekedésre és szállításra, hisz a szekereknél nagyobb méretű hajók gazdaságosabbak voltak. Már Szent István királyunk korában a Maroson vitték az erdélyi sót a királyság belsejébe. A konfliktus oka Ajtonnyal, mely háborúhoz vezetett, épp a Maros feletti tulajdon volt. Ajtony „*még a királynak a Maroson leúsztatott sója fölött is hatalmat bitorolt, a folyó révhelyein egészen a Tiszáig vámosokat és öröket tartott, és mindent megvámolta-tott.*”¹² – idéztünk Szent Gellért püspök nagyobbik legendájából. Az „Andreanum”-ból tudjuk, hogy a magyar királyok az erdőket és a folyókat medreikkel királyi jognak tartották („*Silvam vero cum omnibus appendicibus suis, et aquarum usus, cum suis maetibus, quae ad solius regis spectant donationem...*”¹³), talán épp Szent István országszervező tevékenysége következtében. A 14. század eleji helyzetről egy francia domonkos szerzetes hagyott ránk értékes leírást. „*Az erdélyi részt hatalmas hajózható folyók öntözik, amelyeken nagy hajókkal hordják a sót.*”¹⁴ A 13. századból több forrásunk tudósít hajózásról. 1235-ben II. András király a gyulafehérvári káptalan javára ad diplomát, melyben a Maroson sót szállító hajóktól szedett vámból különböző értékben adományoz, annak függvényében, hogy nagy, közepes vagy kisebb hajóról van-e szó.¹⁵ Egy 1248-beli oklevélből megtudhatjuk, hogy a nagy dereglyéket „kerep” szóval nevezték, a közepeseket „olch”¹⁶ szóval. Kerep szavunkat megtaláljuk a Czuczor Gergely – Fogarasi János szótárban (*A magyar nyelv szótára*, 1862-ből), valamint Szenczi Molnár Albertnél (*Dictionarium Latino–Ungaricum*, 1604-ből) is. 1222-ben II. András királyunk a német lovagrend részére kiadja újabb diplomáját, melyben megismételi az 1211-beli jogokat, kisebb eltérésekkel és kiegészítésekkel.¹⁷ A Maroson és az Olton 6-6 hajóval szabadon

12 *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó, 74.

13 Fejér Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi III, Vol. 1., Budae, 1829, 444. (A továbbiakban *Codex diplomaticus*.)

14 *A korai Erdély*, 238.

15 *Erdélyi okmánytár I. 1023–1300*. Közzéteszi Jakó Zsigmond. Budapest, 1997, 180. (A továbbiakban *Erdélyi okmánytár I.*)

16 *Erdélyi okmánytár I.*, 208.

17 *Erdélyi okmánytár I.*, 154–155.

szállíthattak sót az „Akana”¹⁸ nevű helyről bárhová a királyságba, és bármilyen más árut visszafelé. A folyókon folyással szembe csak vontatással lehetett a dereglyékkal haladni, a partot egyik oldalon szabaddá kellett tenni a vontató lovak vagy emberek számára. Komoly szervezést, anyagi meg emberi ráfordítást igényelt a hajózás biztosítása. Így már könnyebben megértjük az 1211-es, valamint az 1222-es diploma barcasági határleírását, mely szerint Halmágyvár határától folytatva, Galtvár (Ugra) határával egészen Miklósvár határáig, majd az Olt vonalát követve volt meghatározva („*Primo vero meta huius terre incipit de indaginibus castris Almage et procedit usque ad indagines castris Noilgiant, et inde progreditur usque ad indagines Nicolai, ubi aqua defluit que vocatur Alt, et sic ascendo per Alt usque ubi Tortillou cadit in Alt.*”).¹⁹ Halmágyvára, Galtvára és Miklósvára is az Olt partján található, egyszerűbb lett volna az Olt vonalát alkalmazni, de az oklevél kihangsúlyozza az említett helyiségek határait. Fontos volt a király szempontjából, hogy a várak határai ne sérüljenek, mert ezek a várak biztosították a hajózást az Olton. A leírásból észrevehető, hogy a várak határai átnyúltak az Olton, a part mindkét oldala hozzájuk tartozott. Nem tudjuk, hogy Miklósvár hatásköre meddig ért, csak gyaníthatjuk, hogy Földvár határáig, eddig biztos hajózható volt az Olt, folyással szemben is. A korábban említett II. Géza korabeli hospesek így már könnyebben költözhetek Földvára. A ciszterciek letelepedési döntésében is szerepet kaphatott a folyami hajózás, hisz Egres a Maros partján van, Csanád közelében, és Kerc a maga rendjén az Olt mellett, Szebentől nem nagy távolságra. Elképzelhető, hogy „Akana” a mai Vízaknával egyezik meg, így a Tiszától a Barcaságig húzódó közlekedési korridor működhett a 12. századi Erdélyben. Itt kiigazításra szorul Kristó Gyula azon állítása, mely szerint Halmágyvár, Galtvár és Miklósvár határvár lett volna,²⁰ ebben az időben már a hajózás biztosítása volt ispánjaik feladata. Az Olton mindkét irányba történő vízi szállítás és a hozzá kapcsolódó szervezettség a 12–13. századi Erdély keleti részének betelepítési időrendjét mindenképp korábbra helyezi, II. Géza politikájára irányítja figyelmünket, hisz az említett várak mindvégig a magyar királyok tulajdonában maradtak, nem a hospeseknek köszönhetőek.

18 *Codex diplomaticus*, 372.

19 *Erdélyi okmánytár I.*, 134.

20 *A korai Erdély*, 142.

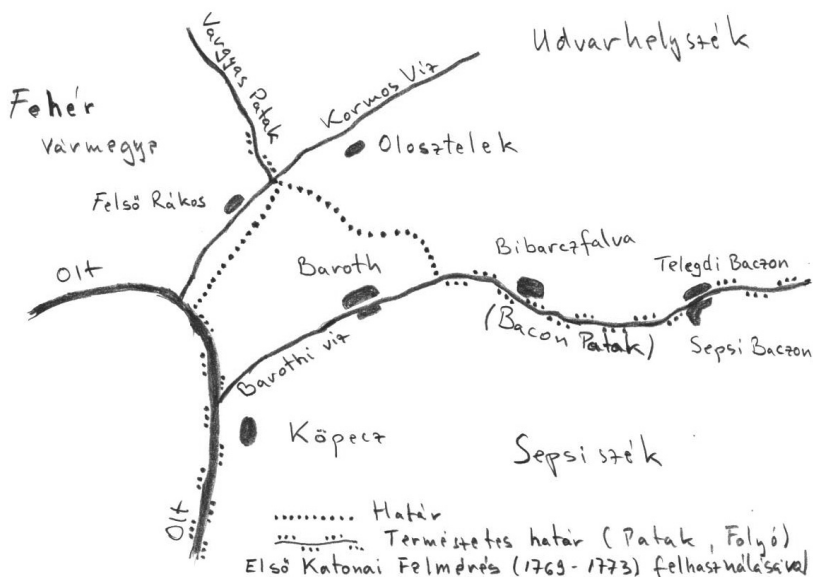
Tegyünk egy kis kitérőt és próbáljuk meg elképzelni egy hajózás biztosításával megbízott várispán feladatkörét. A várhoz tartozó 50-60 km hosszúságú szakaszon a folyó partjainak legalább egyikét tisztán kellett tartani, fáktól, bokroktól megtisztítani, a part mentén a vontatásra alkalmas utat fenntartani, akadálymentessé tenni. A vár kellett biztosítson elegendő lovat vagy embert a vontatáshoz. A teljes folyószakaszt valószínűleg több részre osztották és tizedeseknek adták át. A várhoz tartoztak az átkeléshez szükséges kompok, dereglyék, így egyben révhelyek is voltak. A tevékenység zavartalan menete a szolgáló falvaknak volt köszönhető. Ezek a falvak lehettek szomszédosak a várral, de ez nem volt kötelező, nagyobb távolságra is helyezkedhettek el, a szolgálat kötötte az ispánsághoz. Bizonyosan voltak, akik ácsmunkával szolgáltak, mások élelemmel, takarmánnyal. Kellott legyen hajós, de katona is a rend fenntartására. Az ispánt a várjobbágyok mint tiszték segítették munkájában. Az ispánnak bíraskodási joga volt a várnépek felett, és különféle díjakat szedett, melynek egy részét a királynak vagy a vajdának juttatta. A folyók teljes hosszúságában ilyen várispánságok láncolata segítette a hajózást.

Az 1222-es oklevél szerint Miklósvár ekkor még nem tartozott a székelyekhez, ilyenformán ez érthető is. Fehér János feltételezi, hogy Miklósvár széknek 1404-ben kiadott, kizárólag csak bíraskodási privilégiuma a korábbi bíraskodási jognak következménye.²¹ Barót helyzete is hasonló lehetett, hisz az 1224-es *Andreanum* a német hospeseknek kijelölt határaként említi, vagyis hospes település lehetett, akár Szászváros.²² Későbbi oklevelekben Barót csak Székelyföld részeként szerepel, soha Szászföld határai között, mégis a 18. századi *Első katonai felmérés* térképe a korábbi kijelentésünket erősíti. Sepsiszék és Udvarhelyszék erdővidéki határvonala Bacon-patak, még Bacon falut is kettőbe vágja, míg Barót határáig érkezik, innen már Barót határát követi. Az 1211-es barcasági határleírás mutatja, hogy ahol lehetett, folyókat, patakokat használtak a határok kijelölésére, de nem sértették a korábban már meghatározott területeket. Bacon falu feltehetően már csak nevében élt a határ kijelölése idejében, a székelyek telepítették újra, létrehozva Telegdibacont és Sepsibacont. A baróti hospesek

21 Fehér János: *Dobó egykori település a Kormos mentén*. Barót, 2014, a Dobó-Valál Egyesület kiadása, 25.

22 *Erdélyi okmánytár I.*, 161-162.

birtokát már nem sértették, kikerülték. Későbbi események vezethettek Barót Székelyföldre csatolásához, esetleg az 1241-es tatárdúlás. Az itt felvázolt ismeretek rámutatnak arra, hogy a 13. századi Székelyföld határa nem egyezett a későbbi korok határával. Városfalva nevének egyezése Szászvároséval, mely a Bross vallon településnév magyarosításából született, Baróttal hasonló folyamatot kínál fel.

Térjünk vissza a hajózáshoz, az Olthoz és a Maroshoz. A német lovagrend a sót szállíthatta Vízaknáról, esetleg Tordáról. Felmerül a lehetősége annak, hogy Homoródszentpálon bányászott sóot használtak és azzal kereskedtek, de erre utaló semmilyen adat nincs. Amennyiben Szentpálon komolyabb bányatevékenységet folytattak volna ebben az időben, a magyar királyok megtartották volna hatalmukban, ahogy a többi sólelőhellyel tették. A 12. században Erdély keleti telepeseinek a királyok sót kellett biztosítani, Miklósvár szerepe ebből a szempontból fontos lehetett. Bárhonnan szállították a sóot, a Maros és az Olt között volt egy szakasz, ahol szekerekkel kellett vigyék, valamint más árucikket is. Ezen útszakasz mentén található Szászsebes és Szászorbó.

A szakirodalom szerint a sepsi székelyek nevüket Sebes-patakról, az orbaiak Orbó-patakról és a kézdiek Kézd-patakról kapták, és ezek völgyeiben laktak, mielőtt áttelepedtek a székelyföldi lakóhelyeikre.²³ Az elgondolás alapja, hogy Marosszéket a Marosról nevezték el, Aranyosszéket meg az Aranyos folyóról. Az elmélet egyik bökkenője, hogy a két említett szék elnevezése közel kétszáz évvel később történt. Az aranyosszéki székelyek neve a legkorábbi forrásainkban „Aranyos földi Kézdi székelyek” („Siculi nostri de Keezd super terra Aranós”²⁴), csak később lettek aranyosszékiek. Mivel a 12. században az egész Magyar Királyságban a világi hatalom a várispánságokra volt szervezve, a székelyek is valamelyik ispánsághoz kellett tartozzanak. A kézdi székelyek a Kézd központú várispánsághoz voltak csatolva, a sepsi székelyek Sebes várispánsághoz, az orbaiak Orbó ispánsághoz. Az így felvázolt szervezet kínálja a megoldást, hogy a székelyek neveiket nem a patakok nevére kölcsönözték, hanem az ispáni szervezet központjai után nevezték el őket. A II. Géza által elindított masszív hospes betelepülés és a vele párhuzamos székely áttelepítés ugyanarra a területre nehezen elképzelhető. Mályusz Elemér rámutatott, hogy a II. András királyunkat megelőző királyaink telepítéseik során igyekeztek szétszórni az újonnan érkezőket.²⁵ Erdély keleti részébe is több nációnhoz tartozó csoportok érkeztek és ezeket keverten telepítették. A nyugatról jövő hospesek, szászok, vallonok, franciák, olaszok, bajorok mellett voltak besenyők is. A székelyek egy részét is szétszórva telepíthették, de többségüket nagyobb tömbökbe. Feltételezhető, hogy a kézdi székelyek többsége eleve a későbbi Kézdiszék területére érkezett, de a kézdi ispánság fennhatósága alá rendelve. Elképzelhető, hogy Kézd környékén egyáltalán nem laktak székelyek, ha mégis, akkor kis létszámban. Az aranyosszékieket sem biztos, hogy Kézd környékéről telepítették át, de még a későbbi Kézdiszék is bizonytalan, bárhol élhettek ezek, csak egy dolog biztos, hogy a kézdi várispánsághoz tartoztak valamikor. Hasonló a helyzet az orbaiakkal, az orbai várispánsághoz tartozhattak, anélkül, hogy mind ott laktak volna. Kristó Gyula is jelezte, hogy egyetlen helynevet sem vittek magukkal sem a

23 *A korai Erdély*, 178–179.

24 *Székely oklevéltár*. Szerkesztette Szabó Károly. Kolozsvár, 1872, 26.

25 Mályusz Elemér: *A középkori magyarság település- és nemzetiségpolitikája*. Budapest, 2002, Lucidus Kiadó, 159–170.

kézdi székelyek Kézdi környékéről, a sepsiek Sebes szomszédságából, sem az orbaiak Orbó vidékéről.²⁶ A sepsiek helyzete egy kicsit érdekesebb mert az „Andreanum” említést tesz róluk.

A Szeben vidéki német telepéseknek II. András királyunk 1224-ben kiváltságlevelet ad, ezek kérésére. Természetesnek tűnik, hogy a II. Géza királyunk által hívott nyugati hospesek királyi diplomát igényeltek, hisz kevéssel korábban a német lovagrendnek kiadott kiváltságlevelét II. András visszavonta, majd kis változtatásokkal újból kiadta, bizonytalanságot kelteve a telepésekben. A székelyek történelme szempontjából fontos adatokat tartalmaz az „Andreanum” megnevezéssel jelzett dokumentum. Az egy ispánságba szervezett terület, mely Szászvárostól (Varas) Barótig (Boralt) húzódott, magába foglalta a székelyek egyik telepét a sebesi ispánságból.²⁷ A latin változat „terra Siculorum terrae Sebus” magyar megfelelője „Sebes földi székelyek földje”. Itt a „Sebes föld” királyi vármegyét jelent, mely a sebesi várispánság köré szerveződött, és egyike volt a megszüntetendő, beolvadó vármegyéknek. A sebesi székely telep egy tömböt alkotott, hasonlóan a többi székely területekhez, melyek utóbb a Székelyföldet alkotják. Itt ki kell igazítsuk Mályusz Elemér állítását, mely szerint II. András előtt csak szórtan telepítették a jövevényeket, már II. Géza idejében nagyobb területeket is foglaltak a hospesek és a székelyek. Nem is történhetett másként, nagyszámú települő népességet nem lehetett szétszórni és összekeverni. Ez hatványozottan érvényes a székelyekre, amennyiben már mint szervezett egység került az új lakóhelyre. Állításunkat erősíti a szebeni szászoknak III. Béla királyunk által szervezett prépostsága is. Az új telepítési rendnél II. Géza korában csak arra ügyeltek, hogy a stratégiaileg fontos területek a király fennhatósága alatt maradjanak. Ilyenek voltak a várispánságok, a közlekedési vonalak, utak, hajózási folyószakaszok, vámhelyek, révek, határátkelő helyek, sóbányák. A későbbi Székelyföld határán és helyenként szigetként elhelyezkedő vármegyei (Fehér) területek ezeknek a területeknek a maradékaik lehetnek. Mivel Sebes vármegye területe nem fogadhatta be az új hospeseket és sebesi (sepsi) székelyek mindenikét, az említett székelyek földje nem lehetett nagy, a sepsieknek legalább

26 *A korai Erdély*, 179.

27 *Erdélyi okmánytár I.*, 161–162.

két telephelyük kellett legyen. Az egyik a későbbi Sepsiszék, a másik az *Andreanum*ban szereplő. Lehetséges, hogy az utóbbiakat telepítették Erdővidékre, Bacon-pataktól keletre, még 1224 előtt. A székelyek földje be kellett kerüljön az oklevélbe, még akkor is, ha már nem laktak ott a székelyek, hogy utóbb senki ne követelhesse.

Itt kell egy kis kitérőt tegyünk. Az *Andreanum* a szebeni, a sebesi és a daróci területeket „comitatus” megnevezéssel használja,²⁸ mely jelenthet várispánságot vagy megyével rendelkező várispánságot, tehát királyi vármegyét. A nagyszámú betelepülő és különböző státuszuk megkívánta, hogy a korábbi ispánságokat megyékké szervezzék, másként nem működhetek volna. A várispánságok hatalma csak a várnépekre terjedt ki.²⁹ A folyamat a királyi magánuradalmak várispánsággá (Szeben, Sebes) és erdőispánsággá (Daróc) alakításával kezdődik, majd vármegyékké szervezéssel folytatódik.³⁰ Ezek a megyék rövid életűek voltak, az 1224-es diploma (az *Andreanum*) megszüntette őket, csak a szebeni maradt különleges státusszal, a másik kettőt magába olvasztva. Később, a szász székek születésekor a korábbi megyék történetükkel hatással lehettek a folyamatokra.

III. Béla királyunk idejében megszervezik a szebeni prépostságot. 1199-ben III. Ince pápa megerősíti a „Quizd”-i főesperest,³¹ saját kérésére. 1235-ben IX. Gergely pápa levelében szerepel „Tilecde”-i főesperes.³² A főesperességek létrehozását megelőzte az ispánságok szervezése, kellett létezzen egy kézdi és egy telegdi ispánság. Az egyházi szervezet területalapú szervezet, az ispánságok is ekkor már jól megszabott határokkal kellett rendelkezzenek. Az egyházi szervezet konzervatív, nem vándorol, az említett ispánságok a későbbi korokból ismert főesperességek határaival nagyjából megegyezhettek.³³ A székely ispánságok szervezési sorrendjét adhatja, hogy melyiknek sikerült főispánságot kiharcolni. Ezek szerint a kézdi és a telegdi ispánság megelőzte a sepsi ispánságot, ez utóbbi a fehérvári főesperesség

28 Kolumbán-Antal József: Székelyföld kialakulásának történelméhez. In *Székelyföld*, 2018/7., 130-131.

29 Kristó Gyula: A nemesi megye születése. In *Rubicon*, 2012/11.

30 Zsoldos Áttila: Szepes megye kialakulása. In *Történelmi Szemle*, 2001/1-2., 19-23.

31 *Erdélyi okmánytár I.*, 128.

32 *Erdélyi okmánytár I.*, 181.

33 Hegyi Géza: Az egyházszerkezet kialakulása. In *Székelyföld története I.* Szerkesztő: Benkő Elek - Oborni Teréz. Székelyudvarhely, 2016, 372.

keretében maradt. Az orbai székelyek a kézdi főesperességhez tartoztak, így feltehető, hogy a kézdi ispánság keretébe kerültek. A folyamat csak úgy rekonstruálható, hogy a székelyeknek új ispánságokat szerveztek a lakóterületük szerint, leválasztva a korábbi ispánságokból, de neveiket meghagyva. Az is elképzelhető, hogy a régi ispánságokat felszámolták, csak a sebesi ispánság maradt, még megyét is nyerve. A székely ispánságok sorrendje nem biztos, hogy a letelepedés sorrendjét is adja. A sepsi székelyekhez viszonyítva a kézdiak keletre települtek, talán mert később érkeztek Erdélybe, mégis korábban szervezték ispánságukat. A sebesi ispánság, mely megyei központ is volt, erejével tudta késleltetni a sebesi (sepsi) székely ispánság szervezését, így ezek már nem tudtak saját főesperességet kiharcolni maguknak.

A szakirodalom és a közvélemény is a székelyek Erdélybe költözésének indoklását a határőr feladatuknak tudja. A székelyek középkori határ- és országvédő szerepét részletesen ismerteti Sófalvi András monumentális munkájában.³⁴ II. András királyunk 1206-os oklevele, melyben többek között határőrszolgálat alóli mentességet ad három hospes településnek,³⁵ összeköthető a székelyek erdélyi megjelenésével, volt, akivel helyettesíteni a kedvezményezetteket. A székelyek részt kellett vegyenek az ország keleti határainak védelmében, egy hadakozással szolgáló néprétegnek ez természetes kötelessége volt. Mégis, a székelyek Erdélybe telepítésének a mozgatórugója más kellett legyen, hisz a székelyek megjelenése előtt is a határvédelem szervezett kellett legyen, és az is volt. Az az elmélet, mely szerint a nyugati határon a könnyű lovasíjász székelyek nem voltak hatékonyak, nincs megalapozva. A Magyar Királyság 12–13. századi hadának nagy hányadát a könnyű felszerelésű lovasság alkotta, és ezek nemcsak besenyők, székelyek, de magyarok is voltak. Másfelől, a magyar királyok az ország belső rendjének a fenntartására is nagy hangsúlyt fektettek, a jövedelmek biztosítása elsődleges volt. A nagy tömegekben betelepülő idegen eredetű hospeseket szervezett környezetben lehet csak elképzelni. Az idézett történelmi források is azt mutatják, hogy II. Géza, III. Béla és II. András királyaink folyamatosan szervezték Erdély keleti részét is. A telepítések tették szükségessé, hogy a királyhoz hű, szervezett

34 Sófalvi András: *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori Udvarhelyszéken*. Kolozsvár, 2017, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

35 *Erdélyi okmánytár I.*, 132.

katonai elemeket mozgósítsanak az országrész biztosítására. A széke-lyeket első lépésben a már megszervezett ispánságok hatáskörébe rendezték, utóbb szerveztek külön ispánságokat számukra.

A székeleyek külön ispánságokba szervezése egy különleges egységet hozott létre, mely nevében ugyan ispánság, de szerkezetében eltéréseket mutat. Az ispánságot nem a hagyományos várnépek és várjobbágyok népesítették be, hanem székeleyekből, esetleg székely jogot nyert lakosokból szervezték. A kézdi és telegdi főesperességek létrejötte arra mutat, hogy területileg egységes szervezetek voltak, jól szabályozott határokkal. A szakirodalom létrehozta a királyi vármegye és erdőispánság fogalmakat, ilyenformán a „székely ispánság” megkülönböztetés is segítené a korszak jobb megértését. A székely ispánság székeleyekből áll, a király által megszervezett, területileg jól meghatározott szervezet, melyet egy, a király által kinevezett ispán vezet, és mely több szempontból is eltér a többi ispánságtól.

Az oklevelekből, régészek ásatási eredményeiből, művészettörténeti ismeretekből levontuk a következtetést, mely szerint a 12. század második felében Erdély keleti része gazdasági és szervezetségi szempontból magas fejlettségi szinten állt. Az Olton történő hajózás és a hospesek telepítése rámutat, hogy Erdély a magyar királyok állandó figyelmét élvezte. A székeleyek erdélyi megtelepedésének folyamatát segít megérteni a leírt állapot. A már meglévő ispánságok alá szervezték a székeleyeket II. Géza királyunk idejében, majd feltehetően III. Béla királyunk székely ispánságokat szervezett, ezt követően II. András királyunk a székely ispánságok fölé kinevezte a székeleyek első ispánját (comes Siculorum), ezzel megszületett az egységes Székelyföld. 1222-ben II. András királyunk a német lovagrendnek kiadott oklevelében a székeleyek földjén (terra Siculorum) szabad átvonulást (vámmentességet) adományozott. Az 1222-es évet akár a Székelyföld születési évének is tarthatjuk.

A HATÁRŐR, AKI HUSZONNÉGY MÁSODPERC ALATT RAKTA ÖSSZE A GÉPPUSKÁT

– Kiss Árpád visszaemlékezése –

BEVEZETÉS

A második világháborúról szóló hadtörténeti munkák szerint a szovjet hadsereg egységei először 1944. augusztus 26-án érték el a Kárpátok vonalát, és aznap meg is ütköztek az akkori Magyarország és Románia határán védelemre berendezkedett magyar erőkkel. Bár kisebb összetűzésekre már egy nappal korábban is sor került, az eddigi kutatások alapján tulajdonképpen ezt a dátumot szokás a magyarországi harcok kezdetének tekinteni. E sorok olvasóinak ez az információ aligha több személytelen adatnál. Kiss Árpád számára azonban, aki 1944 augusztusának végén, egy hónappal huszadik életévének betöltése után, a Csobános völgyében, a magyar védelem egyik géppuskája mögött várta az első orosz katona felbukkanását vagy a tűzparancsot, ez a nap nyilvánvalóan egészen más jelentéssel bírt. Ugyanez természetesen igaz a térség akkori férfilakosságának jelentős hányadára is, akik szintén részt vettek az Erdély keleti határhegyei között megvívott harcokban. Kiss csak annyiban különbözik tőlük, hogy ő később írásban is beszámolt háborús élményeiről. Visszaemlékezését jóval a történetek után, már idős emberként vetette papírra, és tulajdonképpen nem világháborús tapasztalatait, hanem egész élete történetét kívánta megírni. Valahogy azonban mégis úgy alakult, hogy kézírata jelentős hányada az említett témával foglalkozik. A következőkben ezt a szöveget adjuk közre.

A jelenség, hogy a valamilyen fegyveres konfliktust megjárt egykori katonák élettörténetének jelentős részét háborús élményeik teszik ki, természetesen nem ismeretlen azon kutatók számára, akik munkájuk során személyes jellegű forrásokkal – ahogy újabban szokás nevezni ezeket, ego-dokumentumokkal – kerülnek kapcsolatba. Mohay Tamás úgy véli, az utóbbi kétszáz évben szinte minden generáció átélt olyan történelmi eseményeket, amelyek meglehetősen mély nyomot hagytak tagjai életében. A huszadik század kapcsán ilyen eseményként – egyebek mellett – a két nagy háborút és az ország területének kétharmados csökkenését említi meg, ezek jelentőségét pedig az első világháború példájával illusztrálja. Amint

írja, az ezzel kapcsolatos katonaemlékek a falvakban feltehetőleg évtizedeken keresztül a leggyakrabban elmesélt történetek voltak.¹ (Bár Mohay ilyesmiről nem tesz említést, valószínűleg Észak-Erdély, illetve egyes, korábban elszakadt területek Magyarországhoz való visszakerülése hasonló jelentőséggel bírt az adott területek lakói számára.)

Székelyföld esetében a második világháború talán még ennél is nagyobb hatást gyakorolt a helyi közösségekre. Ennek egyik oka a székely határvédelmi erők, ezen belül pedig a határőrség megszervezésében keresendő, aminek következtében nemcsak a hadköteles korú férfiak és a tartalékosok, hanem a 45 és 60 év közötti póttartalékosok, illetve azok az 1924–1925-ben született fiatal emberek is a hadsereg kötelékébe kerültek, akiknek életkoruk szerint tulajdonképpen katonai szolgálatra sem kellett volna bevonulniuk a háború alatt. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy 1944 augusztusában szinte minden 19 és 60 év közötti székely férfi egyenruhát viselt, és – a keleti frontra vezényelt soralakulatok embereit leszámítva – legtöbbször a Kárpátok vonalán felsorakozva várta az orosz hadsereg támadását. Ahhoz, hogy az említett időszak emléke ennyire élénk maradt ebben a régióban, az is jelentősen hozzájárult, hogy a határőrség lényegében ugyanott került bevetésre, ahonnan a határőrök többsége származott. Mindezt figyelembe véve úgy is fogalmazhatnánk, hogy Székelyföld háborúja bizonyos értelemben 1944 augusztusában kezdődött, és legjelentősebb csatáit a Kárpátokban (kisebb mértékben pedig Szászrégen környékén) vívták. Nem meglepő tehát, hogy a térségben a második világháborúra való emlékezés elsősorban még ma is a határőrökre való emlékezést jelenti – annak ellenére, hogy egyéb székelyföldi csapat- vagy seregtestek katonái náluk jóval korábban kerültek ki a keleti frontra, és emiatt a háború végére a határőrségben szolgálók többségénél jóval gazdagabb és változatosabb harctéri tapasztalatokra tettek szert.

Amint Nagy József írja, a Székelyföldön a háború óta eltelt idő alatt számos különböző tényező befolyásolta az emlékezés milyenségét. Ezek közül egyik legjelentősebb kétségkívül a kommunizmus volt, amely alatt a második világháború eseményeiről, bármekkora fontossággal bírtak is a régió lakói számára, nyilvánosan beszélni nem lehetett. Mindez nem akadályozta meg az embereket abban, hogy egymás között beszéljenek róla: Nagy úgy tudja,

1 Paládi-Kovács Attila (főszerk): *Magyar Néprajz. VIII. Társadalom.* (<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/375.html>) (Letöltve: 2019. 05. 29.)

az egykori honvédek az 1989 előtti időszakban is gyakran összegyűltek, hogy élményeiket felidézzék.² A nyolcvanas években jómagam is Székelyföldön gyerekeskedtem, és saját emlékeim szerint ehhez nem is feltétlenül volt szükség különleges alkalomra: vasárnap délutánonként, amikor a szomszédok kiültek valakinek a háza elé beszélgetni, szinte mindig szóba került a világháború, és ugyancsak nagy népszerűségnek örvendtek az egykori katonanóták is, amelyeket különféle családi összejöveteleken akaratlanul is megtanultam – anélkül, hogy pontosan tudtam volna, mi is az, amit a nagyszüleim korosztályába tartozó felnőttek énekelnek. Azt is fontos leszögezni, hogy az én helyzetem korántsem egyedülálló: a harctéri élményeit mesélő öreg székely például olyannyira a régió jellegzetes alakjává vált, hogy az ilyen témájú humoros történetek poénját még egyetemi éveim alatt, a kilencvenes évek első felében sem kellett senkinek külön elmagyarázni.

Nagy kutatásaiból az is kiderül, hogy az egykori katonák körében igen gyakori volt a Magyarországon élő tisztikarral folytatott levelezés, számos tiszt pedig személyesen is felkereste volt beosztottjait.³ Érdekes módon erről a jelenségről is van személyes tapasztalatom: apai nagyapámat ugyanis, aki nem határőrként, hanem a 27. könnyűhadosztály I. zászlóaljának katonájaként vett részt a háborúban, valamikor a nyolcvanas évek elején meglátogatta szintén székely származású, de Budapesten élő egykori szakaszparancsnoka.

A kommunizmus bukását követően a világháborúra való emlékezést illetően is megváltozott a helyzet: a volt katonák formális keretek között is találkozhattak egymással, a valamikori összecsapások helyszínén pedig megemlékezések szervezésére és emlékművek állítására egyaránt lehetőség adódott. A történetírás szempontjából a változás talán legfontosabb következményének az tekinthető, hogy mindazon tiltások is érvényüket veszítették, amelyek korábban a téma kutatását lehetetlenné tették. Ennek köszönhetően számos, a székelyföldi határvédelemmel, illetve a határőrséggel foglalkozó hosszabb-rövidebb tanulmány jelent meg (ezek közül leginkább Ravasz István, Szabó József János, Illésfalvi Péter és Nagy József munkáit kell megemlítenünk), és több egykori határőr naplóját vagy visszaemlékezését is kiadták. Emellett Sylvester Lajos, Balogh László,

2 Nagy József: A második világháború emlékezete és a szóban elmondott történelem Székelyföldön. In *Székelyföld*, 2012. április. (<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTYwMw==>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).

3 Nagy: i. m.

Iochom István és Benkő Levente publikált nagyobb számban egykori katonákkal készült interjúkat, a térségben vívott harcok eseményeiből pedig két dokumentumfilm is készült.

Arról, hogy e folyamat során a Székelyföld egyes részein milyen helyszínek, illetve események tettek szert kiemelkedő fontosságra, egyelőre nem született önálló tanulmány, azonban eddigi kutatásai alapján Nagy József úgy vélekedik, hogy a világháború emlékezete nem csupán a regionális – székelyföldi –, hanem a helyi körülmények alakító erejének nyomait is magán viseli.⁴ Ez részben a határország erős territorialis jellegével, részben pedig azzal függ össze, hogy egy-egy adott alakulat katonái hol kerültek bevetésre: a túlnyomóan Sepsiszentgyörgy környékéről feltöltött 11. zászlóalj például az Úz-völgyében harcolt, a nagyrészt erdővidékiekből álló 13. zászlóaljat a Csobános völgyébe vezényelték, míg a Kézdivásárhely környékéről behívott katonáknak Ojtoz térségében kellett szembeszállniuk az ellenséggel. Az említett helyszínek közül Háromszéken valószínűleg az Úz-völgye, az alakulatok közül pedig az ott harcoló 11. zászlóalj számít a legismertebbnek. Ezzel szemben az erdővidéki 13-asokról – ebben a zászlóaljban szolgált Kiss Árpád is – jóval kevesebbet tudunk, feltehetően azért, mert a szűkebb régióban a Csobánosban vívott harcok jelentősége elhomályosult amellett, hogy 1944 szeptemberében román félkatonai alakulatok emberei Szárazajtán kivégeztek 13 magyar civilt. A másik ok abban keresendő, hogy míg a 11. zászlóalj több katonájának naplója vagy visszaemlékezése is megjelent, a 13-asokkal kapcsolatos eseményekkel mindössze egyetlen rövid szöveg foglalkozik; a sors iróniája, hogy egy tévedés folytán még ez is A 11. székely határőr zászlóalj az Úz-völgyi harcokban címet viseli.⁵ Az itt közreadásra kerülő visszaemlékezés tehát több szempontból is egyedülálló a maga nemében.

A VISSZAEMLEKEZÉS SZERZŐJE

Kiss Árpád 1924. július 16-án született Nagybaconban Kiss Ignác és Benke Anna Gizella negyedik gyermekeként. Édesapja cipész volt, de mivel kisiparosként jövedelme nagyban függött az általános gazdasági helyzet alakulásától, a család különféle egyéb munkákat, például részes földművelést is vállalt. Amint visszaemlékezésében írja, iskoláit eleinte szülőfalujá-

4 Nagy József szóbeli közlése.

5 Egyed Csaba: A 11. székely határőr zászlóalj az Úz-völgyi harcokban. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. évf. (1995) 4. sz. 135–139.

ban, majd Bodosban végezte, ahová 1935 körül költöztek. Külön kiter arra is, hogy hatodik osztálytól már minden tárgyat románul tanítottak nekik, és a szünetek ideje alatt az udvaron is megkísérelték megtiltani számukra a magyar nyelv használatát. A fiú a hetedik osztály elvégzését követően úgy döntött, hogy kőművesnek tanul, és 1938-tól meg is kezdte inaséveit egy tusnádfürdői építőtelepen. Az elképzelés az volt, hogy mindazon hónapok alatt, míg az építkezések szünetelnek, édesapja mellett dolgozik cipésként. Azonban az apa 1939-ben hirtelen meghalt, ezért egyik napról a másikra neki kellett átvennie a családfenntartó szerepét (ekkor mindössze tizenöt éves volt). Helyzetét csupán az könnyítette meg némileg, hogy csak édesanyjáról, egyik nővérééről és saját magáról kellett gondoskodnia, két másik nővére ugyanis már korábban férjhez ment. A kőműves szakma tanulását azonban ekkor sem adta fel: tanoncidejét végül 1940 augusztusában sikerült befejeznie, ezt követően pedig édesanyjával együtt visszaköltöztek Nagybaconba. Ugyanebben a hónapban egy másik, jelentősebb eseményre is sor került, ami bizonyára elhomályosította a költözés fontosságát a fiatalember számára: a második bécsi döntés értelmében Észak-Erdély – és vele Székelyföld nagy része – újra Magyarországhoz került, a magyar csapatok pedig szeptember 5-én megkezdték az átadott terület birtokba vételét. Kiss Árpádot már ebben az új világban sorozták be, katonai szolgálatát pedig – a többi 1924–1925-ös születésű székely fiatalhoz hasonlóan – 1943 őszén a határőrségnél kezdte meg.

1944 márciusát követően, miután a német hadsereg megszállta Magyarországot, a székelyföldi soralakulatok nagy részét a keleti front ukrainai szakaszára vezényelték. A határőrséget, illetve néhány másik csapattestet a magyar hadvezetésnek sikerült Székelyföldön tartania, ez azonban korántsem jelentette azt, hogy a határőrök kimaradtak volna a háborúból. Mindössze három nappal azután, hogy Románia 1944. augusztus 23-án felmondta a németekkel való szövetséget, és átállt a Szovjetunió oldalára, a Vörös Hadsereg csapatai Székelyföld térségében elérték az akkori Magyarország határait, ahol legelőször épp a határőrség alakulataival csaptak össze. Kiss a 13. határőr zászlóalj, majd egy rövid ideig a 68. határvadász zászlóalj katonájaként vett részt az erdélyi harcokban, visszaemlékezésének nagy részét pedig háborús élményei, illetve közvetlenül a háborút követő események töltik ki.

A VISSZAEMLÉKEZÉS SZÖVEGE

A visszaemlékezés szerzője 2005-ben, 81 évesen vetette papírra élete történetét. Az összesen száznegyvenegy oldalra rúgó szöveg, amely két iskolai füzetbe íródott, a gyermekkor rövid bemutatásával kezdődik, és az 1955-ös évvel ér véget. Ebből mintegy hetven oldal foglalkozik a háborús élményekkel, illetve a katonai szolgálattal. Ha ehhez még hozzászámítjuk azokat a részeket is, melyeknek így vagy úgy szintén közük van a világháborúhoz, kijelenthető, hogy a visszaemlékezés jelentős hányada tulajdonképpen ehhez a témakörhöz kapcsolódik.

Még szembetűnőbb az említett élmények túlsúlya, ha a különféle időszakokat tárgyaló részek terjedelmét összevetjük egymással, ebből ugyanis az derül ki, hogy a leírtak mintegy kétharmada vonatkozik az 1940–1946 közötti időszak eseményeire, míg az előző tizenhat, illetve az ezt követő kilenc év történéseit ennél jóval kisebb terjedelemben mutatja be. Az itt közreadott részlet a fentebbi időszakot foglalja magába.

Bár a szöveg kronologikusan szerveződik és több, egymástól többé-kevésbé elkülöníthető részre tagolható, ezeket a részeket a szerző maga semmilyen módon nem választotta el egymástól. A jelenlegi felosztás, illetve az egyes részek római számmal való jelölése már a szerkesztői beavatkozás eredménye. Az első rész a második bécsi döntés utáni időszakot tárgyalja, ezen belül pedig a világháború eseményeivel, illetve a levante mozgalomban való részvétellel foglalkozik. Kiss jó érzékkel ragadja meg a háborús hangulat alakulását, ugyanakkor némi információval szolgál a levanteoktatás hatékonyságáról is. A második rész a katonai szolgálatról, pontosabban a 13. határőr zászlóaljnál töltött szolgálati időről szól. Tulajdonképpen a harmadik rész az, amely a szó szoros értelmében vett harctéri tapasztalatra koncentrál: a szerző ebben számol be a Csobányos völgyében vívott harcokról, Székelyföld kiürítéséről, valamint a görgényüvegsúri-idecspataki ütközetről, amely a határőrökre nézve igen súlyos következményekkel járt, és melynek során számos bajtársával együtt ő maga is megsebesült. A negyedik rész – a sebesülés története – értelemszerűen a kórházban eltöltött időszakot mutatja be, az ötödik rész pedig, amely a Szálasi-féle hatalomátvétellel kezdődik, azt részletezi, hogyan próbálta Kiss elkerülni, hogy újra az első vonalba vezényeljék. Némileg az utóbbihoz kapcsolódik a hatodik rész is, melyben a szerző a Muraközben teljesített határőrszolgálat, illetve a Magyarország területén vívott utolsó harcok időszakát idézi fel. A hetedik

rész témája a hadifogság, melynek érdekességét az adja, hogy Kisst és társait nem valamelyik nyugati hadviselő fél vagy a szovjet hadsereg, hanem a magyarországi harcokban szintén részt vevő bolgárok ejtették foglyul. A szó szoros értelmében vett háborús élmények a nyolcadik részben leírt hazatéréssel fejeződnek be. Ezzel azonban Kiss megpróbáltatásai még korántsem érnek véget: amint a kilencedik részben kifejti, ezt követően újra katonai behívót kap, ezúttal a román hadseregbe – annak ellenére, hogy nem csupán megjárta a világháborút, hanem sebesülése következtében maradandó sérülést is szenvedett. Végül a román hadseregből való leszerelés története a kézirat utolsó olyan része, amely a katonai szolgálathoz vagy a második világháborúhoz kapcsolódik.

Az egyes naplók, visszaemlékezések közreadása során meglehetősen gyakori, hogy a szóban forgó szövegeket mindenféle módosítás, illetve a hibák kijavítása nélkül publikálom. Bár teljes mértékben egyetértek azzal, hogy az ily módon megjelentetett magándokumentumok jobban tükrözik szerzőik iskolázottsági és műveltségi fokát vagy világlátását, a könnyebb olvashatóság érdekében mégis úgy döntöttem, hogy jelen esetben eltekintek a betűhív közléstől. A változtatások nemcsak az eredeti kézirat helyesírását érintik, hanem mivel Kiss Árpád csak nagyon ritkán használ nagy kezdőbetűket a mondatok elején, a szöveg mondatokra tagolása is szinte teljes egészében a szerkesztői munka eredménye. Ezt a beavatkozást – a már említett okból kifolyólag – semmilyen módon nem jelöltük. Ugyanez vonatkozik mindazokra az esetekre is, amikor a szerző egy-egy szót egyszerűen kifejejt valahonnan, vagy esetleg egyetlen mondaton belül kétszer is leírja ugyanazt. Minden egyéb, az értelmezést elősegítő szó vagy szövegrész szögletes zárójelben jelenik meg, és ugyancsak szögletes zárójellel, illetve három ponttal jelölöm a kihagyott szövegrészeket is. Végül – mivel Kiss Árpád nem a nyilvánosság számára vetette papírra emlékeit – szükségesnek tartom tisztázni, hogy az eredeti kézirat az egykori katona családtagjainak tulajdonában van, az itt közreadott változat pedig az ő beleegyezésükkel jelenik meg. (Magyarosi Sándor)

KISS ÁRPÁD VISSZAEMLÉKEZÉSE

I.

1940 szeptembere egy új korszakot nyitott a magyarság számára, amikor Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, és bejöttek a magyar honvédek. Hát én azt a nagy örömet leírni nem tudom, ami minket ért; már a bevonulás előtti napokon minden este a kultúrházban voltunk, készültünk a magyarok fogadására, tanultuk az énekeket, készültünk arra a felejthetetlen napra. Egy hétig ünnepeltünk, majd dolgozni kellett; esténként összegyűltünk, táncoltunk; azt hiszem, azok a magyar katonák soha nem felelték el azt a fogadtatást, amiben részesültek. Amit ki is használtak, az örömmámorban még egy-egy utód is maradt a magyar falvakban.

1. kép.

Kiss Árpád katonaképe (a sapkán látható lyukat a fejsérülést okozó aknaszilánk ütötte)

Különösebb konfliktusok nem voltak a bevonulás alkalmával; egypár ablak betört, egypáran elmentek a faluból, akik félték esetleg a számonkéréstől, beleértve a behozott román tanítókat, tisztviselőket. Tizennégy nap volt adva a bevonulás előtt az elköltözésre; például a községi jegyző úgy ment el, hogy átadta a hivatalt annak a helybeli Pataki nevezetű embernek, aki a falu jegyzője volt addig, amíg magyar közigazgatása volt a falunak.

Mi hamar megbarátkoztunk az új helyzettel, amit olyan nagyon vártunk. Napok alatt helyreálltak a törvények, megérkeztek a magyar csendőrök, a román paplakban rendezték be az őrsöt, ahonnan a román pap elköltözött. Ágostonfalusi volt, jól beszélt magyarul; annál is inkább ő kellett tudjon, mert a helybeli akkori románok nem tudtak románul beszélni. Teltek a napok, sok minden változott, de mi, magyarok hamar megszoktuk. Jött az új pénz, a pengő, de a román lej is még forgalomba maradt: [...] például nekem román pénzben 150 lej volt a napidíj, átszámítva

pengőre 5 (öt) pengő lett. Akkor a pengő [...] erős volt a lejjel szemben. Közben teltek a boldog napok, eljött a tél. A téli hónapok voltak [...] a szabadság, megszerveztük az ifjúsági együletet, majdnem minden este összejöttünk a kultúrházban – akkor nem volt televízió, még rádió is kevés. A tantestület vette át az ifjúsági szervezet foglalkozását, tanultuk a színdarabot. Alakítottunk egy társulatot, amelyiknek én is tagja voltam; esténként jártunk színdarabpróbákra, utána szórakoztunk, táncoltunk. Azt hiszem, az volt az akkori ifjúságunk legszebb időszaka. Ősszel behívták az akkori katonaköteles legényeket; voltak többen önkéntesek is, egy unokatestvérem is úgy ment el, aki oda is veszett a háborúban vagy fogságban.

Eltelt a tél, mi itt dolgoztunk a faluban; elég jól kerestem, minden szombaton kaptam fizetést, amit leszámoltam édesanyámnak, aki nagyon takarékos volt, úgyhogy anyagi gondunk nem volt. Szépen öltözködtem, élveztem a fiatal életet, a téli szabadidőben még a család, unokák számára lábbeliket javítottam, de szerettem dolgozni, szerettem az életet, barátokat, főleg a barátnőket; úgy éreztem, hogy ők is engem. Édesanyám – mivel ő volt a mindenem, apa nélkül voltam – megtartotta a szigorú életvitelt, amit én szigorúan betartottam. A téli szórakozáshoz még hozzájárt a fonóba járás; a leányok fontak, varrtak, énekeltünk, általában annyi legény, mint leány; volt hazakisérés, mindenki a maga választottját. És még volt két este minden héten 2 óra történelem előadás, mivel mi nem tanultunk magyar történelmet; a pedagógusok tartották.

1941. tavasszal kezdődött újra a munka, építettünk Baconban, Bodokon, kerestem a pénzt, édesanyám disznókot tartott, fogadott kaszálót. Amennyi nekünk kellett, annyit termeltünk, úgyhogy jól megvoltunk, csak volt egy probléma, amely mindenkit zavart, a háborús hangulat. Június 10. vagy 15-én a németek megtámadták az oroszokat Besszarábián keresztül.⁶ Két-három nap itt is hallatszottak az ágyúlövések. Váratlanul érte Oroszországot, mivel pár hónappal azelőtt aláírták a meg nem támadási szerződést.⁷ Akkor még Magyarország semleges volt, nem akartak részt venni a háborúban, de aztán a németek egy éjszaka orosz felségjelzésű gépekkel megbombázták Kassa

6 A Szovjetunió elleni támadás 1941. június 22-én indult meg.

7 Németország tulajdonképpen 1939. augusztus 23-án kötött meg nem támadási szerződést a Szovjetunióval.

városát,⁸ amely az is vissza volt csatolva Magyarországhoz, és megvolt az ürügy arra, hogy Magyarország is hadat üzent az oroszoknak, és ezzel a kocka el volt dobva.

Itten Észak-Erdélyben a magyarok megszervezték a leventegyuleket,⁹ amelyeknek 14 évestől fölül minden fiú tagja lett. Katonai előképzés volt, gyakoroltunk fapuskával a vállunkon, tehát felkészítő volt a háborúra, amelyben végül ki is vettük a részünket, amelynek nagyon sok áldozata is lett. [...] Akkor, mikor ez a felkészítés folyt, mi fel nem fogtuk: lelkesedtünk, forralt a hazaszeretet. Így teltek napok, hetek, újra jöttek a téli szép napok.

De a háborús hangulat tovább fokozódott, akkor már innen is megkezdődtek a behívások átképzésre¹⁰ és utána a frontra. 1942 karácsonyán már Moszkva alatt folytak a harcok,¹¹ amikor egy olyan kemény tél állott be, 40 fokos hideg, sem a németek, sem a magyarok nem bírták azt a nagy hideget. Az oroszok szibériai csapatokat vetettek be, akiknek az 50 fokos hideg sem számított, mert ők ahhoz voltak szokva, a mieinknek sem a ruházatuk, sem a fegyverzetük nem volt elégséges, hogy bírják. A Don-kanyartól megkezdődött a visszavonulás... Az akkori visszavonulás során a második hadsereg több mint százezer emberét veszítette el, meghaltak, fogságba estek, ahonnan nagyon kevesen jöttek haza.¹² 1943-ra már alábbhagyott a hazafiság, főleg ott, ahonnan valaki már a harctéren volt, és azt sem tudták, él-e vagy hal.

8 Kassa bombázására 1941. június 26-án került sor. A támadás körülményei, amelyet három azonosítatlan gép hajtott végre, ma sem teljesen tisztázottak.

9 A leventemozgalom az 1921-ben elfogadott testnevelési törvény (az ún. „Lex Karafiáth”) rendelkezései alapján jött létre. Célja a 12 és 21 év közötti fiúk, illetve fiatalemberek fizikai és erkölcsi nevelése, illetve a katonai szolgálatra való felkészítése volt. A tevékenységekre a helyi leventegyűletekben került sor.

10 Mindazokat a korosztályokat, amelyek tagjai tényleges szolgálatukat a román hadseregben teljesítették, a román és magyar haderő között fennálló fegyverzet-, felszerelés- és szellemiségbeli eltérések miatt ún. átképző tanfolyamra hívták be.

11 A moszkvai csatára, amely során a szovjetek valóban bevetettek a Távol-Keletről átcsoportosított, téli felszerelésű hadosztályokat, tulajdonképpen egy évvel korábban, 1941. szeptember 30. és 1942. január 7. között került sor. 1942 decemberében a szovjet csapatok a Sztálingrádot körülzáró német erők ellen indítottak támadást.

12 A 2. hadsereg ellen a szovjet támadás 1943. január 12-én indult meg. Visszavonulását január 17-én rendelték el, és maradványai végül (a III. hadtestet leszámítva, amely február 3-ig utóvédharcot folytatott) január 24-én váltak ki az arcvonalból. A hadsereg becsült vesztesége 120 000 hősi halott, eltűnt, sebesült, hadifogoly volt.

Én is már lassan 18 éves, katonának alkalmas fiatal voltam, de még idehaza. Egész nyáron Uzonkában dolgoztam, de már voltak olyan hírek, hogy sorozat¹³ lesz, és 18 és 19 éveseket soroznak be, amiben én is benne voltam. Uzonkában nagyon jól telt a nyár, nagyon sokan voltak vendégek, fiatal lányok, akik közül nekem is jutott, mikor ott voltam, ott is volt barátnóm, és idehaza is, aki végül feleségem lett, de addig még sok mindennek el kellett telni.

II.

1943. augusztusban bekövetkezett a sorozás úgy, ahogy már azelőtt hallani lehetett, hogy a '24 és '25-ben születetteket besorozták augusztus tizedikén, és 1943. október negyedikén be is kellett vonulni Szentgyörgyre. Hatunkat a géppuskás századba osztottak be; engem, Mokán T., Konsza B., Koskodar A., Bardoc Cs., Tímár B., akik közül én élek, 81 évesen, egyedül. A háborút mind túléltek, idehaza haltak meg. Így kezdődött el a katonaelet. 1943. október ötödikén már parancsszóra ébredtünk. Minket azzal az indokkal vittek hamarabb, hogy határőrként fogunk szolgálni. Az 1923-ban születettek idehaza maradtak, ők '44-ben kellett volna bevonuljanak, de szerencsénk volt, addig az oroszok ideértek, és ők így idehaza maradtak, és megúszták, nem lettek katonák. Mi énekeltük, hogy „Szép élet a katonaelet, csak nehéz a viselet”. Volt, aki rosszabbul vette, bírta, de én nem csináltam problémát, és ott is feltaláltam magamat. Volt olyan is, hogy sírni kezdett a gyakorlótéren. Igaz, én már fizikailag rátermett voltam, 176 magas, 78 kg-mal vonultam be. Használt a katonaság, mert karácsonyi szabadságra mikor hazajöttem, 86 kiló voltam.

Már 1942-ben megalakították a három székely vármegyében tartalékosokból a huszonnégy székely határőr zászlóaljat az ötven éven alulakból.¹⁴ [...] Területenként alakították ki a zászlóaljakat; a Barót környékbéli falvakban volt a 13. sz. székely határőr zászlóalj. Baróton volt a zászlóaljparancsnokság, Dáner százados volt a zászlóaljparancsnok. Baróti születésű, baróti lakos. Egy zászlóalj négy századból állt,

13 sorozás

14 A székely határőr-zászlóalj személyi állományát, amelyeknek békeidőben csak a keretekkel kellett rendelkezniük, elsősorban az idősebb korosztályok képezték. E zászlóalj felállítása 1942. március 1. után vette kezdetét. Bővebben lásd: Illéfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Budapest, 2005, 46–47.

2. kép. Fiatal, 13-as határőrök kiképzésén

(Az eredeti fénykép egy Nagyajtáról besorozott egykori 13-as határőr, Péterfy Sándor tulajdonát képezte. Elektronikus másolata Magyarosi Sándor tulajdonában.)

Baconban volt a negyedik század, Bogdán Emil első világháborús főhadnagy parancsnoksága alatt; minden rangú tiszt, altiszt és tiszteltes baconi volt, első világháborús veterán. Minket, fiatalokat hathónapos kiképzés után beosztottak apáinkhoz, már akinek élt még az apja, és ötven évnél fiatalabb volt. Feloszlott Szentgyörgyön a kiképzőtábor,¹⁵ és úgy jöttünk haza a falunkba katonának. 1944. április hónapban először hazajöttünk húsvéti szabadságra 12 napra, de a parancs a következő volt, ha a következő napokban [...] parancs érkezik, valamilyen formában, vagy a csendőrségen keresztül, nem személyre szóló, például Baconból, a géppuskás századból én voltam a meghatalmazott, hogyha parancs jó, értesítsem, akik a géppuskás századtól jöttünk: a parancs érkezése után azonnal indulni kell vissza [...] Málnásfürdőre gyalog kellett menni, és onnan vonattal mentünk. Míg az alakulatnál jelentkezünk, addig én voltam a határőrök között a parancsnok, így voltunk elengedve. Igaz, nem sokat kellett várjunk a visszahívásra, mert estére érkeztünk haza, és reggel, amikor felkeltem,

15 A határőrök kiképzésére Sepsiszentgyörgy és Árkos között két tábort létesítettek (A és B megnevezéssel). A szövegben ezek egyikének megszűnéséről van szó.

a magyar csendőr a kapunál volt a visszahívó paranccsal, úgyhogy már azon az estén újra Szentgyörgyön voltunk a kaszárnyában. Újra kellett tölteni a szalmazsákokat, parancsszóra, hogy ne aludjunk a kopasz deszkán. Ez húsvét előtt egy héttel volt. Ottan voltunk két napot, amikor megérkezett az új parancs, és ottan az utolsó, hogy átvezényelték a 13. székely határőr zászlóalj negyedik századába, most már véglegesen. De akkor már tiszta gyalog jöttünk haza Szentgyörgyről, egy ottani kiképző szakaszvezető parancsnoksága alatt, aki Baconig jött, s itten átadott a negyedik század parancsnokának. Összesen kb. 35-40-en lehettünk, ezt már nem tudom pontosan, mert akik a különböző fegyvernemeknél voltunk kiképezve, nagybaconiak, kisbaconiak és szárazajtaiak, mind ide voltunk a negyedik századhoz vezényelve.

Nekünk a legnagyobb örömünk az volt, hogy végül is a húsvétot idehaza, szabadságon töltöttük. A szabadság letelte után jött az újra le- és felszerelés, mert ottan [Sepsiszentgyörgyön] mindent le kellett adni [...], csak sima derékszíjjal jöttünk haza, de itten még a ruhákat is le kellett adni, és itten újra felöltöztünk, mindent mást kaptunk és úgy osztottak be a négy szakaszba. Fegyvernemek szerint el voltunk osztva körletbe a falu területén; csűrökben aludtunk, közös gyakorlatot csináltunk, úgymondva apáinkkal – azt hiszem, vagy tíz napot –, és akkor megkezdődött az ide-oda kihelyezések: legelőször Olaszteleken voltunk, ottan az iskolába voltunk betéve; ott aludtunk, és onnan is gyakorlatra mentünk mindennap. Most már nem tudom pontosan, hogy meddig voltunk; onnan Fülébe meneteltünk, ott is az egyik iskolában voltunk, Kuvaszóban – úgy hívták azt a területet, körülbelül 4 kilométerre Füle felső végétől. Ezt csináltuk napokig. Délutánonként összejöttünk a körletekben ottani fiatalokkal, inkább lányokkal, mert a fiúk onnan is katonák voltak.

Szórakoztunk, de soha nem tudtuk, hogy mikor jön megint a parancs, hogy hova tovább. Nem szabadott otthagyni a körzetet, de egy napon csak megjött a parancs, ki a gyakorlótérre, hogy azonnal vonuljunk be. De csak arra volt idő, hogy magunkra vegyük a teljes felszerelésünket.

Indultunk, de mi nem tudtuk, hova. Átmentünk Nagybaconon, a falunkon, de nem szabadott kilépni a sorból. Az első pihenő Málnásfürdő; ottan a kultúrteremben kovártélyoztunk¹⁶, ahol ott is aludtunk.

16 Gyakoribb formája: kvártélyoz, jelentése: beszállásol.

Ottan annyit megtudtunk, hogy Szentgyörgyre megyünk. Ottan el kellett foglaljuk a kaszárnyát, ahonnan a 27/I. zászlóaljat kivitték az orosz frontra.¹⁷ Azért kellett volna elfoglalni, hogy ne a német katonák foglalják el; akkor szállták meg az egész Magyarországot, mert Horthy megtagadta, hogy több katonát nem ad az orosz frontra.¹⁸ Reggel indultunk Málnásfürdőről. A gidófalvi útig mentünk, ottan pihenőt kaptunk, csak egy feldehárító járőrt küldtek előre [...]; kiderült, hogy akkor éjszaka megszállta egy német alakulat az egész kaszárnyát. Brassó felől jöttek be. Így minket onnan visszafordítottak. Megint Málnásfürdőn aludtunk, reggel fordultunk vissza Fülébe, de Baconban akkor sem volt megállás. Estére megint Fülében voltunk, ott, ahonnan elindultunk (ez júniusban volt), és ahonnan június végén visszamentünk Nagybaconba. Itt ismét kivettek a századból, a tartalékosokat (öregeket) szabadságotlák, nekünk (fiatal leventekatonáknak) irány Sepsiszentgyörgy, oda a kiképzőtáborba, ahonnan tavasszal elvezényeltek, ahol már a B táborban orosz foglyok voltak, így minket, az egészet az A táborban

3. kép. Bihari Dávid első világháborús fényképe. A nagyajtai férfi a második világháború idején fiával, Bihari Áronnal együtt a 13. határőr zászlóaljban szolgált.

(Az eredeti fénykép Bihari Áron tulajdonát képezte. Elektronikus másolata Magyarosi Sándor tulajdonában.)

17 A sepsiszentgyörgyi 27/I. és 57/I. zászlóaljakat a 27. székely könnyű hadosztály más csapattesteivel együtt Magyarország német megszállását követően, 1944. március 29-én kivonták a Székely Határőrvédelmi Erők kötelékéből, és április 9-ével kezdődően Dés, Nagysomkút, Szilágycseh és Zilah térségébe szállították. A későbbiek során az 1. hadsereg galíciai hadművelési területére irányították a sereget. Lásd Illésfalvi-Szabó-Számveber: i. m. 53.

18 Magyarország megszállása 1944. március 19-én következett be, azonban az eseményre inkább a magyar béketapogatózások következtében, illetve a Vörös Hadsereg közelsége miatt került sor. A megszállást követően azonban német nyomásra valóban olyan alakulatok kerültek ki a mai Ukrajna területén húzódó frontra, amelyeket korábban a magyar hadvezetés az ország védelmére szánt.

helyeztek el. Onnan megint kiválogattak, ahonnan körülbelül negyvenen mentünk Gyergyóbékásra, tisztos továbbképzőre.¹⁹ A többiek Csíkszentsimonba mentek, ahonnan mindennap kiadták őket a lakoságnak a mezei munkavégzésre. Természetesen körletekben voltak, ahonnan reggelenként mentek ki és este vissza a körletbe. Ez július hónapnak az elején volt, mert minket is egy hónapra vittek Békásba. Ott voltunk mind a 22 zászlóaljtól, bent voltunk a kaszárnyában, a géppuskások mind a 22 zászlóaljtól²⁰, és az árkászok. A többi alakulat kint volt a hegyoldalban, sátrakban helyezték el őket.

Nagyon nagy meleg volt. Oda jöttünk ki mi is gyakorlatra; elég nehéz volt, 22 kilós géppuska, 23 kg az állvány is, amit a hátunkon kellett kivinni a gyakorlótérre. Mindennap egy-egy embert megütött a hóguta. Ez így ment július végéig. Talán 27–28-a volt, amikor mozgósították a zászlóaljakat;²¹ ahonnan jött a parancs, azoknak azonnal indulni kellett. Egy napon nekünk megérkezett a parancs, gyülekező az egész 13. zászlóaljhoz tartozóknak. Sorakoztunk, indulás Gyergyószent-

4. kép. Székelyföldi állomáshelyű határ vadász alakulat katonái hadgyakorlaton
(Nagy Zoltán gyűjteménye)

19 Gyergyóbékás

20 A Székely Határőrség állományába mindössze 20 zászlóalj tartozott.

21 A mozgósításra 1944. július 26-án került sor, megtörténhet azonban, hogy Kiss tulajdonképpen nem téved, és a parancs egy nappal később lépett életbe.

miklós felé, gyalog. Úgy is jöttünk 42 kilométer utat, az élen énekeltük, hogy még a nap is büszkén süt a tizenhármas bakára, isten veled, Gyergyóbékás hegyes-völgyes határa, amikor elkerült egy motorkerékpáros hírvivő; parancsot adott át a hadnagy úrnak, aki az élen gyalogolt. A parancs az volt, hogy vissza kell fordulni, hogy részt vegyünk a zászlóaljak közötti versenyen, amit mi, katonák csak akkor tudtunk meg, mikor visszaértünk. A kaszárnyában még három napot voltunk, amikor ismét indultunk vissza Szentmiklóásra, és onnan vonattal a negyedik századhoz, ahonnan másnapról szabadságoltak, hogy mindenki részt vegyen az aratáson. Persze a katonaruha nálunk volt civilben. Úgy volt a parancs, ha megszólal a kürt a toronyban, mindenki átöltözve katonaruhába és a sorakozóhelyen [...] jelentkeztek. Ez a szabadságolás másodnapján volt, a további parancs: mindenki jelentkezzen a körletében; hazamenni nem szabad, ottan várjuk a további parancsot, amit mi meg is kaptunk hamar, hogy be kell hevedereznünk akkor éjszaka 12 ezer darab töltényt.

Összenéztünk a barátommal, és úgy határoztunk magunkban, hogy el kell szökni; most már úgyis megyünk a harctérre, annál jobban már büntetni se lehet. De már akkor szólított is az őrmester a nevünkön, hogy menjünk vele a lőszerraktárba felvételezni a lőszert. A raktár a Templom utca sarkán volt, de ameddig az őrmester úr intézte a papírokat, addig mi a háta mögül leléptünk. Már sötét volt, el tudtunk lógni. Szólított, hol vagyunk, de mi már az utca túlsó oldalán léptünk. Én akkor már udvaroltam, a leányt Simófi Rozáliának hívták, akit feleségül vettem a háború után, 1946-ban; csak úgy elmenni nem tudtam, hogy ott volt a faluban, és el se búcsúzzunk. Hát sikerült a megfogás onnan. És a nevelőapja a menetszázadban volt, Antal Sándornak hívták, ő is éppen hazajött elbúcsúzni. Hát mi ott búcsúzkodtunk, 12 volt az óra, mikor eljöttem, de nem a körletbe mentem, hát haza, édesanyámhoz. Tőle is búcsúzni kellett. Otthon lefeküdtem. Édesanyám virrasztott mellettem és sírt, mert akkor már tudtuk, hogy megyünk a frontra.

III.

Ötórakor fölébredtem, búcsúztam. Lehet, nekem könnyes lett a szemem, de szaladtam a körzetünkbe, de onnan már jöttek ki a kapun teljes felszereléssel. A községház-udvaron volt a gyülekező. Közben

őrség volt mindenfelől, hogy senki sem szabadott közel jöjjön. Most is keservesen tudok visszagondolni, amikor egy falunak a férfiállománya, kb. 120 ember, apák és fiak, egyszerre indultunk, írhatnám úgy is, hogy a vágóhídra, mert akkor akik elmentünk, abból nagyon sokan sohasem tértek haza. Az én sógorom is akkor jött el, ahol három árva maradt apa nélkül, és [még] nagyon sok nagycsaládos [vele együtt]. Egyszerre 1945 őszen 21 embert prédikált a pap a baconi templomban, akik 36 árva gyermeket hagytak apa nélkül, amelyből 6 a mi családkban volt, a két lánytestvérem gyerekei.

Elhangzott az indulási parancs, indulni kellett. Az itthon maradtak sírtak, mi meg nótaszóval mentünk végig a falun. Ki volt adva a parancs, hogy senki ki nem merjen lépni a sorból, de én mégis megtettem; amikor a Rózsikáék házukig értünk, megláttam az ablakban, kiszöktem a sorból, és megcsókoltuk egymást, úgy szaladtam a csapat után.

Uzonkafürdőn mentünk át Bikszád felé; Uzonkában pihenőt adtak. Én megkaptam a parancsot, hogy a legközelebbi kihallgatáson jelentkezem, ahol megkapom a méltó büntetést, de addig is jelentkezem a szakácsnál krumplihántani, de oda sem mentem, mert Uzonkában is volt egy barátnőm, akitől el kellett búcsúzzak. Most már kétszer nem teljesítettem a parancsot, akkor a harmadik is ráfér.

Ismét elhangzott a parancs, menet tovább. Azon a napon Tusnádig mentünk, azon az éjszakán ottan voltunk. Reggel parancskihirdetés, kihallgatás; azon én is rendelve voltam, Kusléder²² barátommal együtt. Fel is készültünk úgy, ahogy azt kellett, beálltunk a sor végére. Amikor a szolgálatvezető törzsőrmester megkérdezte, hát ti mit akartok, és jelentettük, hogy Benedek őrmester úr parancsára [vagyunk itt], azt sem kérdezte, miért, hanem elzavart a kihallgatásról. Ez nagyon jól sikerült, hál' istennek; igaz, a törzsőrmester úr is baconi volt a negyedik században.

Parancskihirdetés után sorakozó, menet tovább; akkor Lázárfalvára mentünk, de mindig akkor tudtuk meg, mikor megérkeztünk, hogy hol is vagyunk. Lázárfalván egy hétig voltunk, de hogy ne unjuk magunkat, mindennap kiadtak a lakosságnak aratni, vagy kaszáltunk; ott is az

22 Az eredeti kéziratban szereplő név helyességét nem sikerült ellenőrizni.

volt a parancs, hogy amikor meghalljuk a toronyban a kürtszót, azonnal a soraközé helyen gyülekezni kell.

Ott is megszólalt a kürt a toronyban, indultunk onnan igazán a frontra. Kozmástól letértünk az Űz-völgye felé vezető úton, neki a Kárpátoknak; az aklosi csárdáig mentünk, ami a Kárpátok gerincén van, ottan pihenő, és utána letértünk balra a Kárpátok gerincén és Csobános felé. Első világháborús utakon mentünk a Csobános völgyébe, ahol végre letelepedtünk. Ott még volt élet, szórványos lakóházak, ahol laktak is civilek, akik ottan dolgoztak a fakitermeléssel, és volt két fűrésztelep, amit a mi katonai alakulatunk át is vett, és elkezdődött a munka az alakulatunk által. Az volt a terv, hogy ott a völgyben védővonalat építünk és ott fogunk védekezni. Elkezdődött az építkezés, barakkokat kezdtünk építeni, hogy a téli állásokon ottan leszünk, ott meg fogjuk állítani az orosz csapatokat, de nem úgy lett, mivel váratlanul, augusztus 23-án a román hadsereg átállt az oroszok oldalára...

Vasárnap volt, ottan voltak nagyon sokan látogatni, édesanyám is. Szekérrel jöttek; örültünk a látogatásnak, jól éreztük magunkat, de úgy délután – azt hiszem, az ebédkiosztás után – gyülekezőt fújt a kürtös, ahol megjelent a zászlóaljparancsnok, és ahol legelőször a civileknek volt a parancs, hogy mindenki azonnal hagyja el a tábor területét. És nekünk, katonáknak felolvasták, hogy attól a perctől a román hadsereggel úgy állunk szemben, mint ellenséggel. Azonnal felszereltek, és már akkor éjszaka a kiépített védőállásokban telt az éjszaka, de már jött a hír, hogy az Űz-völgyébe betörték az oroszok, ahonnan áthallatszott hozzánk az aknavető hangja, de nálunk akkor éjszaka még csönd volt egészen. 24-én délután, kb. 3 órakor dördültek el az első lövések, megkezdték a támadást, és mi a védekezést.²³

Nagyon erős harc alakult ki, egész sötétedésig, de nekünk sikerült az első napi támadást kivédeni. A géppuskarajunk hét személyből volt összetéve, 1-es, 2-es, 3-as kezelőből – az egyes lőtt, a kettős kiszolgálta,

23 A szovjet csapatok valójában két nappal később, augusztus 26-án érték el a magyar határt, tehát a Kiss Árpád által leírtak szerint a 13. határőr-zászlóalj arcvonalán feltehetőleg aznap délután dördültek el az első lövések. Illésfalvi, Szabó és Számvéber úgy tudják, hogy az ellenséges támadás már 26-án este elsöpörte a 13. határőr-zászlóalj védelmét (lásd Illésfalvi–Szabó–Számvéber: i. m. 75–76.), azonban több szemtanú is azt állítja, hogy az első napon a határőrök még sikeresen álltak ellen az orosz gyalogsági támadásnak.

a hármas a becsapódást vizsgálta, a 4-es, 5-ös, 6-os a löszert biztosította, a hetedik személy volt a rajparancsnok. Nekem 1-es kezelő beosztásom volt; addig lőttem, amíg a géppuska csöve forró lett. A 2-es kezelő falumbeli volt, K. B.; az első támadáson idegsokkot kapott. Ha a rajparancsnok le nem húzta volna rólam, azt hiszem, megfojtott volna. Meg kellett kötözzék a páncéltörő mozdonyra, úgy küldték vissza az elsősegélyhelyre.

Csendben tött el az éjszaka; annyira voltunk egymástól, hogy hallottuk egymás horkolását, de reggel kezdődött előről a támadás, amit szintén az oroszok kezdeményeztek. Mi addig tartottuk a vonalat, amíg megérkezett a segítség, a harmincnégyes hegyi zászlóalj, egy csíkszeredai alakulat [Kiss valószínűleg téved az alakulat számát illetően; minden más forrásban harminckettesekről történik említés – M. S.J].

5. kép. Ezt láthatták a támadók: a Csobános völgye Moldova felől. Szemben a Sóvető, a Saj-havas és a Magyarós-tető közötti rész. (Fényképezte Barthalis Szabolcs)

Feltürközve jöttek; minket leváltottak, hogy ők most aztán visszafordítják az ellenséget. Minket kivezényeltek az oldalba, hogy ottan tartsuk a vonalat, hogy ne kapják hátból az előrevonuló csapatot. Hát ottan is voltunk, amíg jött egy másik parancs, hogy vonuljunk be a völgybe, és visszavonulunk pihenőbe. Ezalatt a völgyön visszaverték a támadást a harmincnégyesek, de mikor minket visszavontak a védelemből, az oroszok azonnal bejöttek a helyünkre, és azonnal két oldalról löni kezdték a völgyet [...], ahonnan azonnal megkezdődött a visszavonulás. De rengeteg sebesült és halott volt, nekünk is három halottunk és egy sebesültünk lett, mind baconiak voltak. A sebesült géppuskás kezelő volt, akivel sohasem találkoztunk többé; túlélte a háborút, de kint maradt Magyarországon.

A mi géppuskás lovaink hátrább voltak elmaradva, ahonnan más irányba vonultak vissza, így a géppuskákat vállon kellett visszahozni a Csobánosból Csíkszeredáig. Addig vonultunk vissza akkor éjszaka. A zászlóaljparancsnok úgy rendelkezett, hogy szerre²⁴ vegyük el egymástól [felváltva vigyük], de a géppuskák ne maradjanak el; de akinél setétben volt, az ott maradt, mert azt már nem vette el senki. Úgy maradt nálam a puska része, ami 24 kg; Csíkszeredáig vittem.

Ottan egy katonai tábor volt a mezőben, és ottan táboroztunk és pihentünk egy jó pár napot, ahonnan továbbmentünk Csíksomortánba. Csíkszeredán felül, kint van az a kis falu egész a Kárpátok alatt; onnan is egy átjárású völgy vezet át a Kárpátokon, ahol egy tüzéreg ment zárta le a bejövést, és minket a tüérek biztosításaként osztottak be. A falu felett voltak a géppuskák, ahol mi szolgálatot teljesítettünk, egyszerre három ember, hat óra szolgálat és hat óra pihenő. Civil házakhoz voltunk bekovártélyozva, és onnan jártunk ki [az állásba]. A faluból nem volt még senki elmenekülve. Így telt egy pár nap pihenőben, szórakoztunk [...], utolsó vasárnap még táncoltunk is, de akkor éjszaka tüzérségi lövések voltak a mi tüéreink részéről, és egyszer csak hallottuk, hogy a tüérek vonulnak vissza, csak mi nem kaptunk visszavonulási parancsot. Virradatkor hát látjuk, hogy jönnek az oroszok. Puskaélés nélkül vonultunk mi is vissza, a falu lakói arra ébredtek, hogy reggelre meg volt szállva a falucska.

Minket átirányítottak Borzsovához, a szépvízi út mellé, azzal a paranccsal, hogy ottan ellenállás lesz, az orosz csapatokkal felvesszük a harcot. Elfoglaltuk a tüzelőállásokat; az volt a parancs, hogy nyolc órakor kezdődik a támadás, több irányból, de háromnegyed nyolc órakor megkapták a századparancsnokok az általános visszavonulási parancsot, ami harci cselekvések nélkül történt. A mi alakulatunknak az első megállás Csikmadarason volt, ahonnan el volt menekülve az egész falu népe; az üzletek mindenütt fel voltak törve. Pár órás pihenő után indulás tovább. Igaz, ott már kaptunk egy partizántámadást; oldalból már a partizánok bejöttek. Ottan volt egy kis összelövődés, de nem volt sem sebesült, se halottunk. Többet megállás nem volt. Olyan esőben vonultunk akkor éjszaka, mintha öntötték volna. Bőrig ázva, de menni kellett tovább. Gyergyóremeténél letértünk Alfalu felé, neki a Bucsinnak Parajd felé. Alfaluban volt egy pár óra pihenő, de [hamarosan] menet tovább; mindenütt jöttek utánunk az orosz csapatok, ellenállás nélkül. Parajdra délutánra értünk, jobban mondva Parajd [...] falun felül volt a letelepedés. Kevés idő múlva mi, géppuskások, kaptunk egy parancsot, hogy szedjük le a puskákat a géppuskanyeregből, és üres nyereggel menjünk le a faluközpontba; a kultúrteremben ürítik ki a katonai raktárt, ahonnan mi is vételezzünk fel élelmet. De amire odaértünk, már az útról kellett felvegyük; az ablakon dobáltak ki mindent, ami a raktárban volt, hogy ne maradjon az ellenségnek. Rengeteg ember gyűlt már arra össze, civilek; akinek bátorsága volt, mindent kapott.

Parajd a levendő feleségem szülőfaluja volt, ottan éltek a szülei és testvérei. Heten voltak testvérek; akkor még a levendő feleségem, akivel egyformán szerettük egymást, hétéves korától Baconban nőtt fel, mint örökbefogadott, mivel édesanyja testvére Baconban volt férjnél, és nem volt gyerekük. Keresztszüleik is voltak, nagyon szereték (ekkor már én is hasonlóan!), de idáig én nem jártam Parajdon, nem ismertem senkit, és engem sem ismertek, de már tudtak a mi szerelmi kapcsolatunkról. A sors úgy hozta, hogy ilyen körülmények között ismerkedtünk meg.

Megrakodva indultunk vissza a táborozáshoz, de közben olyan parancsot kapott az alakulat, hogy indulniuk kellett tovább. Mi mentünk szembe, és pontosan a levendő feleségem szülei kapujában talákoztunk össze az alakulatunkkal, ahol várták ők is, hogy megis-

merjenek, [és] ahol már ottan volt a nevelőapja, aki szintén katona volt, és akivel együtt vonultunk vissza. Így történt az első későbbi rokoni kapcsolat. Kis ideig tartott az ismerkedés, mert indulni kellett tovább.

Nagy nehezen tudtuk Parajdot elhagyni, mert ott nagyon sok volt a visszavonuló, csapatok; mi jöttünk Gyergyó felől, ottan értünk össze az Udvarhely felől visszavonuló csapatokkal. Ottan német, magyar visszavonulók, civil menekülők – hát leírni sem lehet azt a bonyodalmat, ami abban a faluban volt. Minket a rokonok arra biztattak, hogy maradjunk ottan le Sándor bácsival együtt, aki Rózsikának volt a nevelőapja. Ő maradt is volna akkor, ha én is maradok, de én úgy határoztam, hogy megyek tovább. Sokáig nem is volt idő a gondolkodásra, menni kellett tovább. Szováta felé mentünk; ottan a falu kijáratánál kaptunk pihenőt, és ottan töltöttük az éjszakát. Erőszakkal mentünk be kintről az utolsó házhoz, ahonnan már menekülőben voltak, csak még a háziasszony volt otthon, aki nem akart beengedni. Reggel ébresztő után a századparancsnokunk sorakozót rendelt el – Bogdán Emil főhadnagy úr [volt a századparancsnok] –, ahol váratlanul kihangsúlyozta, hogy mivel mind baconiak vagyunk, tartsunk össze a további visszavonulás alatt, és aki úgy határoz, hogy tovább nem akar jönni, az ott is maradhat.

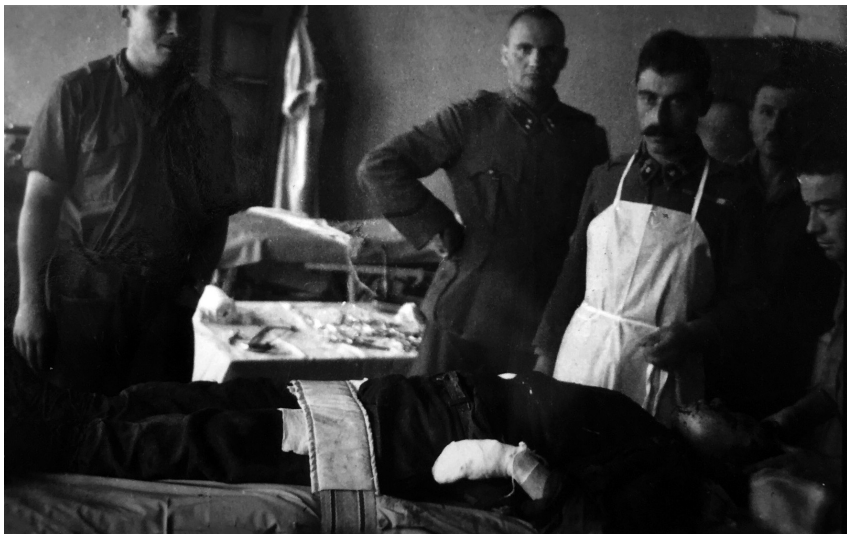
Hát ez egy nagyon veszélyes kijelentés volt, amiért a főhadnagy úr a hadbíróóság előtt kellett volna feleljen, de három ember kivételével úgy döntött az egész század, hogy megyünk tovább a főhadnagy úr parancsnoksága alatt. Hárman döntöttek úgy, hogy maradnak: Kelemen Balázs őrzetető, K. Béla és Oláh András. Engem is biztatott az őrzetető, hogy maradjak velük, annál is inkább, mivel engem itthoni jó kapcsolat fűzött hozzá. De mi indultunk tovább.

Szászrégenben volt a következő pihenő, és onnan még egy napi menetelés után megérkeztünk Bátos nevű községbe, ami egy zászlakta község volt, ahonnan már mindenki el volt menekülve. Augusztus volt, a szüretelés ideje; mi voltunk a szüretelők. Egypár nap voltunk ottan, azt hiszem vagy tíz napot, amikor megjött a parancs, aminek alapján minket, fiatalokat kivettek apáink közül, vagyis a 13. zászlóaljtól, és beosztottak a 68. rohamzászlóaljhoz, akik már kinn voltak az első harcászati vonalban. Ezzel nekünk, fiataloknak új élet és halál vette kezdetét. A fent említett alakulat főparancsnoksága Marosvécsen volt,

a front háta mögött. Minket ottan újra felszereltek; a 13-as alakulattól csak a géppuskákat, a puskaszállító lovakat vették át, amelyhez én is tartoztam, mint egyes kezelő, de itten már csak a felvonulási parancsra és a bevetésre vártunk, ami nem is késett soká. Még azon a napon is kivitték gyakorlatra, ahonnan az első vonalba vezetett az utunk. Idecspatak, vagyis Üvegcsúr a Maros folyón túl volt, kb. tíz kilométerre Marosvéctől, ahol nagyon erős harcok voltak, ahol naponta véreztek el alakulatok, de ez egy nagyon fontos hadi célpont volt, mert ha itt áttörték volna a vonalat, amely Besztercéig tartott [...], és itten addig kellett tartani a vonalat, ameddig Galíciából úgy a magyar, mint a németek visszavonultak, tehát itten másra nem nagyon volt remény, mint meghalni, megsebesülni vagy fogságba esni. Mondjuk, azért nem mindenkire vonatkozott a fenti megjegyzés. Úgyhogy [az itteni harcok során] sok halott, fogoly és sebesült lett, mint én magam is; szeptember 24-én sebesültem meg, ami még jobb eset volt a halálnál.

IV.

Sebesülesem: elég komoly fejsebesülesem volt, amit aknaszilánk okozott, de csak milliméteren maradt meg az életem. A légnyomástól beestem egy mély szakadékba, ahol a lábammal történt baleset, amely az egész életemen végigkísért, úgyhogy nem tudtam lábra állni sem. Az egyik bajtársam, akit Kovács Pistának hívtak (szentgyörgyi), a hátán vitt, amíg az egészségiekkal találoztunk, és ők hordágyon szállítottak az elsősegélyhelyig, ahol az elsősegélynyújtás után katonaszekérrel vittek tovább négyünket, melyből egyik bajtársunknak hiányzott az egyik lába. Marosvécsen volt a második segély, ahol már orvos is volt. Ottan osztályozták a sebesülteket, a zubbonyunkra feltűztek egy kartont, amelynek egyik sarka piros volt, amely a sürgős továbbszállítást jelentette, és azt levágták. A sárga: könnyű sebesülés, amely maradt a segélyhelyen továbbszolgálatra. A kék továbbszállítást jelentett; a fekete a végsőt jelentette, amelyiket esetleg ottan temettek el. A nyakunkban volt zsinóron egy kis doboz, amelyben két cédula volt: az egyik a halálcédula, a másik a sebesülési. A cédulákon rajta volt a lakcím és a hozzátartozó neve és címe. Ezeket kivették a dobozkából, úgy a sebesülésit, mint a halálcédulát, amivel az én esetemben tévesen jártak el; a sebesülési helyett a halálcédula került a nemzetközi vöröskereszthez, amelynek alapján 1945 őszén, amikor én hála isten-

6. kép. Magyar hadikórház a második világháború idején
(Hegyi Norbert gyűjteménye)

nek haza voltam jöve, a nemzetközi vöröskereszttől jött az édesanyám nevére egy levél, amit én kaptam kézhez, és abban a következő volt írva (valahogy úgy hangzott): részvétellel értesítjük, hogy fia, Kiss Árpád 1944. szeptember 25–26-án az idecsi harcokban életét vesztette. Szerencsére én olvastam idehaza; ha nem lettem volna idehaza, vagy nem tudták volna holléteimet, ezen levél alapján halottá nyilvánítottak volna; de szerencsére – hála istennek – 81 évesen élek.

Én az osztályozáson a súlyosabb sebesültek közt voltam, így az első transzporttal szállítottak tovább a nagysajói kórházba, ahol kipucolták a sebeket, újrakötözték, és aki alkalmas volt a továbbszállításra, Kentelkére szállították. Az odáig való szállítás autóbuszokkal [történt]; ki voltak szedve az ülések, szalma volt berakva, és azon utaztunk. Kentelke volt a legközelebbi vasútállomás, és ottan tehervagonokba raktak be; szalma volt a fekhely. Ottan, azt hiszem, egy napot voltunk, míg a szerelvény elindult, tudomásunk szerint 460 (négy százhatvan) sebesülttel, amely között voltak nagyon súlyosak is, akik a halálukat lelték ott a vagonban, akiket a következő állomásokon kiraktak. Szólnok lett volna az első kórház, ahol kivagoníroztak volna, de amíg

odáig értünk, onnan is menekítették a kórházat. Menet tovább. Egy hétig tartott az utazás a vagonban, amíg megérkeztünk Budapestre, de már az eredeti elindított létszámból [...] hatvanan meghaltak, akiket isten tudja, kik temettek el és hol.

Budapesten a Ferencvárosi Rendezőbe szaladt be a vonatunk, ahol olyan tervek voltak, hogy visznek tovább Szombathelyre, mivel a pesti kórházak már tele voltak sebesültekkel, de az orvosi komisszió²⁵ úgy állapította meg, hogy [minket] továbbszállítani nem lehet. Megjegyzem, hogy a szerelvényünkön még orvos sem volt, kötszer csak papír, és vagy három orvostanhallgató, akik már nem is mertek a vagonokba feljönni a sebesültek közé, a botokkal még meg is ütték [őket] a súlyos sebesültek. Végül is olyan döntés született, hogy Pesten kiszednek a vagonból, és az új Szent János Kórházba szállítanak, ahonnan minden civil beteget (a szüléset kivételével) egy nap alatt kivettek, és minket oda szállítottak be, ahol mi voltunk az első sebesült csoport (én most is úgy tudok visszagondolni rá, hogy mikor lefürösztve ágyba fektettek, mintha a mennyországban érkeztünk volna). Civil kórház volt, nagyon kedvesek voltak a nővérek, orvosok; igaz, három nap alatt megtelt az 1800 kórházi ágy sebesülttel. [...] Ahogy annyira voltunk, bekötött sebekkel, akinek volt hova, menni kellett, szabadságra vagy más egészségi központba. Nekem szerencsém volt, mivel nagybátyám, aki az első világháborúból maradt oda, és ottan alakította ki az életét, a kőszegi hegyen, az osztrák határ közelében egy turistaház tulajdonosa volt, ahova szabadságra mentünk egy szintén nagybaconi bajtársammal, akivel együtt voltunk a kórházban is. Hosszú Bélának hívták. '944. október 15-én érkeztünk Kőszegre, ahol a Hörmann-forrasi turisztikai házhoz mentünk, amely Kőszegtől kb. 8-10 km-re található; az osztrák határtól 5-600 méterre van.

V.

Nagyon jól fogadtak. Pontosán akkor mondta be a rádió Horthy kormányzó szövegét, hogy Magyarország kilép a háborúból, nem harcolunk tovább a németek oldalán. Ott akkor már nagyon sokan voltak menekültek; voltak, akik egyetértettek [a kilépéssel], vagyis örültek, köztük mi is, hogy vége a háborúnak, de voltak, akik nem

25 bizottság

értettek egyet a feltétel nélküli fegyverletétellel. De sajnos [...] azon a napon már átvették a nyilasok a hatalmat, a kormányzót letartóztatták, és már akkor este személyesen mondták vissza, hogy a magyar hadsereg harcol tovább a végső győzelemig a német szövetségesek oldalán. Ekkor végleg eldőlt Magyarország sorsa.

Mi 14 nap szabadságot kaptunk. A budapesti első gyalogezred kereténél kellett jelentkeznünk a szabadság letelte után. Mi a 14 napot ottan töltöttük le, így 10 napi késéssel értünk vissza Budapestre, ahonnan a pótkeret már ki volt költözve Kerepesre, ahol jelentkeztünk. Igaz, ha nem jelentkeztünk volna, sohasem kerestek volna, soha senki, de nagyon veszélyes lett volna a lógás, a nyilasok nagyon szigorúan léptek fel. Nem is egy eset volt olyan, hogyha egy katona nem tudta igazolni magát, agyonlőtték, mint a kutyát. Szigorú parancs volt, minden katonakötelesnek jelentkezni kellett a legközelebbi alakulatnál eskütételre [...]; nekem sikerült, hogy soha nem esküdtem fel. Tehát jelentkeztünk a kerepesi pótkeretnél, ahol egy őrmester avval fogadott, hogy miért nem késtünk még 10 napot. Látszott rajta, hogy már ő is tudta, hogy itt mindennek vége, Magyarország a háborút elvesztette, és már biztosan ő is azon gondolkodott, hogy lehet lelépni. Mondtam neki, hogyha arról van szó, mi még le tudunk lépni, de erre nem szólt semmit, elővett egy nagy könyvet, ahol kikereste, hogy hol találjuk meg az állományunkat, a 13. székely határőr zászlóaljbat. Meg is találta hamar, de onnan mi át voltunk vezényelve a 68. rohamzászlóaljhoz, amely Máramaros és Nyíregyháza között volt az első frontvonalban. Várjunk, amíg menetlevelet csinál. Irány az első vonal. Hát ezen nagyon elszomorodtunk, de ahogy kijöttünk az irodából, nekem azonnal egy ötletem támadt. Mivel a zsoldkönyvünk nem volt kicserélve [az alakulat helyén], a 13. székely határőrség volt kitöltve. Hamar visszamentem, jelentettem, hogy őrmester úr, itten tévedés van, mert mi a 68-asokhoz csak vezényelve voltunk, állományilag a székely határőrséghez tartozunk. Avval válaszolt, evvel a szavakkal, hogy szólj, baszd meg; megint elővette a nyilvántartót, rám nézett, azt kérdezte: hol is voltatok szabadságon? Mondtam, Kőszegen. Kellemes hangsúllyal válaszolt: akkor oda tudjátok az utat, ott van a székely zászlóalj pótkerete a kőszegi várban, ott kell jelentkeznetek. Hát ennél nagyobb öröm nem tudott volna érni. Kőszeg még olyan messze volt a fronttól, mint Makó Jeruzsálemtől. Egy óra múlva megkaptuk a menetlevelet; még egy

papolci székely tizedes – idős bácsi – is velünk kapott menetlevelet. Úgy hívták, Bajka Károly, aminek mindig utánamondta, papolci. Ezt én írom, hogy Papolc Kovásznához tartozik most is, tehát földiek voltunk. Átadta nekem a parancsnokságot; azt mondta, hogy jobban feltalálom magam. Azon az estén visszajöttünk Budapestre. A vonatjáratok már nem voltak biztosak: hol volt vonat, hol nem volt. Azon az éjszakán a HÉV-állomás várótermében aludtunk. De ott is, mivel éjszakai járatok nem voltak, este bezárták a várószobát, ahova az örrel bezártuk magunkat. Másnap reggel sem volt vonatunk Kőszeg felé. Véletlen összehaláloztam egy szakaszvezetővel; csiki volt, úgy emlékszem, hogy a hivatásos lovasrendőrségnél volt, a laktanyájuk ottan volt a Keletivel szemben.

Odahívott minket; ottan kaptunk enni, úgyhogy egészen jól megvultunk ottan, hogy már nem is akartunk onnan elmenni. Igaz, a lovardában aludtunk, de ott legalább nem volt hideg. Ottan voltunk 2-3 nap, de már az oroszok Pest külterületét [...] belőtték. A szakaszvezető barátunk azt tanácsolta, hogy a legközelebbi vonattal hagyjuk el Pestet, mert az ilyen lógókat [összefogdossák; belőlük] és kisebb egységekből új zászlóaljakat alakítanak, és viszik is ki a vonalba. Azonnal szedtük magunkat. Vonatot is kaptunk Székesfehérvár felé, de mindegy volt, lényeg az volt, hogy Pestről el. Ez október végén volt, úgyhogy napok alatt Budapest be volt kerítve.²⁶

Mink már azon a napon vonatra ültünk, másnap megérkeztünk Kőszegre, a várba, de ottan nem is tudtak a parancsnokságon a 13-as székely határőr alakulatról, hanem átküldtek egy más katonai alakulathoz, ahol szintén nem ismerték a mi alakulatunkat. Az akkori éjszakát ottan töltöttük, vagy ottan adtak szállást. Reggel kaptuk a további irányítást Murakirályra, hogy ottan vannak székely katonák, de ottan se tudtak semmit; ottan csak egy munkaszolgálatos alakulat volt, ahonnan átirányított egy zászlós [...], a parancsnok Perlakra, ahol egy határvadász őrsön jelentkeztünk. Ottan azt mondták, hogy tényleg voltak visszavonuló székely katonák ott, de pont azon a napon Csáktornyára irányították őket; ottan van a Zrínyi kaszárnyában egy gyűjtőalakulat, a frontokról visszavonult katonák ottan kell jelentkez-

26 A Vörös Hadsereg csak 1944. december 20-án indított támadást Budapest bekerítésére, bizonyos csapatrészek azonban valóban jóval korábban megközelítették a magyar fővárost.

zenek. De ez is csak olyan szóbeli utasítás volt. De ottan már tudomást szereztünk arról, hogy az nagyon veszélyes hely, mert partizánfészek van; éppen az azelőtti napon robbantották fel az állomás épületét. Mivel más nyílt parancsot nem kaptunk, úgy döntöttünk, visszamegyünk, jelentkezünk a zászlós úrnál, de nem beszélünk Csáktornyról, hátha visszaküldene egy új nyílt paranccsal. De amikor jelentettük, hogy Perlakon nincsenek székelyek, azt kérdezte, hát én mit csináljak veletek. Elvette a menetlevelünket, és ráírta, vissza Budapest, ahonnan elindultunk. Óriási volt a fejetlenség, de már veszélyes volt a lógás is, a nyilasok mindenütt járőröztek, gyűjtötték össze az ilyen magunkfajta alakulatkeresőket, és szökevényeknek nyilvánították. Alakították a harci alakulatokat, amihez nekünk már nem volt hazafias ambíció, tehát úgy döntöttem, hogy visszamegyünk Budapestre, ahol már dúltak a harcok.

Felszálltunk az első vonatra, amely Szombathelyig ment. Ottan át kellett volna szálljunk, de éppen mikor mi leszálltunk, akkor érkezett be az utolsó budapesti vonat; civilek, sebesültek, katonák, aki menekülni tudott. Budapestet bekerítették, de az ellenállás tovább tartott, ami végül is teljes megszállás alá került, ami nagyon sok ember életébe került úgy az oroszok, mint a védelem részéről.

Mi más megoldást nem találtunk, Csáktornyára kellett menjünk, annál is inkább, mert a nyilasok, ha elkaptak hozzánk hasonló alakulatkeresőket, lehetett hallani, hogy agyonlőtték. Jelentkeztünk a szombathelyi katonai parancsnokságon, ahol új nyílt paranccsal és háromnapi hideg étellel Csáktornyára irányítottak, ahova még az eljutás is veszélyes volt; naponta robbantották fel a vonatokat, úgyhogy a személyvonatok mozdonya előtt homokkal megrakott vagonok voltak, hogyha [...] akna van a sínek alatt, a homokkal megrakott vagon robbanjon, ami már nagyon sokszor megtörtént a negyven kilométeres szakaszon. Elszántan szálltunk fel a vonatra, hogy végre ismerős alakulatnál megpihenjünk.

Az utazás sikerült, de amikor a vonatunk megállt, már menekülni kellett. Szólt a sziréna, jöttek a bombázók; menekült mindenki, ahova tudott, távolabb az állomástól. Úgy mi is egy nádasba rejtőztünk, amíg a riadó eltölt. Pár bombát csak ledobtak a város más felében.²⁷

27 másik felében

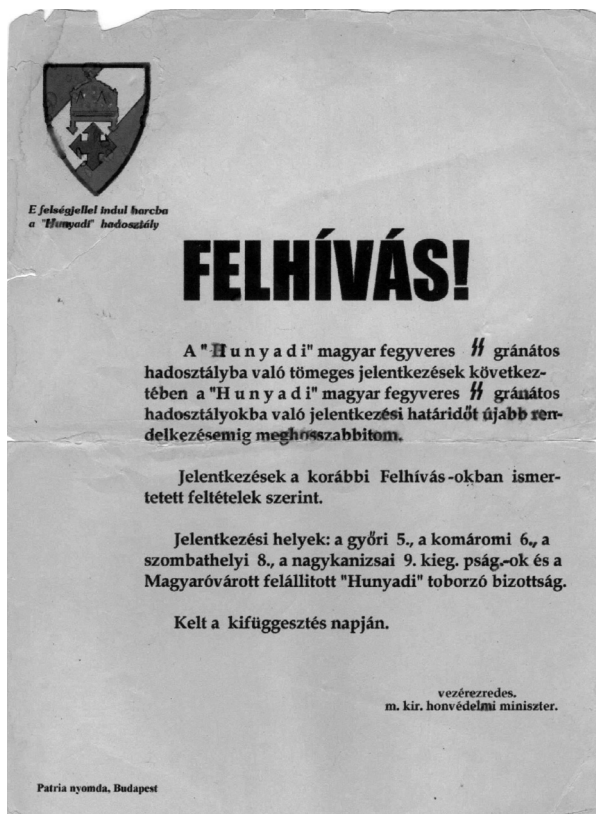
A közelünkben rejtőzött egy magyar százados is, és attól érdeklődtem a kaszárnya hollétéről. Ő is oda ment, így mink is csatlakoztunk hozzá. Mondtuk, hogy erdélyiek vagyunk; hát az ő nagytatája is marosvásárhelyi születésű, így hamar már mint földiket vigasztalt meg, hogy ilyen a háború, de most már a vége felé tartunk. Ez 1944 kb. november vége felé volt, pontos dátumra már nem emlékszem. A százados úr eligazított, hogy hol kell jelentkeznünk a Zrínyi laktanyába. Ottan valójában egy gyűjtőalakulat volt, ahol már sokan voltak a mi falumbeli öreg katonák. Nagyon örültünk egymásnak, egy istállóból átalakított helyiségben voltak, és mi is, mint ilyen frontharcos székelyek, akik még életben maradtunk.

VI.

Ottan engemet beosztottak a karhatalmi szakaszba, és Konsza Béla barátomat egy munkásszázadba, úgyhogy ottan elváltunk. Négy év múlva találkoztunk idehaza, Nagybaconban; ő orosz fogságba esett, '48-ban jött haza. Én ottan hamar feltaláltam magam; nagyon sokan voltunk székelyek, együtt jobban éreztük magunkat. Az a szakasz, ahova én beosztást kaptam, vasútőrségben járőröztünk. Így teltek a napjaink. Voltak, akik jelentkeztek önként: egy új alakulatot szerveztek ottan, aminek a neve Hunyadi páncélos hadosztály volt.²⁸ Mosonmagyaróvárra vitték őket kiképzésre, ahonnan bevetésre is kerültek a német alakulatokhoz beosztva. Engem is be akart szervezni egy marosvásárhelyi szakaszvezető barátom, Csíki Sándornak hívták. Ő ment. De azt hiszem, nem is jött haza soha.

December hónapban, úgy 15-e körül kihelyeztek tizünket egy faluba közigazgatási őrségbe, ahol csak a községi jegyző és pár tisztviselő volt magyar. Hát ottan nagyon jó volt a koszt. Pénzt kaptunk az alakulattól, amiből kellett volna éljünk, de a jegyző úr szakácsnőt alkalmazott, aki főzött, a jegyző úr állta a kosztunkat. Engem neveztek ki konyhafele-

28 Az 1944. október 23-án megkötött magyar-német egyezmény értelmében szervezendő egyik magyar Waffen-SS-hadosztályról van szó, amelynek felállítása már 1944 októberének végén megindult. A magyar SS-alakulatok kiképzése és felszerelése csak részben történt meg, részeit azonban Sziléziában, Ausztriában és Bajorországban is bevetették. A szövegben szereplő alakulat teljes neve Hunyadi Páncélgránátos Hadosztály (Panzer-Grenadier-Division Hunyadi). Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A-Zs*, Budapest, 1996, 282.

7. kép. A Hunyadi Páncélgránátos Hadosztály toborzólapja
(Fáy Attila gyűjteménye)

lősnek, én szabtam ki, hogy mit főzünk. A szakácsnővel jól kijöttünk. Özvegy volt, a férje partizán volt, de meg volt halva. A jegyző úr gondoskodott, hogy legyen, amiből főzni, nagyon jól éltünk. Csak az volt a baj, hogy nem sokáig tartott. Karácsony táján mozgósították az alakulatot, és minket is visszahívtak Csáktornyára. Ottan értük a karácsonyt.

Szolgálatba nem osztottak be, hanem olyan készenléti állapot volt, ami azzal végződött a mi részünkről, hogy kihelyeztek Muraszentmáriára, az 53. határ vadász őrsre, szintén tízünket. A szakaszvezető kivételével, akik együtt voltunk az első helyszínen, együtt voltunk

Lakatos F. kisbaconi, Szilágyi A. bodoki, egy sepsiszentgyörgyi – ő már tartalékos volt. 1945 újév reggelén kellett jelentkeznünk; ennek a határvadász őrsnek a parancsnoka egy szintén udvarhelyi, Mózes Lajos hadnagy úr volt (civilben tanító), úgyhogy az őrs legénységének egyharmada körülbelül belőlünk, székelyekből állt – összesen negyvenen voltunk. Ez a község tiszta horvát lakosokból állt, kivéve a tisztviselőket, egy tanító család, aki az anyaországból voltak kinevezve. Itt is sok volt a partizán; a lakosok közül száznál több nyilvántartott láthatatlan partizán volt. Azért láthatatlan, mivel a partizánok csak éjszakánként hajtották végre az akciókat. Kijárási korlátozás volt törvényben este nyolc óra után reggel hatig, de úgyis minden éjszaka voltak falragaszok is és felírások, például Zsivia marsal Tito, ami lefordítva: Eljen Tito marsal, amit [...] reggelenként le kellett meszelni, hogy a következő éjjel újraírják. Itten is hamar beilleszkedtünk, habár mi voltunk az első, székelyekből álló csoport, akiket az anyaországiak mindig alsóbbrendű magyaroknak fogadtak; mi már azt megszoktuk, de már meg is tudtuk védeni magunkat, úgyhogy már ők féltek tőlünk, de attól eltekintve köztük is voltak jó bajtársak és jóbarátok.

A foglalkozás a határőrség volt, mindennap járőröztünk. A mi határszakaszunk olyan húsz kilométer, amit naponta ellenőriztünk. Hat óra szolgálat és tizenkét óra pihenő. A mi kihelyezésünk óta nem volt határincidens. A lakossággal az érintkezés tiltott volt, de sokszor megszegettük, és be-bementünk egy-egy pohár jó borra, meg udvaroltunk is a horvát lányoknak; igaz, nekik is annyira reszkír volt, mint nekünk, de a fiatalság bolondság, ahol sokszor átlépjük a határt.

Így teltek el a napok, de az én rokkant lábamnak sok lett volna a mindennapos szolgálat és gyaloglás, estére mindig el volt dagadva. Március elején beküldtek Csáktornyára a századorvoshoz, aki elküldött Szombathelyre, a helyőrségi katonakórházba. Ottan a komisszió alkalmatlannak talált a katonai szolgálatra, és javasolták a leszerelésemet. Én nagyon örültem, úgyhogy még Kőszegre sem mentem; nagybátyámnak írtam, hogy mi a helyzet, és remélem, hogy egypár nap múlva már ott leszek náluk. Nagybátyám a Hörmann-forrási menedékház tulajdonosa volt, amit már előbb megírtam. Már biztosra vettem, hogy vissza sem kell menjek a határra, de sajnos, nagy csalódást kellett elviselni. Csáktornyán a századparancsnok úrnál kellett jelentkezzem, akit

Görgei/Jörges Istvánnak hívtak, és nagyon jó ember volt, aki már [...] biztos megunta volt a háborút, amit jelentkezésemkor állapítottam meg. Mikor elolvasta a kórházi papíromat, hátradőlt a székében, nagy barátságosan megkérdezte, hová való székely vagyok, hol voltam fronton, hol sebesültem meg, ki volt a századparancsnokom, és akkor elővett egy napiparancsot, amit egy nappal azelőtt kapott, amely úgy rendelkezett, hogy a hadsereg kötelékéből senkit sem lehet leszerelni, csak könnyített szolgálatra, munkaszolgálatba lehet áthelyezni. Csalódtam, de vissza kellett menjek Muraszentmáriára, ahonnan eljöttem. Igaz, már járőrszolgálatra nem osztottak be; mint gyengélkedő, bent az őrsön, ilyen-olyan könnyebb szolgálatot kellett csinálni.

Főleg a konyha körül forgolódtam, ahol még enni is lehetett, amit a magyar kollégák irigyeltek is. Egy alkalommal megvicceltem [közülük azt], amelyik mindig harcolt, hogy mi esszük meg az ételek javát, és őneki még egy darab velős kenyeret sem adunk. Hát én egy alkalommal egy darab velőcsontot megtöltöttem fegyverzsírral; annak a végébe tényleg velőt tettem. Amikor jöttek ebédre – mert tartalékos körletben voltak –, behívtam a barátomat, akit Szunyog Józsefnek hívtak; mondom, eztet neked szereltem, egyél te is egy darab velős kenyeret, amire ő azt mondta, ő nem kéri kenyérre, hanem úgy beszívja. Igaz, én már menekültem, mert tudtam, hogy a csontot hozzám fogja dobni. Úgy is lett, de szerencsére nem engem talált. Hát így volt, és teltek a mindennapok; voltak jó és rossz napok. A lényeg az volt, hogy teljen az idő, ám sohase tudtuk, hogy mit hoz a holnap.

De végül csak eljött 1945. március 28., amikor megjött a parancs, hogy vissza kell vonulni, mivel már 20 kilométerre harcok dúltak. Nagy meglepetés: el kellett égetni az őrs aktáit, amivel én voltam megbízva. 29-én este elhagytuk az őrsöt, megkezdődött a visszavonulás. Reggelre elértünk Perlakra. Olyan mezővárosféle helység volt, ahol megálljt vezényeltek abból a célból, hogy minket is bedobnak a vidéki harcokba. Én akkor löszertisztes beosztásban voltam; egy elhurcolt civil szekéren volt az őrs és legénysége minden vagyona, aminek én voltam a parancsnoka. Itten állomásoztunk április másodikáig. Húsvét első napja volt, de már közeledett nagyon a front, bombatámadás is volt, melyben egy bajtársunk halálos sebet kapott, akit ottan még el is temettünk. Én csináltam neki egy fakeresztet, amire felírtuk a nevét. Bedics Józsefnek hívták. Ezzel telt el április harmadika. Negyedikén

reggel kapta Mózes Lajos hadnagy úr a parancsot, hogy az őrs legénységét vezényelje ki a védőállásba, amely az említett helységen kívül volt. Én mint löszertisztes, miután levették a felszerelés egy részét, [parancsot kaptam], fogatoltassak és csatlakozzak a vonatostályhoz, amely Búzásnál lépi át az akkori magyar határt, de én már a parancs előtt úgy döntöttem, hogy tovább nem megyek, főleg azért is, mert azon a napon, április 4-én Magyarország teljes megszállása megtörtént.²⁹ Most visszagondolva is merész lépésre szántam el magamat: a hadnagy úrnak kijelentettem, hogy én tovább nem megyek. Azt is tudtam, hogy a parancsmegtagadásért esetleg főbelövés is járhat. Igaz, elszántam magam, hogyha látom, a had-

8. kép. Kiss Árpád határőrként

nagy úr a pisztolyához nyúl, akkor az első lövést én adom le, mivel a kezem már rajta volt a géppisztolyom ravaszán, de hála istennek nem került sor reá, mivel a hadnagy úr a kezét nyújtotta, és szerencsét kívánt, és azt mondta, ha hazajönni sikerül, értesítem a családját, hogy hol váltunk el, és avval ott hagyott. Nem telt el sok idő, már nem voltam egyedül, a szentgyörgyi barátom (bajtársam) is hozzám hasonlóan döntött, lemaradt ő is. Igaz, ő már civil ruhába volt öltözve, vagy helyesebben egy elég gyenge vasutas egyenruhába. Utána még vagy hárman is csatlakoztak hozzánk, de akkorra már rövid fegyverropogás után bevonultak a faluba az ellenséges bolgár csapatok, mivel már ellenállás nem volt. A mi bajtársaink is már foglyok voltak, a hadnagy úrral együtt mindenki megadta magát.

29 A visszaemlékezés szerzője Magyarország szovjetek általi megszállására gondol, az utolsó német csapatok ugyanis valóban április 4-én, mindössze tizenkét nappal Berlin ostromának kezdete előtt szorultak ki az országból.

VII.

Mi öten még nem voltunk foglyok. Igaz, arra mind civilbe öltöztünk ki; a civillel, ahova be voltunk állva, megegyeztük, hogy ami a katonaszekerünkön van, az övé – vagy negyven darab pokróc és egyebek. A kapuból néztük a megszállókat. Nem is tudtuk előre, hogy milyen nemzeti alakulat; ami végül is kitudódott: bolgárok, amely hadsereg is átállt az oroszokhoz, a románokhoz hasonlóan.³⁰

A mi helyzetünk is kezdett kritikussá válni, mivel a megszálló hadsereg után jöttek a horvát partizánok; ők vették át a hatalmat. Nekünk hamar kellett dönteni, hogy ne kerüljünk az ők kezükbe, ami végzetes lett volna, tehát meg kellett adjuk magunkat a bolgároknak. Behívtuk vagy hívta [a bolgárokat] az udvarra egy horvát származású bajtársunk, aki tudott velük beszélni úgy-ahogy, de mikor meglátták a szekerünkön a lerakott puskákat, azonnal fel a kezekkel, ránk fogták a fegyvereiket: hol a katonaruha, ki a parancsnok? Én a pincében öltöztem át civil ruhába, ami az egyik katonáé volt, és a katonaruhámat megkapták; kellett vállajlam, hogy az enyém, így én lettem szerintük a parancsnok. Kiadták, hogy azonnal fogassak be, és irány utánuk, jobban mondva előttük, mivel ők csapatcsendőrök voltak. Átadtak egy másik csapatnak, akik a tanács udvarán voltak letelepedve; ezek egészen másképp fogadtak, még ennünk is adtak. Felkísértek az emeleti nagyterembe, ahonnan néztük a bevonuló csapatokat. Már jöttek orosz csapatok is. Ide hamarosan kísértek egy egész szakaszt, magunkfajta foglyokat. Azonnal megszigorodott a helyzet: feljött egy fiatal tisztecske, már tolmács is volt, aki fordította, hogy bicskát, gyújtót, órát azonnal tegyük le az asztalra, mert aki nem teszi le, és megkapják nála, azt már a tiszta mutatta, a pisztolyát, hogy főbe lövi. Hát így azt hiszem, mindenki letett mindent, hogy elkerüljük a főbelövést; lehet, nem tette volna, de az is megtörténhet...

Hát még itten voltunk egypár órát, még szaporodtunk – úgyhogy pár óra alatt közel hatvan-hetvenen is lehettünk –, amikor elindítottak visszakísérni, ami elég nehezen ment, mivel szembejöttek a megszálló alakulatok. Fenyegettek, főleg azok, akik németeknek néztek, habár

30 A bolgárok Románia kiugrását, illetve azt követően üzentek hadat Németországnak, hogy a Vörös Hadsereg szeptember 8-án Románia felől Bulgária területére lépett.

egy sem volt még köztünk. Estére, mikor beérkeztünk egy faluba, beteltek egy udvarra, ahol ott voltak már a mi határvadász bajtársaink a hadnagy úrral együtt, akitől reggel elváltunk. A hadnagy úr lábán egy bulgár kincstári bocskor. Éjszakára bezsúfoltak egy 4x4 méteres szobába. Kinn lerakatták, amink még megvolt, amit ők el is vettek; mindenikünknek a kenyérzsákjában volt egy zöld katonaing, amibe már reggel fel voltak öltözve, élvezték magukon, mert nekik kenderből készült ingjeik voltak. Nagyon gyengén voltak felszerelve, mi mellettük úri katonák voltunk. Első látáskor nem is tudtuk, hogy milyen nemzetiségűek, a nemzeti színük csak annyiban volt különböző [a magyartól], hogy az ők zászlójuk zöld-fehér-piros. A számolásunk elég kellemetlen volt részünkre, már sötétben jöttek egy égő fáklyával, egyenként kezdtek kiszámolni, de úgy, hogy mindenki kapott a pálcájukból egy ütést. Minden tíz ember után húztak egy vonalat, és végül összeadták. Hát itten már lehettünk úgy 70-80 fogoly.

Innen indítottak vissza a magyar határ felé étlen és szomjan. Azon a napon érkeztünk meg a határállomáshoz. Kotornak hívták a helyiséget; olyan mezővárosféle volt. Ottan elszállásoltak az iskolában éjszakára [...], kaptunk valami keveset ennivalót. Ottan volt egy vöröskeresztes kórházféleség, ahol sebesültek voltak, akiktől az őrség mentett meg, hogy végig ne verjenek.

Eltelt az éjszaka, nagyon fáradtak voltunk. Reggel indítottak tovább, át a felrobbantott Mura hídján. A mostani Magyarország határán egy kicsit megkönnyebbülve éreztük magunkat; az első magyar község nagyon közel volt a határhoz, ahol a falu végén vártak a civilek. Egy asszony egy kosár főtt pityókát hozott, aminek nekifutottunk, aminek az lett a vége, hogy a pityókát a földön összetapostuk. A néni sírva vette a keresztet a sok éhes fogoly láttán. A következő elszállásolás már szervezettebben történt; a bolgár parancsnok előőrsöt küldött előre, akik felvették a kapcsolatot az előljárókkal, hogy szervezzenek élelmiszergyűjtést az érkező magyar foglyok részére. Délután érkeztünk oda, ahol éjszakára is elszállásoltak. Nem szökött el senki, mivel mindig avval biztattak, hogy a legközelebbi helységben adják az igazolványt, és elengednek. Így érkeztünk meg Somogy megyébe, Curgóra, ahol már bekerített láger volt, és ahol már legalább közel ezer foglyot őriztek...

Végül háromezerre nőtt a létszám. [A szállás] egy emeletes gabonaraktár volt, de nekünk már nem volt bent hely, hanem kint, az ég alatt, a kopasz földön volt a hálás. Április volt, még hó is lett egy éjszaka. Hármunknak volt egy köpenyünk takarózni; én közből feküdtem, mivel a köpeny az enyém volt. Itt ennünk adtak: reggel tea és minden délben fuszulykaleves. Tisztálkodni nem volt lehetőség, nem volt víz, tartállyal hozták az ivóvizet is. Mikor megérkezett a tartály, egymást tapostuk a vízért. Meg voltunk tetvesedve; tehát katasztrófális volt az élet.

Az ideérkezet április tizedike volt; két hét elteltével egy osztásnál sorba álltunk négyesével, én is ott álltam az első sorokban. Jött a parancsnok, és előlről olyan 60-65 ember után a sort elvágta, és akik elől voltunk, pár métert előreléptetett; akik elsőnek kaptuk meg a porciót, megszámláltak, név szerint tabelt³¹ csináltak, utána visszaküldtek a személyes holminkért, ami egy csajkából állt, és akinek még megvolt valami ruhadarab vagy ing, és azzal a kapunál sorakoztattak, és indulást vezényeltek azzal, hogy munkára megyünk. Azután derült ki, hogy a munkahely kb. 80-100 kilométerre, a front után volt az osztrák-német határnál, a Muraközben, ahol még folytak a harcok, de már olyan utóharcok voltak. Kétfelőlről támadták [az ellenséget], egy SS-alakulatot; nyugaton az angol csapatok támadták, felőlünk meg a bolgár és orosz csapatok. Ahogy vonultak előre, úgy minket vittek utánuk; ástuk a lövészárkokat, tankcsapdákat, amit egy esetleges német ellentámadásra hasznosítottak volna.

Ottan folytak az utolsó német elkeseredett harcok; itten a hegyes területen mi mindig készülten, a harcok közelében voltunk, ahonnan éjszakára mindig visszavezényeltek; a fronttól, vagyis az első vonaltól olyan 11-15 kilométerre.³² Az élelmezésünket a harcoló csapatok vételezték fel; mikor volt rá lehetőség, főtt ételt, máskor hideg élelmet. Sokszor olyan is volt, hogy egész közelünkben csapódott be egy-egy akna. Május hetedikén megástuk a futóárkot; 13 méter volt egy embernek mérve, amit ki kellett ásni, hogy megkapjuk a vacsorát... Délután egyszer csak azt vettük észre, hogy nagy ujjongás van az egész vonalon; [amint kiderült, a bolgárok és az oroszok] táviratot kaptak az angoloktól, hogy messzehordó fegyverekkel szüntessenek tüzet, mert

31 listát

32 Az eredeti szövegben csupán egyetlen szám szerepel, ez azonban egyaránt olvasható tizenegyek vagy tizenötnek.

átlőtték a frontvonalat. Minket visszavettek a táborunkba, ahol tolmácsolták, hogy a háború utolsó napjai várhatók. Igaz, még nyolcadikán reggel csak felvonultunk, de már senkit sem találtunk a vonalon, mivel hetedikén éjszaka a harcoló német csapatok mind megadták magukat az angoloknak, és a bolgárok elfoglalták, úgy mondták, a választóvonalat. A mi bolgár parancsnokunk próbálta felvenni a kapcsolatot [valamilyen fölöttes szervvel], hogy mit csináljon velünk, de már nem volt, akivel, így visszakísértek a táborba.

Már tudtuk, hogy vége a háborúnak, csak azt nem tudtuk, hogy mi lesz a mi sorsunk. Egész nap különböző hírek, kitalálások keringtek. Enni nem kaptunk. Vonultak a csapatok előre, vissza, szóval teljes volt a bonyodalom. Este eljött a takarodó; igaz, étlen még aludni sem tudtunk. Egyszer hallottuk a lódobogást; megérkezett a mi főnökünk, a bolgár zászlós, azonnal ébresztőt fúvatott és sorakozót. Ez már éjfél tájban volt. Azzal kezdte a beszédét, hogy kiáltssuk háromszor, hogy germán kaput, Hitler kaput. Utána bejelentette, hogy vége a háborúnak, örüljünk, hogy életben maradtunk, el ne szökjön senki, mert megyünk vissza Csurgóra, a táborba; kapjuk az igazolványt, és mindenki megy haza. Az élelmezés meg lesz oldva. Tehát tényleg nagy volt az örömünk. Már szabadott tüzet tenni, az is volt, amiből, mert a fenyőlombból összetákolta kalibánkat a fejünk felül elégettük; utána vagy négy napig a szabad ég alatt maradtunk, amikor végre elindítottak a magyar határ felé. Négy napot tartott, kb. 100 kilométer gyaloglás, amikor végre visszaérkeztünk Csurgóra a táborunkba, kiéhezve, összetörve, fáradtan. Ekkorra már elszállítottak a táborból a szertőpusztai táborba ezer embert, így minket is bent szállásoltak el a magtárban, ahol még búza is volt, amit aztán kihányattak a földre, ahol egypár nap alatt már ki volt zöldülve.

Enni itt már kaptunk, de mivel – ahogy előbb megjegyeztem már – nem volt víz, felütötte a fejét a vérhas, amit én is elkaptam. Reggeltől estig a sánc mellett ültünk és kuporogtunk; én már úgy le voltam gyengülve, már csak a halálomra gondoltam – hogy a háborút átéltem, és itt kell meghaljak. Gyógyszer nem volt, orvos is egy állatorvos volt a lágerben. Egy párat kivittek [a betegek közül]; azt mondták, kórházba viszik, de csak elkülönítették; azért, hogy ne ottan haljanak meg. Én is már fel voltam készülve, hogy engem is visznek, de hála istennek én megmaradtam, és meg is gyógyultam. Érdemes leírjam, mitől.

A lágerkerten kívül volt egy kukoricaszárító kosár, mindjárt az őrt álló katona mellett. Olyan őr állt ott véletlen egy napon, akitől kérték a foglyok, hogy dobjon be kukoricát. Ezt kezdték megsütni és enni; azt hozott nekem Józsi fogolybarátom. Mondta, egyem, attól meggyógyulok. Hát igaza volt, két nap alatt úgy kipucolta a gyomromat és a beleket, hogy valójában attól lettem jobban. Azt hiszem, a vérhas gyógyítására ennél jobb gyógyszer nem is létezik.

Már június volt, eső nem lett már vagy két hónapja. Nagyon nagy meleg volt, még meg is voltunk rühösödve, tetvesedve, nagyon szenvedtünk, amíg végre egy napon jött egy komisszió – orosz–bolgár vegyes bizottság –, amely elrendelte a láger fertőtlenítését. Orosz fertőtlenítőkazánokat hoztak; meztelenre kellett vetközzünk, minden ruhánkat berakták a kazánokba. Közben minden szőrzetet le kellett borotválni, amit egymásnak megcsináltunk. A rüh ellen be kellett kenjünk magunkat, vagyis egymást, két nap egymás után. A harmadik napon átkísértek a más lágerbe, ahol a víz volt, és ottan lefürödtünk. Még az udvart is fertőtlenítették klórmésszel, így valamennyire megszabadultunk a tetvektől és a rühösségtől.

Nagyon nagy meleg volt, eső nem lett egész nyáron. Azt se tudtuk, hova legyünk; még árnyék is csak az épület árnyéka volt, az pedig háromezer embernek kicsi volt. Hát így teltek a napok, amíg egyszer egy jó hírrel leptek meg, hogy ötven éven felül és tizennyolc éven alul elengednek... Én már 21 éves voltam, úgyhogy rám nem vonatkozott, de mégis beleestem, mert a fogolyirodán dolgozott az a zászlós, akinek a feleségét a bolgárok meggyilkolták, amit már előbb leírtam, és ő a születési évemet meghamisította, vagyis kijavította a fejlapon, hogy nem 24-ben születtem, hanem 27-ben. Így 18 éven aluli lettem, csak erről nem tudott leírtesíteni, mert ez már utolsó percen sikerült a zászlós úrnak.

Reggel úgy kilenc óra volt, amikor sorakozót fújtak, és közölte a tolmács, hogy akinek kiáltják a számát, az álljon ki a megjelölt helyre, sorba. Még akkor sem gondoltam, hogy én is oda kell álljak. Hát egyszer kiáltják, 1496 – annyi volt az én fogolyszámom. Előre meg sem mozdultam, gondoltam, tévedés, én nem tizennyolc éves vagyok, de már akkor a nevemet kiáltották, hát odaálltam én is a sorba. Amikor mindenkit kiszólitottak, akkor egyes sorban kellett előmenni, ahol

ellenőrizték a születési évet, nevet, de már azt is, hogy hová valók vagyunk, és a legközelebbi vasútállomást a lakhelytől.

Csak nálam az volt a baj, én nem tudtam, hogy hogy kerültem a sorba. Egy fogoly hadapród őrmester volt velünk; kértem tőle és mondtam, hogy hadapród úr, nálam valami nincsen rendben. Ezt ő is tudta, és azt mondta, biztos elírás van a születési évemnél. A sor már haladt előre; [közben a zászlós] odajött hozzám, és arra tanított, hogy a bulgár mikor kérdi tőlem [...], hogy mikor születted, lepődjek meg, mintha nem érteném. Ő ott áll a bulgár százados mögött, ahonnan látja, ami be van írva, és akkor ő, ami ottan van születési év írva, nekem odakiáltja magyarul. Úgy is lett, hogy nekem kiáltott, hogy 27-ben születted, amit mondtam, hogy igen, és ezzel el volt az én sorsom intézve. Igaz, még akkor is nagyon félttem, főleg mikor egy másik asztalnál már írták a vasútállomást; ottan csak egy bulgár zászlós volt, aki magyarul perfekt beszélt – állítólag zsidó fiú, aki Magyarországon végezte az egyetemet. Na, az meglátta rajtam, hogy nem tizennyolc éves vagyok; csak annyit mondott, menjél, borotválkozz meg. Közben bejött a zászlós úr is, ő is izgult velem; azt mondta, hogy még a kollégák sem szabad tudják a csalást, hogy az legyen, hogy mint rokkantat engednek el; [...] én nem akartam hinni sem, és félttem, hogy kitudódik. Igaz, ottan amit mondtunk, azt kellett higgyék, mivel semmi igazolvány nem állt rendelkezésre, amivel ellenőrizték.

Hát ez a nap júliusban volt, úgyhogy egy jó pár nap múlva ismét meglepetés ért, hogy ismét vagonéroznak, és egyebüve visznek, ahonnan mindenki megy haza. Mindig ez volt a biztatás, hogy senki ne próbáljon elszökni, mert adják az igazolványt, és mindenki megy haza. Így vagonéroztak nyitott vagonokba, és elindítottak; mégpedig a jugoszláv határon is átmentünk, mivel a visszacsatoláskor vagy 15 kilométeren elvágta a vasútvonalat az új határ. Azt tudtuk, hogy csak Magyarországra jövünk. Végül is reggelre megérkeztünk Pécsre, ottan kivagonéroztak. De mindig az volt a szólam, hogy mindenkit elengednek, amit egyáltalán már nem hitt egy ember sem. Hát így kísérték Pécs városán át a Zrínyi Miklós kaszárnyába, amely bolgár katonával volt tele. Az egyik épület meg volt a mi számunkra üritve, ahova minket beraktak az első-második emeletre. Első nap nem szabadott lejönni sem, de már másnap lazult a fegyelem, lejöhettünk az udvarra. Kiszökni nem lehetett, mivel mindenütt őrség volt a kijáratoknál. Még mindig

avval hitegettek, hogy mindenkit el fognak engedni. A pécsi rendőrség kapcsolatba lépett a bulgár parancsnoksággal, utána meg a magyar fogoly tisztekkal. Egy civil rendőr, azt hiszem, szinte óránként tartotta a kapcsolatot, tájékoztatta őket a fejleményekről, egész addig, amíg meg nem tudták, hogy egy hétfői napon Mohácsra fogják kísérfni őket, és onnan át Bulgáriába. Ők [- a bolgárok -] is számítottak a fogoly munkaerőre, amivel az oroszok nem értettek egyet, [ezért] valóságosan át akarták lopni a foglyokat a határon Mohácsnál, ahol a Duna volt a határ.

Hétfői napon reggel, odaérkezésünk negyednapján sorakozót fújtak a kaszárnya udvarán. Ottan felolvasták azok nevét, akik ki voltunk választva a hazaengedésre. Ahogy hallottuk a nevünket, ki kellett lépni az oszloptól; távolabb leültettek a földre. Amikor már külön voltunk választva, még az is megtörtént, hogy aki a sorból egy aranygyűrűt adott a katonának, közünkbe ültette, és kicserélte: közlünk egy mást állított fel. Mindenesetre nagyon nagy volt a bonyodalom, amíg végre elindították az elmenőket. Akkor nyugodtunk meg, amikor a kapun kint voltunk.

Akkor jött a magyar rendőrség megbízottja civilben, és átadtak minket a rendőrségnek. Az tartott egy beszédet, hogy legyünk nyugodtan, átkísérnek a rendőrségre, és onnan mindenkinek adják az igazolványt, és még azon a napon el fognak engedni. Hátsó utakon vittek át a rendőrségre; azt hiszem, még ők is attól tartottak, nehogy ismét fogságba ejsenek. Főleg az oroszokkal volt tele a város. Hát szerencsésen megérkeztünk a rendőrség kertjébe a hátsó bejáraton. Ottan ennünk adtak, utána ismét nyilvántartást csináltak. Jött egy ezredes, már az új magyar hadseregből, az erdélyieket külön állított - [...] lehetünk olyan ötvenen -, és tudomásunkra adta, hogy aki úgy gondolja, hogy kinn marad Magyarországon, megvan a lehetőség rá, elhelyezik akár civil, akár katonai pályán, de aki haza akar menni, nyugodtan hazajöhetünk, mert semmi bántódásunk nem történik, mivel Erdélyben jelenleg a magyar kommunista párt van hatalmon. Aki maradni akar, a 104-es szobába jelenkezzen, ottan megkapja az eligazítást. Hát körülbelül huszonöten úgy döntöttek, hogy maradnak, és akik a hazajövést választottuk, [azok számára] megkezdték az igazolványok kiállítását, kiadását és [az elbocsátott foglyok] kiengedését, de egyszerűen csak három-négy személyt, hogy feltűnést ne keltsen.

Főleg az oroszoktól kellett félni, mert azok olyant is csináltak, hogy valaki civilt egyszerűen belöttek a foglyok közé, és vitték Oroszországba. Így szabadultam meg július 16-án, születésem napján.

REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
CENTRUL DE PRIMIRE

Nr. 1541
Data 19.7.1948

FOCSANI

O R D I N

DE PLASARE LA DOMICILIU

Numit... *Simoș A. György*..., născut la data de *14-III-1904*.....
 în comuna *Anta-Mare*..... județul *Fieș-Său*..... țara *R. P. R.*..... repatriat din
U. R. S. S. călătorește cu orice mijloc de locomotie dela *Focsani*.....
 până în comuna *Anta-Mare* județul *Fieș-Său*..... unde se va prezenta organelor
 polițienești la orașe și autorităților comunale la sate pentru înscriere la biroul de populație.

Bărbații între 18—55 ani sunt obligați a se prezenta în prealabil cercurilor teritoriale pe raza cărora domiciliază, pentru clarificarea situației militare.

La eliberarea buletinului de populație, prezentul ordin va fi reținut de autoritatea respectivă ca act justificativ.

Acest ordin este valabil timp de 15 zile și s'a emis în baza certificatului de repatriere
 Nr. din eliberat de Misiunea Română de repatrieri
 din

COMANDANTUL CENTRULUI DE PRIMIRE.

9. kép. Szovjet fogságból szabadult nagyajtai honvéd számára kiállított parancs, amellyel a hazatérőnek a helyi hatóságoknál kellett jelentkeznie.
 (Magyarosi Sándor gyűjteménye)

VIII.

A hazautazás is elég körülményes volt; rendetlen volt a vonatközlekedés. Mindegy volt, milyen vonatra ültünk, és meddig jött, hol kellett átszállni; fő az volt, hogy jöttünk hazafelé. Budapestig egy román katonavonattal jöttünk, rendesek voltak, még ennünk is adtak. Pesten szinte két nap után kaptunk egy személyvonatot, amellyel Püspökladányig jöttünk, ahonnan nyolc kilométerre volt a román határ, ahova gyalog jöttünk. A magyar határőrök átadtak a románoknak; ottan tartottak egy éjszaka, és másnap bekisértek Püspökladányba, ahol átvizsgáltak, hogy nem-e voltunk német SS-alakulatnál; le kellett fürödni, úgyhogy két nap után szabadultunk onnan is. Kolozsváron

ismét kellett jelentkezni, ahonnan megkaptuk hazáig az utazási igazolványt. Haton voltunk székekelyek, akik együtt jöttünk Marosvásárhelyig. Ottan négyen maradtunk: egy csíkszentsimoni, egy sepsiszentgyörgyi, és végül mi ketten, a bibarcfalvi Virág Béla bácsival. Jöttünk Málnásfürdőről gyalog át a Hatodon. Ilyen körülmények között léptem át Nagybacon határát.

1945. július 23-án délután tűzként futott végig a falun a jövetelünk. Szinte minden kapunál ki volt állva valaki, nagy volt az öröm és az érdeklődés, mivel még szinte mindenki várt valaki hozzátartozót, még nagyon sokan nem voltak hazajöve. Virág Béla bácsi hozta előttem haza a hírt; beszólt a kapun, hogy Kiss Árpád itt lakik-e. Édesanyám kiáltott: ugye, meghalt? Nem, itt jön, itt van a faluban [jött a válasz]. Arra édesanyám összeesett az örömmámorban.

Hát végre így érkeztem haza 1945. július 28-án. Nagyon sokan jöttek [oda hozzánk a faluból], főleg kinek még nem jött haza a hozzátartozó. Jöttek a rokonok, barátok, és jött a feleségem-levendő, aki az is lett. Simófi Rózsika a lánynevéen, aki az erdőn hallotta meg, ahol ők hálóban voltak szénacsinálni, és onnan tiszta gyalog jött haza az örömhírré, és akit nagyon, de [nagyon] nagy szeretettel fogadtam. Ő volt az, akinek a fényképét és még egy másik barátnőmét a szívem fölött hordtam azzal az elhatározással, hogyha a jóisten hazavezérel, feleségül veszem, amelyik kitart szeretettel, és hazavár. Ez az elhatározásom valóság lett, hál' istennek, valóra vált, habár még sok kellemetlen napok és hónapok jöttek, amelyben vigaszom lett az egymás iránti őszinte szerelmünk. Új fejezet kezdődött az életemben, nagy örömmel és reménységgel kezdtem meg a félbehagyott munkálkodást a szakmámban mint kőműves. Boldogok voltunk, édesanyámmal az élen, akinek mindene voltam. Egyedüli férfiember maradtam a családban, mivel két sógorom fogságban haltak meg; egyiknek két árva, másiknak négy árvájuk maradt. Feladatomban éreztem, hogy segítségükre legyek mindenkor, amikor arra szükség volt, amit minden erőmmel és tudásommal meg is tettem.

IX.

[Rózsika] nagyon megszerette Bacont, de nem felejtette el Parajdot sem... Ilyen érzéssel mentünk 1946-ban a pünkösdi ünnepekre, már-mint én is, mint vőlegény, hogy megismerjük jobban az ő [...]

rokonságát... Szekérrel mentünk, mivel akkor még nem is voltak autóbusszjáratok. Nagyon boldogan indultunk; szombat délután hat órákor, kétszeri etetés után; első ünnepen, tizenegy órákor érkeztünk. Tudták, hogy jövünk, nagyon jól fogadtak. Két napot töltöttünk ottan boldogan. Nem tudtuk, hogy idehaza már várt a katonai behívó a román hadseregbe – akkor volt az én korosztályom a románoknál tényleges katona, mi meg már a háborút is megjártuk, ahonnan sokan haza sem tértek. Baconból ketten voltunk Pethő Zoltánnal behíva – ő is 24-ben született. Olyan hírek keringtek, hogy nem is katonának [megyünk], hanem visznek Oroszországba munkára. Úgy döntöttem, hogy nem vonulunk be; végül csak el kellett menjünk, hanem a csendőrök úgysis bekísértek volna. Hát elmentünk, csak azon az éjen nem jelentkeztünk. Nagyon sokan voltak a megyéből, akik szintén nem akartak jelentkezni, nagyon elriasztó rémhírek voltak. Megkezdődött a korrupció, pénzért, aki jelentkezett, azokat is elengedték, de már a csendőröktől nem lehetett idehaza sem lenni. Hát mi velük kezdtük az alkut: egy Ionescu nevű csendőrőrmester volt Baconban, a pénzt elvette, [aztán] egypár nap elteltével újra jött, hogy menni kell, hanem ők kísérnek be, de akkor már szőkevények voltunk, ami azt jelentette, hogy ha elkapnak, be is zárnak.

Újra behívás volt, úgyhogy szaporodott a nem jelentkezők száma. Teltek a hetek, dolgozni sem tudtam; végül arra az elhatározásra jutottam, hogy átmegyünk Magyarországra, ahova akkor még át lehetett szökni; ottan befogadtak. Először is Rózsikával megegyeztünk, hogy én átmegyek, és ő utánam jön. Én ottan megalapozom a jövőnket, a határig elejébe jövök, és ottan találkozunk meghatározott helyen és időben. Eztet csak mi ketten intéztük, sem az én édesanyám, sem az ő nevelőanyja nem tudtak a tervről. Ez már júliusban volt. Szentgyörgyön összeszövetkeztünk nyolcan, akik együtt megyünk; délelőtt 11 órákor volt egy személyvonat Váradig, onnan megyünk a határig. Előreláthatólag elég reszkiérnek mutatkozott, de abban bízunk, hogy még sokaknak sikerült, és nekünk is kell sikerülnön.

Az iparosotthoni vendéglőben Szentgyörgyön egy baconi főnök volt; ottan töltöttük az éjszakát, hogy onnan másnap indulunk. Édesanyámnak üzentem, hogy azon a napon ne jöjjön be, mert én megyek haza; úgy akartam, hogy ő csak akkor tudja, mikor már elmentünk, de nem így történt, mert már a reggeli busszal bejött. Mi vártuk a buszt, hogy

még egyszer lássunk ismerősöket; amikor megláttam, hogy édesanyám száll ki a buszból, tudtam, hogy vége a tervemnek. Úgy is lett: már meg kellett mondjam, hogy el akarunk menni. Sírni kezdett ottan a parkban, hogy ne menjek, lefizetünk mindenkit, elintézzük, hogy megszabaduljak. Közben arra jött egy baconi nő, aki nagy szerepet töltött be a megalakult Magyar Népi Szövetségben. [Azt mondta], neki nagy ismeretsége van a komiszáriáton – a főnökkel is –, és ő elintézi, hogy nem lesz semmi bajunk, még be se kell vonuljunk. Így maradtunk hárman: Pető Z., egy baróti barátunk és én. A baróti hazajött Barótra, a többi öt barátunk elment; [nekik] sikerült átmenni, tudomásom szerint kint is maradtak, és mi Teréz nénire bíztuk a sorsunkat – úgy hívták azt a nőt. Azt mondta, hogy már azon a napon intézkedik, tartsuk a kapcsolatot. Pénzt adtunk neki, és azt mondta, hogy ő estére meghívja az ezredes urat és segédtisztjét az akkori Korona vendéglőbe vacsorára; mi is menjünk oda, és egy másik asztalnál ülünk. Hát azt csináltuk. Igaz, főleg én nagyon félttem, és mondtam, hogy lehet, hogy mi az éjszakát valamelyik fogdában töltjük, de hál’ istennek nem így lett. Valójában rólunk beszéltek, néztek felénk, ettek-ittak a mi pénzünkre, míg végre a tiszt urak elmentek, és jött a mi jótevőnk. Adott egy szállodai szobaszámot, hogy menjünk föl, jön ő is, és elmondja az eredményt. Úgy is lett, fölmentünk, aztán jött Teréz néni és megnyugtató, hogy minden a legnagyobb rendben van: pár napig ott kell maradjunk, kapjuk a livretet,³³ és szabadok leszünk, de nem így lett. Másnap azt mondta, jöjjünk haza, és két nap múlva menjünk vissza, de vigyünk legalább egy ötkilós friss sajtot. Hát a délutáni vonattal eljöttünk Málnásfürdőig, onnan gyalog indultunk haza, de közben a Hatod-tetőn volt egy juhesztana, a baconi V. János bácsié, hát odamentünk... Ez addig rendben is volt, de úgy döntöttünk, hogy ottan alszunk, megesszük a friss ordát, és reggel szekérrel jön le János bácsi Bözsi lánya, vele hazajövünk. Ottan elszórakoztuk a fél éjszakát, aludtunk egy keveset. Elkészült a reggeli friss sajt, és avval indultunk; Bözsi volt a kocsis, úgyhogy egész jó hangulattal értünk a faluba. Lejöttünk a Malom utcáig, szinte a csendőrőrsig. Ottan mi leszálltunk, hogy menjünk be az utcán, le a patak mellett, nehogy önként menjünk a csendőrök kezére... Nem vettük észre, hogy az őrmester úr az őrs

kapujából meglátott, hogy merre megyünk. Be is mentünk a pallón át és le a patak mellett, de az őrmester úr is jött velünk szembe. Meglepődtünk, de már nem volt mit tenni: bekísért a csendőrőrsre. Nagyon szigorúan beszélt, mintha rablókat fogott volna el, és akkor látott volna előre. A pincébe zártak be. Nagy meleg volt kinn; a kíségtőtől kértünk egy csomag cigarettát. Jó hűvösben eltelt a nap, éppen enni nem adtak. Estefelé az őrmester leküldte a kíségtőt, hogy értesítse a szüleinket, hogy ottan vagyunk, hozzanak ennivalót. Persze, ahhoz a pénz is hozza járt, amit neki kellett adni, hogy szabadon engedjen. Végre úgy estileg nyílt az ajtó [és mondták], menjünk fel a teraszra, ahol már vártak minket: engem édesanyám, Zolit meg az édesapja. Akkor már barátságosan fogadott az őrmester is, mivel a saját [részét] megkapta volt. A szüleinket hazaküldte avval, hogy minket sötét úton enged ki, hogy ne lássanak az emberek, hogy onnan jövünk ki. Mi már meg voltunk nyugodva, hogy csak elenged. Már jó késő volt, mikor Zolit elküldte haza, hogy fogja be a lovakat a nagy szekérbe, és jöjjön vissza szekérral. Engem ott tartott túsznak, de már nagyon barátságosan, még cigarettával is kínált, amíg jött Zoli a szekérral. Felültünk mi is, mentünk fel a falun; akkor sem mondta, hogy mit akar. Igaz, mi már sejtettük, hogy volt egy lova is, annak takarmányt kellett hozni. Hát úgy is lett; a malmon felül megállított – ottan volt Balló Ferencnek egy darab lucerna feltakarva. Ő az úton maradt őrsejben, és minket beküldött, hogy rakjunk egy szekérderek lucernát. Még többet: mutatta a kezével, hogy milyen magasra rakjuk, amit mi meg is csináltunk. Felültünk a szekérre, és úgy jöttünk boldogan le a falun. [...] Behajtottunk [az udvarára], leürítettük [a lucernát]; már éjfél is elmúlt, mire hazaértünk. De a szabadságot megszabta; azt hiszem, három napot adott, hogy legyünk a buszmegállóban – hogy lássa, hogy elmentünk –, és megparancsolta, hogy több ilyen eltávozás ne legyen, mert le fog tartóztatni, és ő ad át a katonai parancsnokságnak, akik hadbírótság elé fognak állítani, és el fognak ítélni, mint katonaszökevényeket.

Hát el is mentünk a megadott napon, én azzal a bizalommal, hogy Teréz néni úgy, ahogy ígérte, intézni fogja [az ügyünket]. Igaz, Zolti barátom lemaradt; ő azt mondta, hogy ő tovább nem fizet senkinek, úgyis a végén csak bekapnak, esetleg be is zárnak; ő megy Magyarországra. Én azt nem tehettem, nem is akartam; már el volt döntve, ami

lesz, az lesz, én itthon maradok. [...] Teréz néni nem intézett semmit, csak biztatott, hogy intézi. Két nap múlva egyszer jön a találkozóhelyre, hogy azonnal – a délutáni busszal – indulunk a baróti kórházba; be kell feküdjek. Már meg van beszélve egy Györgyi nevezetű főorvossal, hogy felvesz, és addig maradok ottan, amíg a katonasággal is rendeződik a helyzet. Buszra ültünk, és már este a kórházban voltam; igaz, az akkori pénzben egymillió lejt a doktor úrnak le kellett számolni. Gizus néném már várt a kórháznál, Trézsine már leértesítette édesanyámat, hogy mi a helyzet. Én nagyon ideges voltam, nem tudtam elképzelni, hogy mi lesz velem a továbbiakban. Már nem hittem senkinek, főleg Teréz nének nem [...]. Beigazolódott a végén, hogy tőlem a pénzeket elvette, de nem adott senkinek belőle.

Hát a kórházban fekvé jó volt, mivel már tényleg alig tudtam menni, annyira fáj a lábam. Az is kitudódott, hogy ha odamentem volna előre, megszabadultam volna, nem vittek volna [katonának]; olyan csúnya volt a lábam, hogy avval akár ki is szuperáltak volna már akkor [...]. Másnap megröntgenezték a lábam, és azt mondta a doktor, hogy gipszbe kell tenni, amit meg is csináltak a talpamtól az ágyékomig, és amit hat hétig le sem vettek. Azt mondta a doktor úr, hogy egy hét múlva hazaengednek, de kell jelenteni a komiszáriátion. Azt másnap megtette a baconi segédjegyző, akit P. M.-nak hívtak, azért, hogy nem vele intéztem a dolgomat: jelentette, hogy benn vagyok a baróti kórházban.

Mindennap jöttek látogatni, egyik nap a nővérem, másnap Rózsika, a menyasszonyom. [...] Azt hiszem, negyedik napja volt, hogy ottan voltam; akkor nap Gizus nővérem volt a látogató, már a lábam gipszben volt, fel tudtam kelni, estáppal³⁴ menni is tudtam. [A nővérem] elbúcsúzott; én is felkeltem, az ablakon néztem utána és látom, hogy jön a katonaorvos egy csendőrrel. Azonnal tudtam, hogy hozzám jönnek. Hamar lefeküdtem, vártam, hogy mi lesz most. Hát hallottam, hogy a folyosón beszélgetnek a kórházi főorvossal, aki befektetett, és jöttek is be a kórterembe. [A katonaorvos] megnézte a lábam, jobban mondva a röntgenképet. Tőlem nem kérdezett semmit. A behívó nálam volt; azt elvette, és csinált egy másikat (Lăsare la vatră medicală³⁵),

34 mankóval

35 egészségügyi alkalmatlanság miatti leszerelés

amivel én meg voltam szabadulva. Én hinni sem akartam, hogy ilyen könnyen megszabadultam; mindenesetre az orvosi leletnek az alapján történt. Mikor elmentek, a nővérem is visszajött, hogy lássa, mi a helyzet, és úgy hozta haza a jó hírt. Másnap Rózsika jött; együtt örültünk és terveztük a további életünk sorsát, habár én tudtam, hogy [az ügynek] még folytatása következik, hogy még be fognak hívni. Azt hiszem, még egy hetet voltam bent, és akkor kiengedtek a gipsszel, hogy mikor kitelik a hat hét, menjek vissza, amit nem bírtam ki. Nagyon fájt a lábam, a gipsz alatt felpállott, úgyhogy négy hét után bevittek, és levették a gipszet. Nagyon rossz volt gipsz nélkül az elindulás, de aztán csak elindultam.

1946 augusztusában kezdtem dolgozni [...]. Vállalkozni kezdtem, olyan kisebb munkálatokat, ami nem nagyon tetszett a mesternek, akivel dolgoztam, de engem nem érdekelt, pénzre volt szükségem, mivel minden baj dacára úgy egyeztünk a levendő feleségemmel, hogy az év vége felé megesküszünk, habár nagyon kilátástalan volt a helyzet. Az időjárás is ellenség volt; egész nyáron eső nem lett, minden termés ki volt száradva, de minket semmi nem befolyásolt a feltett szándékunkban, amit édesanyámmal is közöltem. [...] '46 volt a szárazság éve és '47 a szegénység esztendeje, amikor 1 kg lisztért a kőműves nagyon kellett dolgozzon. Valóságos népvándorlás volt az éhhalál elkerülése végett: Aradra, Szatmár megyébe mentek sokan, mivel ottan nem volt az a száraz esztendő és az a nagy szükség. Aki tudott dolgozni, az megélt ott is és itthon is; át kellett vészelní minden nehézséget...

December elsejére megkaptam a katonai behívót. Sajnos ezzel kellett számoljunk még az esküvőnk előtt, mivel az én korosztályombeliek akkor voltak katonakötelesek, és nekünk nem ismerték el még akkor a magyar katonaságot, ahova két évvel hamarabb voltunk behíva, és a háborút is túléltek (már akik). Így kétheti boldog házasság után be kellett vonuljak: Szentgyörgyön kellett jelentkezsem, ahova Rózsika is, mint feleségem, elkísért, de ottan el kellett váljunk szomorú szívvel. Másnap reggel, vagyis december 2-án vittek Bukarestbe: negyvenen lehettünk, mind háborút túlélő magyarok. Engem egy utász alakulathoz osztottak be, de előbb szerencsére orvosi vizsgán kellett átesni, ahol én, mint hadirokkant, a lábammal egy felsőbb komisszióra voltam átutalva, amely három hónap után ült össze, és akik oda voltunk utalva, nem öltöztünk fel [egyenruhába], így civilben vártuk a napot, hogy

hazajövünk vagy maradunk és katonaruhába öltözünk. Én bíztam abban, hogy kiszuperálnak, mivel elég csúnya volt a lábam: nagyon meg volt dagadva, és a seb sem volt begyógyulva. Ilyenek voltunk előre vagy ötvenen, tiszta hideg helyiségben: kitört ablakok, még a háború maradványa volt látható és érezhető. Ilyen körülmények között vártuk a kontravizitet. Minden reggel jött egy káplár és felolvasta, kik kell menjenek. Igaz, ezekből vissza egy sem jött: vagy hazaengedték, vagy felöltöztették [őket]. De teltek a napok, már csak vagy tizenöten maradtunk; már nagyon ideges voltam, hogy mi lesz velem, leszerelnek vagy maradok. Egy moldvai fiúval barátkoztunk össze: én főleg azért kerestem a barátságát, mert volt neki egy hosszú kabátja, amit alul terítettünk, és nekem egy magyar katonazubbonyom, amivel takaróztunk, mert a fekhelyünk tiszta betonpadló volt. Lehet, hogy ottan hűlt ki a vesém, amit végül ki kellett operálni.

A román barátom nagyon gyávának bizonyult. Küldtem, hogy érdeklődjön, mi történik velünk, de végül én kellett [hogy érdeklődjem] az én akkori romántudásommal. Kérdeztem a káplárt, hogy minket mikor visz már. Rendes fiú volt: hívott, hogy menjek vele az infermeriára,³⁶ ott megnézi. Még nem volt benn senki, az orvosok csak később jöttek. Megnézte a mi fisánkon,³⁷ hogy mi a további sorsunk: így tudtuk meg, hogy mi a román barátommal együtt a nagy komisszióra vagyunk javasolva, ami csak minden három hónapban ül össze, de megvigasztalt, hogy legkésőbb december huszadikáig megtartják a komissziót, amire egy hetet még várni kell. Végül magyarul is tudott ez a katona; kisült, hogy temesvári szász. Nagyon törve, de beszélt; főleg érteni értett.

Végül is eljött az a nap, amikor mink is sorra kerültünk: összeült az a bizonyos komisszió, amely vagy öt magasrangú katonaorvosból állt. Kettősével hívtak be, de az énelöttem bementek mind úgy jöttek ki, avval az eredménnyel, hogy katonai szolgálatra alkalmasak. Az én esetem jobb lett: egy évre felmentettek a katonai szolgálat alól – azért egy évre, mert az én korosztályom akkor szerelt le. Amire megkaptam az elbocsátó igazolványt, arra este lett. Volt egy bukaresti címem, Jób Laci nagybátyjáék, ahol Laci lakott; ő akkor ottan dolgozott egy

36 Helyesen infirmerie (román): betegszoba, gyengélkedő

37 fišă (román): személyi lap

építőtelepen. A nagybácsit Szócs Gézának hívták, az Oborban laktak, ami Bukarest túlsó kerületében volt. A cím megvolt; egy fokhagyma-árus romántól érdeklődtem, hogy milyen villamossal tudok odajutni. Nagyon jóindulatúan felajánlotta, menjek vele; ő majd leszállít, ahol le kell szállni, és eligazít, hogy megkapjam a címet. Másképp, azt hiszem, nem tudtam volna megkapni; nagyon tönkre voltam menve. Ahol leszálltam a villamosról, nem kellett messze menjek, [csak] a Ion Miorescu 11. számig. Ottan laktak, egyetlen padlásszoba és valamilyen előtér volt az egész lakás. Végre odaértem, bekopogtam. Géza bácsi egyedül volt odahaza, ő engem nem ismert. Bemutakoztam, Lacitól már hallott rólam; hát nagyon jól fogadott. De én amikor bementem a melegbe, úgy elkezdtem reszketni, hogy beszélni is alig tudtam: a három hét alatt csak akkor voltam meleg helyiségben. Szánalmas helyzetben voltam, de Géza bácsi hamar bort melegített, teát főzött, úgy jöttem valahogy magamhoz. A felesége, Iluska néni azután jött haza – valahol bejárónő volt. Ő is nagyon jól fogadott, hamar ételt készített; ettem, és már jobban éreztem magam.

A szobában két ágy volt, az egyikben ők aludtak ketten, a másik ágy szabad volt. Mondták, hogy Laci nem is jön haza, a barátnőjénél alszik. Tehát az ágy meg volt vetve az én részemre, de én meg kellett mondjam, hogy nem fekhetek bele a nagyon tiszta ágyba, mivel nem egyedül vagyok: nagyon meg voltam tetvesedve. A kaszárnyában a mosdásra se volt alkalmam – esetenként a markunkból törültük le az arcunkat [...]. Akkor a háború után a tetű nem volt meglepő; lehet, nem mindenki, de nagyon sok tetves ember volt. Hát lefeküdtem a szép tiszta ágyba; nagyon fáradt voltam [...]. Reggel, mikor az ágyból leszálltam, hát a fehér lepedőn annyian maradtak [a tetvekből], mint a juhok, mikor kicsapják [őket]. Nagyon szégyelltem magamat, de a néni nem csinált problémát: összefogta a lepedőt és elvitte.

Megreggeliztünk. Lacinak valamilyenképpen hírt adtak, hogy ott vagyok; reggel nem ment munkába, jött, hogy találkozzunk. Még egy másik baconi származású fiatalember is jött, Kolumbán Józsefnek hívták, a Géza bácsi lánytestvérének volt a férje. Engem már nagyon izgatott, hogy egyszer hazajöhetek; azt mondták, hogy lesz egy vonat, Bukarest–Nagyvárad [távon], azzal tudok jönni, hogy ne kelljen átszállni sehol. Hát így együtt töltöttük a napot, jöttünk-mentünk, bemutatták Bukarest látnivalóit. Igaz, engem semmi sem érdekelt, csak hogy

indulhassak haza. Este elkísértek az állomásra. Valahogy felültem a vonatra, de nagyon sokan voltak; amíg felgyúródtam, a belső zsebemben volt a pénztárcám, az iratokkal együtt ellopták. Pénz is volt valamennyicske, spóroltam. Szerencsére a menetlevelem a nadrágom zsebében volt, és valamennyi pénz – az maradt meg.

Alig indult el a vonat, jött a kalauz; akkor sült ki, hogy az első osztályra ültem fel. A menetlevél a harmadosztályra szólt. Elvette a menetlevelemet, hogy az első állomáson letesz. [...] Le is szállított, hogy bekísérjen a forgalmi irodára. Mikor értünk volna oda, megkérdezte, van-e pénzem. Hát ami a zsebemben volt, kivettem; most sem tudom, mennyi volt, de kicsinyelte. Végül is, mikor már indulóban volt a vonatunk, visszaadta a menetlevelemet, hogy hamar üljek fel. Hát valahogy felgyúródtam a harmadik osztályú vagonba. Amit ellopjanak, már nem volt semmim, csak az életem, de ebben a vagonban is annyian voltak, még állni is alig lehetett. [Az emberek] veszekedtek, nyomták egymást. Egyszer – nem tudom, miből állapították meg, hogy magyar vagyok – reám támadtak, hogy mit foglalom a helyet. Egyik azt javasolta, hogy az ablakon dobjanak ki. Nagyon félttem, hogy ez a sok barbár tényleg megteheti, hogy kidobjanak, de ott is volt jó ember: ott ült egy idősebb nő és egy katonaruhás valaki, akik az én pártomra álltak, és leszidták azokat a huligánokat, helyet szorítottak [nekem], és leültettek maguk közé. Hát azt hiszem, az életemet mentették meg. Végre december 23-án hazaérkeztem: tetvesen, mocskosan, de nagy örömmel. Feleségem [...] már idehaza várt. Így értük meg 1946 karácsonyát.

SZAKIRODALOM

- Egyed Csaba: A 11. székely határőrszázalój az Úz-völgyi harcokban. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 108. évf. (1995) 4. sz. 135–139.
- Illésfalvi Péter – Szabó Péter – Számvéber Norbert: *Erdély a hadak útján 1940–1944*. Budapest, 2005.
- Nagy József: A második világháború emlékezete és a szóban elmondott történelem Székelyföldön. In *Székelyföld*, 2012/4, (<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTYwMw==>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).
- Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz. VIII. Társadalom*. (<http://mek.oszk.hu/02100/02152/html/08/375.html>) (Letöltve: 2019. 05. 29.).
- Sipos Péter (főszerk.): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest, 1996.

„SOHA NEM FOG MÁR SZABÓFALVÁBA BETÖRNI A MAGYAR NYELV”

– *Mirk Szidónia-Kata és Petres László beszélgetése*

Perka Mihály szabófalvi történelemtanárral –

– Itt születtem, ezen a helyen, 1938-ban, szeptember 23-án, s az iskolai éveket leszámítva itt élek azóta is Szabófalván az Amurgului (magyarul Alkonyat) utca 2. szám alatt. Szüleim szegényparasztok voltak, még egyhektárnyi földjük sem volt, s hiába a sok munka, édesapám nehezen tudta eltartani a családot. Én sajnos őt nem ismertem, mert 1939-ben már halott volt. Egyéves voltam, az öt gyermek közül a legkisebb, amikor magunkra maradtunk édesanyámmal. A testvéreim közül is csak négyen éltünk tovább, a legnagyobb közülünk meghalt azokban az években, 1942-ben mintha. Édesanyám mindvégig férj nélkül volt ezután, egyedül nem bírt volna gazdálkodni, másokhoz járt napszámba, így tartotta tovább a családot.

– *Hogy hívták az édesapját?*

– Pers Marcsinnak.

– *Jól értettem? Pers?*

– Igen, nálunk azt mondják erre, hogy neveszgetész. Ez tulajdonképpen ragadványnév, amit csak a faluban használtak. Főleg a gyakori családnevek esetében különböztették meg ezzel az embereket. S a Perka családnév nagyon gyakori itt Szabófalván, most is lehet olyan 200 család ezzel a névvel. Annak idején, fiatalkoromban hat Perka Mihály volt a faluban. De csak itt ismerték ezt a nevet, máshol nem, mostanában vannak néhányan a szomszédos falvakban is, de mindcsak innen mentek ki. A ragadványnevekben sokszor az ősök neveit vitték tovább: mondjuk például Jáni Péter György esetében Péter és Jáni az elődök keresztnévei voltak. De jöhetett egy tulajdonságból (például mokán) vagy foglalkozásból (sofer). Rájuk ragadt ez a név, s öröklődött tovább, az unokák, dédunokák is ezt viselik.

– *És miből ered, mit jelent a Pers név?*

– Sajnos, nem tudom miből ered, s azt sem, pontosan mit jelent. Lehet perzselt is, de mivel dús, göndör hajuk volt az embereknek a

családban (valamikor nekem is!), eredhet ebből is. A Marcsin pedig tulajdonképpen Márton, de a román névből indultak ki, románul mondják Martin, s nálunk a kiejtésben a *t* az *cs*-vé válik (gyakran a *ty* helyett is *cs*-t ejtünk, például a kutyából lesz kucska).

- *Az édesanyjának mi volt a leánykori neve?*

- Édesanyám Zambruszka volt, Zambruszka Margit. Kilencen voltak a családban, a nővérének nagyobb gyermeke volt, mint a legkisebb testvére. Nagypámnak Szeszku Ambrosie (Ambrus) volt a neve, részt vett az 1877-es függetlenségi háborúban. 11-en voltak szabófalviak, 4-en ott maradtak a Dunától délre. Valamikor fel volt tüntetve a nevük a községházán, de én nem értem azt. Közöttük volt állítólag egy Perka Mihály is. Aztán nagypám polgármester is volt, akkor pont, amikor keletkezett az új falu, Traian, 1881-ben. S hogy kerültek oda románok? A végén a földeket már nem ingyen, hanem pénzért osztották a Bukarestből jött mérnökök, a szabófalviaknak nem volt pénzük, s így hoztak néhány román családot máshonnan.

De nem is mondták neki, hogy Szeszku, csak Zambruszka. Találtam még olyan öreget, mikor érdeklődni kerestem¹, aki még ismerte, s mikor mutattam a fényképét, egyből mondta, Zambruszka. Ez a név aztán továbbment. Ha valaki olyan keresztnévet viselt, ami ritka volt, az megmaradt a saját nevével, nem volt szükség más megkülönböztető névre. Tehát Szeszku volt a nevük, úgy íródtak be. Viszont a hivatalos név alapján, ami a dokumentumokban, az igazolványban szerepel, nagyon nehéz megkeresni valakit Szabófalván. Régebb mindig megszokták külön kérdezni, hogy hogy hívnak és hogy írod alá. Van a gyűjteményemben egy 20. század eleji személyi igazolvány, amelyben a családnév és a keresztnév mellett fel van tüntetve a ragadvány-név is.

- *Igaz, hogy a Szeszku név a sáskából ered?*

- Ez biztos, de nálunk a nyelvjárásban nem mondják Szeszku, hanem Szászku.

- *Hol végezte az iskoláit?*

- A négy elemet itt végeztem Szabófalván rögtön a háború után. 1948-ban jött a reform, harmadikos voltam, amikor ez történt. Örvend-

1 kezdtem

tem akkor, hogy négy év után megszabadultam az iskolától, enyém volt a világ, nem akartam folytatni. Egy évig itthon maradtam, akkor még nem volt kötelező az oktatás.

- *A tanítók szabófalviak voltak?*

- Nem, Szabófalváról tanítók csak sokkal később kerültek ki. Mind idegenek voltak és románok. Nem tetszett nekik, hogy a gyerekek többsége egyáltalán nem tudott románul, de arról, hogy valami következménye lett volna ennek, példát nem tudok mondani. Verést, azt kaptunk eleget, de nem ezért, akkor ez volt a módszer: ha nem tudta a leckét, kaptad a tenyerest vagy a csapást. Az egyik itt tanító tanár 1942-ben Szabófalváról írta az első fokozati dolgozatát, a háború idején adták ki, s egy falubeli történész lány, aki Cioroianu² mellett dolgozik, elküldte nekem. Később ezzel a tanárral néhány évig kollégák is lettünk itt, a líceumban.

- *A tanár úr sem tudott románul?*

- Az első román szót akkor hallottam a családban, amikor megmondták, hogy kell menjek első osztályba, s megtanították, hogyan kell köszönni. Nálunk román szó nem volt a családban, de a faluban is ritkának számított.

Nekem szerencsém volt, mert itt a szomszédba került egy asszony, aki csak románul tudott, a gyerekeivel így beszélt, s játék közben sokat tanultunk egymástól: mi románul, ők magyarul, rendben volt minden. Értettem sok mindent, de nem beszéltem. Viszont ez is segített az iskolában.

A gyerekek többsége egyáltalán nem tudott románul, nem értett semmit. Még a kollektivizálás kezdetén, 1962-ben is lehetett ilyenell találkozni. Volt egy szabófalvi család, Antalka volt a nevük, kiköltöztek a faluból a vízimalomhoz, ott laktak mind, s mikor kihozták a gyereket az iskolába, csak tolmáccsal tudtak értekezni a tanárral.

- *Voltak felsőbb osztályok is itt a faluban?*

- Csak az 1948-as reform után létesítettek felsőbb osztályokat, 5-7. osztályt, románul *ciclu doi-t*, néhány faluban: Hălăucești-en (Halas-

2 Adrian Cioroianu (Craiova, 1967) történész, egyetemi tanár a Bukaresti Egyetemen.

falván), ahol volt a szeminárium is,³ Szabófalván és a városban.⁴ Ez a három volt. Ide hozzánk jöttek a Szeret völgyiből, a Moldva völgyiből, a környező falvakból mind ide jöttek: Gyiristből, Kelgyestről, Dumafaláról. Az iskolának volt bentlakása is, elkobozták a papoktól az egykori noviciátus épületét, mert ferences noviciátus működött itt, Szabófalván.⁵ Azok, akik kolostorba akartak menni, szerzetesek akartak lenni, egy évig tanultak itt, készültek erre, olyan próbaidőnek számított. Most ebben az épületben van a moldvai katolikusok múzeuma.

– *Egy év kimaradás után akkor itt folytatta az iskolát?*

– Igen, de az úgy történt, hogy akkoriban sok kolostort megszüntettek, bezártak, s két apáca hazakerült Szabófalvára. Itt laktak az én hudicámban, két-három házzal lejjebb. Akkor még hudicának mondták az utcát. Rengeteg román szó megmaradt a nyelvjárásunkban, olyanok is, melyek a román nyelvből eltűntek már. Ezt is felgyűjthetné valaki!

Visszatérve az apácákra: az egyik Lökösfalváról volt, a másik itt született a faluban. Sokat beszélgettek a nővéremmel, meggyőzték őt, s aztán ingem is, hogy folytassam az iskolát, kár lenne, ha nem tanulnék tovább. Így egy év kimaradás után elvégeztem itt ezeket az osztályokat, a hetediket 1953-ban fejeztem be, majd három év következett Románban, a középiskolában.

– *Líceum volt vagy szakközépiskola?*

– Elméleti fiúliceum volt (a lányoknak is volt külön iskolájuk), két párhuzamos osztállyal. Vizsga nélkül engedtek be, akkor nem volt divat ez. Sokan mondták, hogy menjek inkább agráriskolába, mert azonnal kapok munkát, lesz állásom. Nagy volt a szegénység, mindenki állást keresett, de végül nem bántam meg, hogy a liceumba mentem. Komoly iskola volt, rengeteget tanultam ott, s komoly volt az érettségi vizsga

3 A halasfalvi ferences szemináriumot 1897-ben alapították. „Az állami támogatással, egyházi vezetés alatt működő katolikus iskolák célja a román nyelvű, helyi származású klérus és a hozzá közel álló elit kiképzése, valamint a román nyelvű egyházi valláskultúra kialakítása és terjesztése volt.” Lásd bővebben Iancu Laura: A népi és egyházas vallásosság ütközésének egyházpolitikai vonatkozásai a 20. század eleji Moldvában. *Ethnographia*, 2013. 124. (4). 511–531.

4 A szabófalviak így emlegetik az alig 10 km-re fekvő Románvásárt.

5 Az első ferences noviciátus házat 1926 augusztusában nyitották meg Szabófalván (16 fiatal öltözött be). A noviciátus 1948-ig működött, ekkor államosították az épületet is. Lásd bővebben: <http://ofmconv.ro/noviciatul-franciscan/>

is: 7 tantárgyból vizsgáztunk, románul úgy mondták, hogy examen de maturitate.

- *Ott lakott a városban, vagy Szabófalváról járt be?*

- Fél évig voltam internátban⁶, fél évet navétáztam, aztán egy családnál laktam két évig. Négyen voltunk szabófalviak, ketten a líceumban, ketten az elemi iskolában. Én voltam a leghosszúbb s a legöregebb közülünk, ugye, mert veszítettem egy évet.

- *A városban akkoriban lehetett-e még magyar szót hallani?*

- Nem nagyon, az osztályunkban is 56-an voltunk, négyen katolikusok, de egy sem beszélt rajtam kívül magyarul, ők más falvakból voltak. Hét zsidó volt még, a többi román. De ami érdekes: amikor Románba kerültem, akkor tudtam meg, hogy bozgor vagyok. Szabófalván mindig többségben voltunk, ha került is román a faluba, voltak vagy hárman-négyen, nem mertek szólani. De itt ők voltak többségben. A román padtársam mindig bozgornak nevezett, nem volt rosszakarátú, így nevesztették az embert, vicces formában, jelezvén, hogy mások vagyunk. Akkor született meg bennem a gondolat, hogy ha már bozgor vagyok, tanuljam meg becsületesen azt a nyelvet.

- *Érettségi után rögtön elkezdte az egyetemi tanulmányait?*

- Nem, újból itthon maradtam egy évet. Szegény családból jöttem, s először tisztnek akartam menni, mert az állam támogatta ezt az iskoláztatást, de aztán munkát vállaltam. Dolgoztam Piatra Neamț-ban, a téglagyárban őszen, tél elején a cukorgyárban, megvártuk a tavaszt, tavasszal elvittek Săvinești-be, majd Marosludasra, egész nyáron építettük a hidat a Maroson keresztül. Săvinești-en akkor indult a kombinát⁷. Akkor ilyen ifjúsági munkatáborokat szerveztek, de én nem ilyenben dolgoztam. Aki ezekben brigadéros⁸ lett, akár három hónapig is, egész életében megúsza, akármilyen nehézsége adódott. Olyan becsűjük volt, hogy a párt soha nem hagyott ki, nem tett félre senkit közülük. Gondoskodott róluk, mindenkinek volt alkalma iskolát végezni, főiskolára kerülni. Hárman voltak Szabófalváról ilyenek, az egyik tanár lett, a másik generális, s katonatiszt a harmadik.

6 internátus, bentlakás

7 A săvinești-i kémiai kombinát 1957-ben épült, néhány év alatt óriásvállalattá nőtte ki magát, közel 20 000 embernek biztosított munkahelyet.

8 csoportvezető

- *Hogyan került Kolozsvárra?*

- Hát megismertem Kallós Zoli bácsit. 1956-ban jött először Szabófalvára, én abban az évben fejeztem be a középiskolát. Akkoriban Lészpeden tanított, az én jövődóbeli sógorom, a feleségem testvére Bákóban volt diák a tanítóképzőn. Ott ismerkedett meg Zoli bácsi azokkal a csángó fiúkkal, akik a magyar szekcióra jártak. Felfigyelt a Minuț névre, mert így hívták a sógoromat. Annak idején ő Románban katonáskodott, s mivel iskolás ember volt, tették írogatónak a büróba: ő írta be az újonnan érkezetteket.⁹ Ismerős volt a Minuț név, megismertek, eljött hozzájuk, az apósomhoz, ott találkoztam először vele.

- Minuț Giurginak hívták édesapámat – kapcsolódik be a beszélgetésbe a tanár úr felesége, Perka Margit, aki még szépen beszél a szabófalvi nyelvjárást –, Máriskó vuolt a ragadványneve. Ötön voltunk testvérek, tíz volt születve, de csak ötön felnőtünk, három lány és két fiú. Ién vuoltam a legküszebb, 1946-ban születtem, magamra maradtam életbe moszt, mind elmentek. Édesapám nagyon goszpodár ember vuolt, chiáburok voltak. Aszt látta fuold nem mind lesz az emberé, két testvéremet iskolába adta, egy volt procuror, egy profesor de istorie, a hugaim még nagyobbak vuoltak, azok elmaradtak a fuoldnél. Látta, a világ változódik, gimnáziumban csak én vuoltam ebből a faluból, a szabófalviak nem igen adták bubáikat a szkolába a kollektivizálásig. Ién szem mentem volna, ha nem létesül a liceum a faluban. Édeasanyám mindcsak Perka vuolt, de nem Pers, s a lányom is Perkához ment férjhez. Édesanyámat halltam, mikor imádkozott és énekelt magyarul, de a családban nem tudott szenki olvasni magyarul. Ő még érte azokat a gyiákokot, akik jöttek mászhonnan, de minket már nem tanítottak meg magyarul imádkozni. 1910-ben született, nyolc gyerek közül ő vuolt a legküszebb.

- Igen, ez volt a kezdet Zoli bácsival – folytatja a tanár úr –, utána sokszor jött, mindig meglátogatott. Jött Bákóig, ott a kocsi elmaradt

9 Kallós Zoltán vallomása szerint: „Amikor bevonultam katonának 1948-ban, akkor választani lehetett Roman, Suceava vagy Huși között. Persze, hogy Romant választottam, tudtam, hogy ott vannak a csángók. (...) Szerencsémre a hadtesthez kerültem, ahol törzskönyvekkel dolgoztunk. Kifogtam egy olyan periódust, amikor a katonai könyveket terepen láttamozták, s vagy egy hónapig jártuk Roman megyét, s nagyon sok kapcsolat született.” <https://liget.ro/arcel/sosem-a-ladaknak-gyujtott-a-nemzet-muvesze>

a szálloda parkolójában, kiment az állomásra, s vonattal jött fel ide. Senki sem tudta, merre jár.

Vásárhelyen találkoztam vele, akkor mondta, hogy mehetnénk a Bolyai Egyetemre. Elrendezte, hogy 1957 nyarán Kolozsvárra menjünk felkészülésre, s aztán felvételezzünk. Szabófalváról négyen voltunk, az ötödik ploszkucényi volt. Egy szabófalvi lánynak nem sikerült a vizsgája, így négyen maradtunk, akikkel öt évig kollégák voltunk.

- *Milyen szakra jelentkezték?*

- Mindenki közülünk a román szakra készült, mert mind tudtunk románul, de a titkárságon aztán mondták, mehetünk más szakra is, mert erre túl sokan jelentkezték. Ketten átmentünk a történelemre, ketten maradtak a románon. Emlékszem, a román szakon volt velük a csoportban egy tiszta román, aki szépen tudott beszélni magyarul, erdélyi volt, híres író lett belőle, Romulus Gugának¹⁰ hívták.

- *Hogyan fogadták a csoporttársak?*

- Úgy néztek ránk az erdélyi társaink, mint valami csodabogarakra. Az elején nagyon nehéz volt, de aztán összebarátkoztunk, segítettük egymást.

Kedves dolog történt az első néprajz óránkon, amikor mindenki be kellett mutatkozzon, elmondja, honnan jött. Kezdték sorolni a falut, községet, rajont s a tartományt. Hosszú volt, meguntam egy kicsit, s amikor rám került a sor, én csak annyit mondtam, hogy Szabófalváról jöttem. A tanár felkapta a fejét, várt egy ideig, s aztán azt mondta: igazad van, ki nem ismeri Szabófalvát! Az építész Kós Károlynak a fia volt, ő tanította a néprajzot, szintén úgy hívták őt is.

Az évfolyamunkon találkoztunk még két némettel. Egymás mellett ültünk, ők egy szót sem tudtak magyarul, így románul beszélgettünk.

Első óránk Bodor Andrással volt, ő volt a kar dékánja, egyetemes történelmet tanított. Befejeződött az óra, néztünk egymásra, egy árva szót sem értettünk mi sem. Semmit, pedig megvolt az akarat bennem. Második órán elkezdtem vadászgatni a szavakat, hátha szakítok¹¹ valamit abból, amit hallok. Próbálkoztam, de csak öt-hat szót tudtam

10 Romulus Guga (Nagyvárad, 1939 – Marosvásárhely, 1983), költő, író, dramaturg, műfordító. Jurek Becker, Günter Grass, Willi Meinck művei mellett román nyelvre fordította Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című művét 1972-ben (*Un leagăn pe cer*).

11 talállok

akkor is leírni. Kezdtém szótárzni, s karácsonyra már mondatokat is jegyeztem le. Nehéz volt.

László Attila jött elsőnek, látta, hogy kínlódom, ő segített nekem sokat. Később velünk együtt Moldvába helyezték ki, a iași-i egyetemen lett régészprofesszor.¹² De jó barátom lett a gyergyói Rokaly József is, akivel most is tartom a kapcsolatot. Többször járt nálunk Szabófalván, s én is családotól náluk. S kollegák voltunk Szócs Jánossal is, ő ott van Csíkban, biztos ismerik.

Nem bántam meg, hogy a történelmet választottam, olyan tanáraink voltak, mint a már említett Bodor András, Kós Károly, Ferenczi István, Imreh István. A végső dolgozatomat Imreh Istvánnál írtam, ő vezette, de nem volt olyan fontos ez a dolgozat, mint most.

- *Voltak-e a többi évfolyamon moldvai magyar diákok?*

- Igen, valami mozgalom már korábban elkezdődhetett, mert rakásba gyűltek a moldvaiak Kolozsváron. Ósz Eröss Péter volt a vezető, már harmadéves volt, de voltak másodévesek is innen Klézséről. Ekkor vittek sokat ki liceumba Udvarhelyre is. Főleg a tanítóképzőbe. Talán Demse Márton is akkor került ki.

Másodévesek voltunk, amikor a két egyetem egyesült. Voltak feszültségek, de keveset érzékelünk belőlük. Román tanárok is kezdtek előadni nekünk, de a vizsgákon olyan nyelven felelt mindenki, amilyen akart. A román tanároknál vizsgáztak a román diákok, a magyaroknál a magyarok. Nem zavarták egymást akkor sem, ha egy bizottságban voltak. Megvolt az a bizonyos udvariasság.

- *Zoli bácsival tartották az egyetem alatt is a kapcsolatot?*

- Először, ahogy mondtam, Vásárhelyen látogattam meg, a kulturpalotában, aztán jártam vele a felvételi előtt Kolozsváron. Emlékszem, elvitt magukhoz, akkor a Széchenyi téren laktak Vilma nénivel egy kis szobában, kitelepítették, elkoboztak mindent tőlük. De az egyetem alatt ritkábban találkoztunk.

12 „Azt hiszem, hogy a második évfolyam voltunk, ahonnan a Keleti-Kárpátokon túlra is neveztek ki. Volt még két kollégám, akik ugyancsak Moldvába kerültek, de ők moldvaiak is voltak, szabófalviak, hazajöttek.” Lásd bővebben: „Nem sikerült minden úgy, ahogy elképzeltük...” László Attila régésszel Daczó Katalin beszélget. In *Accademica Transsylvania. Beszélgetések erdélyi tudósokkal*. Csíkszereda, 2007, Hargita Kiadóhivatal, 483–495.

Felfigyeltem arra, hogy azok a tanárok, akikhez elvitt, és akik segítettek nekünk a felvételi előtt, kerültek minket, nem néztek ránk, nem feleltek a köszönésünkre. Csak később tudtam meg, hogy elzártak néhányat közülük. 15 év múlva, amikor a iași-i egyetem küldött Kolozsvárra, találkoztam az egyikükkel, Lakó Elemérrel¹³. Rám ismert, azonnal tudta, honnan vagyok, nagyon örvendett.

1962-ben végeztem, s Zoli bácsival megszakadt a kapcsolatom. Nemigen jártam arrafele, ő is elkerült egy időre Kolozsvárról. De amikor mentem a 10 éves egyetemi találkozóra, megkerestem, s újra felvettük a kapcsolatot. Utána nemcsak a családdal kerestük fel, hanem sokakat vittem oda hozzá. S ő is sok emberhez elvitt: Jakó Zsigmonddal is találkoztam, Szabó T. Attilát is felkerestük. Épp fejtegették, hogy mit jelent az, hogy csángó; kérdeztem, hogy nem gúnynév, haragosan kiigazított, hogy nem, szerinte nem az.

Akármilyen szó válhat gúnynévvé, a románoknak vlah volt a nevük, ők most gúnynévnak tartják, a rácot, a tótot, mindent gúnynévnak tüntetnek fel most, pedig régen nem azok voltak.

- *Itt a faluban, amikor gyermek volt, használták-e a csángó szót?*

- Nem, én is csak később hallottam Románban, nagykoromban, itt a faluban nem. Ez jött az újságokból, a kutatóktól, akik fejtették ezt a beszédet. Valamikor jelenthetett valamit, nem lehet tudni, mit, senki sem biztos, hogy ezt-e vagy azt. Lehetett akár határőr is.

- *S minek tartották magukat?*

- Mindenki magyarnak tartotta magát, mindenki ezt a nyelvet beszélte, s katolikusnak.

- *A faluban mennyire tudták, hogy vannak magyarok Bákó környékén is?*

- Voltak kapcsolatok, ritkábban, de voltak. A szabófalvi felkelésben például, 1831-ben, volt egy präjești-i halott. Ploszkucénnyel igen, most is vannak asszonyok onnan, pedig legtávolabb van. De hogy kerültek oda? Most is tudok két szabófalvit, kinek a felesége ploszkucényi.

- *Az egyetem elvégzése után volt kihelyezés?*

13 Lakó Elemér (Kolozs, 1929 – Kovászna, 1986) erdélyi magyar nyelvész, művelődéstörténész. Nyelvészpályáját az egyetemen kezdte. Már lektor, amikor 1958-ban az 1956-os forradalommal való rokonszenvezése ürügyén börtönbe vetették, és 15 évre ítélték. Szabadulása után (1964–68) a kolozsvári Napochim vállalatnál tisztviselő, majd haláláig főkönyvtáros az Akadémiai Könyvtárban.

- Igen, miután befejeztük, Bukarestbe vittek, három napig tartottak ott, ki voltak függesztve a helyek a táblákra. Iași-ból, Kolozsvárról és Bukarestből voltak végzősök. Megkerestük a tartományunkat, volt két hely Szabófalván: az általános iskolában és a líceumban, de ezeket a iași-iak is nézték. Keresték ők is azokat a falvakat, ahol van legalább állomás, vasút, buszjárat, hogy könnyebben juthassanak el. A helyet alig kaptam meg, az volt a szerencsém, hogy jobb volt a jegyem, a másik szabófalvi az általános iskolát kapta. De kiderült, hogy majdnem fölösleges volt ez a nagy cirkusz, mert az volt az utolsó év, amikor akárhová mentél, el tudtál helyezkedni. Nem számított az sem, ha nem oda mentél, ahova kineveztek. Volt egy olyan szabály, hogy ha egy évig tanítottál az iskolában, állandó lettél utána, mintha oda rendelték volna.

- *A másik három moldvai csoporttársa hová került?*

- Az egyik Galacra került, végzésünk után szinte minden évben jártak látogatóba hozzánk, jó viszonyban vagyunk. Vasile Ludovic szintén ide került Szabófalvára, '90 után részt vett a csángó szövetség alapításában, de később jött a pálfordulás, és a legnagyobb ellenségem lett. A sógorom Besztercére került, román nőt vett el feleségül (az ipám¹⁴ sokáig nem tudta elfogadni, hogy ortodox került a családba), de megromlott a viszonyunk, mert nagyon csúnyán beszélt rólam. Pedig annak idején ő kezdte a magyarságot, ő hozta be Zoli bácsit a családba.

Nem bántam meg, hogy hazajöttem, pedig nekem Erdély tetszett, de nem tudtam elválni Szabófalvától. 38 évig voltam tanár a faluban, a fokozati vizsgáimat Iași-ban tettem le, 2000-ben lettem nyugdíjas.

- *Ebből hány évet volt igazgató?*

- Egy évig aligazgató voltam, majd kilenc éven át igazgató a líceumban. Ezalatt megtörtént néhányszor, hogy behívtak a Szekuritátera.

- *Milyen indokkal?*

- Először is be akartak kapcsolni egy olyan mozgalomba, hogy... Csak románul tudom pontosan megfogalmazni: să particip la acțiunea de contracararea naționalismului maghiar (vegyek részt a magyar nacionalizmust megheiusító mozgalomban). Mondtam, hogy nem, ilyet

én nem akarok. Éppen valamilyen mozgolódást akartak elfojtani Kolozsváron, Zoli bácsi neve is felmerült, s emlegették még Puskás Lajost¹⁵ is. Mondták, hogy segítsek nekik információt gyűjteni, de én visszautasítottam: nem lehet, mondtam, mert az nekem barátom.

Következő alkalommal már komolyabb volt a támadás, akkor kerültem igazán a feketelistára. Pedig csak az történt, hogy egy délvidéki tanárnak szüksége volt valami virágnevekre Csángóföldről, s Kolozsváron egy fiatal tanárt kértek meg az egyetemről, hogy kísérsje be Moldvába. Bemutatták a papírjaikat a községházán, de az volt a baj, hogy a párttól csak egy fiatal titkár volt bent. Ő meghallotta, mit akarnak, elhozta hozzám, hogy én tudok nekik segíteni ebben. Volt papírjuk, én fogadtam, gondoltam, milyen jó, hogy nem direkt hozzám jöttek, hanem a hatóság hozta, ebből biztos, nem lehet semmi baj. Biztosítottam szállást a bentlakásban, volt kantinunk is, kerestem aztán egy öreget, akitől tudnak szedni.¹⁶ Másnap reggel viszont három szekus kocsis állt meg a községháza előtt, hívtak, hogy kikkel beszéltek, hova, kihez mentek innen a külföldiek. Ezután vettem észre, hogy valami a hátam megett zümmög. Néhány hét után megmondták, hogy feketelistára kerültem, azután csak azt keresték, hogy valahogy szabaduljanak meg tőlem. Más következménye nem lett, csak annyi, hogy kitettek az igazgatásból.

A szerencse az volt, hogy párttag voltam. 1963-ban elsőnek vittek engem be, megfelelték a kritériumoknak. Akkor az emberek így voltak osztályozva: szegényparaszt, középparaszt, intellektuel, eszerint ítélték mindenkit. Akkoriban csak engemet vettek be az összes tanár közül, szegényparaszt családból voltam, pedig nem akartam. De a párttagokat nem üldözhette a szeku, volt egy ilyen egyezés, miután Ceaușescu félreállította Drăghici tábornokot¹⁷. Ha viszont kidobták a pártból,

15 Puskás Lajos (Gyergyóalfalu, 1901 – Kolozsvár, 1982) tanár, cserkészvezető, pedagógiai író, szociálpolitikus, társadalmi szervező. 1947 májusában letartóztatták. Szabadulását követően nem kapta vissza kolozsvári tanári állását. 1959-ben letartóztatták két felnőtt fiát az 1956-os eseményekkel kapcsolatos rendszerellenes tevékenység vádjával. Nyugdíjas éveiben belefogott a csángókra vonatkozó dokumentumok gyűjtésébe. A moldvai magyarok számára segélyakciót is indított. Domokos Pál Péterrel és más néprajzosokkal hat alkalommal ment a csángók közé hangfelvételeket, fényképeket gyűjteni.

16 gyűjteni

17 Alexandru Drăghici (Tisău, 1913 – Budapest, 1993) volt belügyminiszter, a Szekuritáté főnöke 1952–57 között.

akkor a szeku kézbe vett. Tudtam, hogy akármikor történhet velem is valami, hogy bajom lehet, de az védett meg, hogy párttag voltam. Hasznát vettem. Igaz az is, hogy nem volt ok arra, hogy kidobjanak, tudták, hogy a munkámat rendesen elvégzem, történelemtanárként, ha propagandaórát kellett tartani, mindig megtartottam. A forradalom előtt az utolsó két évben párttitkár is lettem az iskolában. A régi párttitkár ismert jól, s azt mondta, hogy egy megbízható embert szeretne maga után. Tudta, hogy ha én veszem át, senkinek nem lesz semmi baja. Legalább 100 tanár és tanító volt a faluban akkor, többen akarták a funkciókat. S ha olyan ember kerül be oda, akinek tetszenek a funkciók, az perelte volna jobbról, balról az embereket. Azon csodálkoztam, hogy azok hívtak, akik üldöztek, és feketelistára tettek annak idején, de elvállaltam, mert tudtam, hogy ezzel meg vagyok szabadulva mindentől.

- *Mikor hazakerült '62-ben, milyen volt a diákok magyar nyelvismerete?*

- Amikor a középiskolában kezdtem tanítani, sokan jöttek a szomszédos falvakból is, s a szabófalviak és a kelgyestiek például magyarul beszéltek maguk között. De amikor mentem nyugdíjba, akkor már semmiféle osztályban nem beszéltek, sem a kicsik, sem a nagyok. Próbálgattam, de nem lehetett értekezni senkivel.

Nálunk a nagy fordulat '62-ben következett be, amikor jött a kollektivizálás. Szabófalva elég szegény falu volt, 3500 család kb. 3200 hektár földdel, tehát, ha szétosztjuk, nem jut egy hektár egy családra. Egy hektár körüli földdel szegényparasztnak, 2-3 hektárral középparasztnak számítottál. Egy 1904-es statisztika szerint volt 22 gazdag család, 300 s egynéhány középparaszt, 1060 szegény család a faluban. De ha megnéztem Kelgyestet vagy Gyirestet, ott többségben voltak a gazdagok.

Akik jöttek haza háború után Oroszországból, fogságból, mondták, hogyha jön a kolhoz, éhen fogunk halni. Félték, s amikor meglett a kollektív, '62-ben, elkezdték tanítani a gyerekeket, az unokákat románul. Hogy mire számítottak? Hát arra, hogy a férfiak nem hálnak éhen, mennek munkatelepekre, városra, máshova, maradnak itthon az asszonyok, akik olyan sokan voltak, hogy nem tudtak kimenni egyszerre a mezőre. Csoportosították őket, ma megy ez a csoport, holnap a másik, hogy mindenki jusson sorra, dolgozzon a kollektívnel. S amikor látták,

hány gyerek van, 7-8-10, még voltak tényleg ilyen nagycsaládok, gondolkodtak, miből fognak megélni. Addig mindenkinek megvolt a saját kis gazdasága, megvolt a föld, megvoltak a munkások, hiszen az egész család dolgozott benne. De ez megszűnt. A tanáriban is legalább tíz évig minden nap azt hallottam a tanároktól, hogy azért nem tudnak, mert otthon más nyelvet beszélnek. Pedig ez nem igaz.

Az eredmény az lett, hogy elveszett a nyelv a családban, minden gyereket románul kezdtek tanítani a házban. Érdekes, hogy a szülők egymás között még sokáig magyarul beszéltek, a gyermekekkel viszont románul, hogy biztos sikere legyen az iskolában, és továbbmenjen tanulni.

Az iskolában, amikor nem hallotta más, az asszonyok mindig magyarul kérdeztek, sokan nem tudtak románul közülni. S ha nem ismered jól a nyelvet, a szavak más útra is téríthetnek, kezdted kerülni, de nem oda érsz, ahova szeretnél.

- *Ha ennyire tisztelték a faluban, hogyan történhetett meg, hogy 1990 után szembefordultak önnel?*

- A forradalom után választások voltak a templom terin, és mivel hírt adtak a faluban, kimentünk mi is. Akik szervezték, magukat akarták volna, de aztán engem választottak meg, én lettem az első polgármester a forradalom után. Itt úgy mondják, vuolt bücsüm, vagyis volt becsületem az emberek előtt, becsültek, mert szegény családból voltam, senki sem hitte, hogy valamit fogok csinálni az életemben, funkcióm volt, senkit nem utasítottam el, mindenkivel beszélgettem, nem tiltottam a magyar szót.

S mi '90-ben azt gondoltuk, hogy egy új, jobb korszak kezdődik, amikor már nem kell letagadnunk nyelvünket, eredetünket, nem felülről fogják irányítani azt, hogy mik vagyunk, vallhatjuk magunkat annak, aminek érezzük. Elhittük, hogy megváltozik a világ, de nagyot csalódtunk! S mivel kezdődött? Elkezdtem a magyar nyelv tanítását. Semmi eggyébbel.

Nem idegen nyelvet, hanem a szülők, nagyszülők nyelvét, hisz ezt beszéltek századokon keresztül Szabófalván. Eleinte csak az én osztályomból jelentkeztek, épp végzősök voltak, de szinte az egész osztály benne volt. Aztán jöttek mások is. Jött az akkori igazgatónő is, bántási magyar volt, mondta, hogy sok magyar nyelvű könyve van otthon az

édesapjától, s milyen jó lenne, ha a lánya tudná elolvasni. De később ő lett a legnagyobb ellenségem, ő kezdett el feljelentgetni. S kezdődtek a fenyegetések, hol szép szóval, hol durvábban. Ránk küldték a tanfelügyelőket, jöttek ellenőrzésekbe, de semmi szakmai dolgot nem találtak, ami alapján kitehettek volna. A feleségem, Margit szintén tanárnő, tanítványom volt annak idején, ők voltak az első végzősök a szabófalvi líceumban. Biológia szakos volt, hozzá is többször jártak ki.

- Az én biológia tanfelügyelőm - meséli a felesége (most román nyelven, mert így könnyebben tud fogalmazni) - azt mondta a reklamáló kollégáknak, hogy nem tehetem ki, mert alig van néhány ilyen felkészült, jó tanárom az egész megyében. De megharagudtak a kollégák, amikor többször jöttek, mert néha bementek ilyenkor mások óráira is, nemcsak a mienkre, s nem akarták, hogy zavarják őket állandóan.

- Amikor kirobbant a cirkusz - veszi vissza a szót a tanár úr szintén román nyelven -, eljöttek Bukarestből, Piatra Neamț-ról, olyan szaladgálás volt az iskolában! Jött a televízió is Iași-ból, bejöttek az osztályomba, mert ott volt a magyarórák többsége, mondták közösen a gyerekek, hogy mi akartuk, mi akarjuk tovább, a szerkesztő mondta is, hogy nézd meg, igazuk van a gyerekeknek.

A legszomorúbb az volt a végén, hogy azokat az ügyes gyerekeket, akik jártak, nem engedték át, mind elválták az érettségien. Ezt már én is nagyon nehezen viseltem, mert nemcsak engem aláztak, büntettek meg, hanem a gyerekeket is. Csúnya következménye volt. Sírtunk velük együtt. Azt mondtuk, hogy most tényleg jöhetnének a szülők botrányt csinálni, de nem jött senki. Így aztán lassan abbamaradtak a magyar órák.

De néhány fiatal innen is kikerült Budapestre magyarul tanulni. A pap erre kihirdette, hogy ezek mind a budapesti kémgyárba mentek. Ekkor már két irányból jöttek a támadások, az egész falut ellenünk fordította a papság és a helyi tanács, még azzal is fenyegetőztek, hogy ránk fogják gyújtani a házat. A végére már sem a családtagok, sem a rokonok, sem a szomszédok (néhány tisztességesebb kivételével) nem álltak ki mellettünk, hátat fordítottak nekünk.

Lehet, most más lenne valamivel a helyzet, de akkor nagyon kiéleződtek ezek az ellentétek. A Ceaușescu éra utolsó éveiben a nacionalizmus nagyon felelevenedett. Veszélyes volt, mert nálunk a

kommunizmusban nem tanítás volt, hanem idomítás. Rövid jelszavakkal dolgoztak, most is ezzel élnek, a kommunistáktól tanulták. Azokra az egyszerű emberekre lehet hatni, akiknek nincs gyökerük, kultúrájuk. Az egyszerű paraszt iskola nélkül is tudja hol a helye, válaszol arra, amit tud, és nem válaszol arra, amit nem tud. Beismeri, hogy nem tudja. De ma már senki sem ismeri be, ha nem tud valamit. S ha valaki hazafinak akar tűnni, a magyarellenesség a legbiztosabb pont. Még ma is.

Aztán jött a népszámlálás, amikor a feleségemnek voltak kellemetlenségei.

- A népszámláláskor biztosként dolgoztam - kapcsolódik ismét be a beszélgetésbe a felesége román nyelven -, egy vaskos füzet szerint kellett a népszámlálást levezetni, tisztán le volt írva benne minden. Én csak azt akartam betartani. A templomban viszont vasárnap kihirdette a pap, hogy mit kell bediktálni a biztosoknak. Megtiltották, hogy nehogy magyar anyanyelvet diktáljanak be. Furcsa helyzet volt, mert az emberek nekem mondták magyarul: írjad azt, hogy román az anyanyelvem, mert a pap azt mondta. Én már másnap telefonáltam a prefektúrára, de az egész falu ellenünk volt hangolva, beszélni nem beszéltek velünk csúnyán, de távolságot tartottak, ez nyilvánvaló volt. A venit unguroaica (Jött a magyar nő.), mondták, de nem érdekelt. Ez nem volt újdonság, mert Bákóban és Iași-ban a főiskolán és egyetemen mindcsak úgy szólítottak, hogy unguroaica. Édesanyám még katrincában jött meglátogatni, addig mind Raffaello madonnájához hasonlítottak, mert szép, hosszú, barna hajam volt, utána unguroaica lettem.

Reklamáltam is az eredmények miatt, nem hagytam annyiban. Küldtem egy levelet a nunciusnak, ő ajánlotta, hogy kérjek kihallgatást a püspöktől.

- *Hogyan zajlott a kihallgatás?*

- Elmentem azzal a gondolattal, hogy megkérdezzem, miért kell beleavatkozni a népszámlálásba, miért fenyegette meg az egyház az embereket. Gondoltam, felvilágosítom a püspököt is, mi történt a faluban.

Meghallgatott Gherghel, nem beszélt csúnyán velem, pedig látta, hogy határozott álláspontot képviselek. Aztán átadott Petercának, aki nem paphoz méltóan oktatott ki. Kemény, szekus módon folytatta a

beszélgetést, a zárószavai még mindig csengnek a fülemben: egy bolond emberrel élek, de hogyha elhatárolódunk tőle a gyermekekkel, minden kérésünket meghallgatják és támogatják. Ezt persze már mézes-mázos szavakkal. Ezek után nem is folytattam a tárgyalást, otthagytam. Csak sírni tudtam. Ez lett volna számukra a legegyszerűbb megoldás: a feleség elhagyja a bolond férjét! Később kiderült, hogy ez a Vladimír Petercă volt a teológián a besúgó, úgy is nevezték el, hogy șoptitor șef (a fő besúgó).

A lányom akkor már a gyógyszerészeti egyetemen volt, és bedolgozott a Caritashoz, de az incidens után kitették.

A házunkat is fel akarták gyújtani akkoriban. Figyelmeztettek többen erre, elmentünk a plébánoshoz, kiabált velünk egy éven keresztül, pedig tanítványom volt annak idején. Gherăești-i volt. Van szervezett csoportunk, mondta. S ezeket támogatja ön – kérdeztem –, hogy ilyen cselekedjenek? Én majd lecsillapítom, mondta. Valami miatt megoldódott a helyzet, később jöttem rá, hogy kapcsolat lehet a között, hogy akkoriban gázszivárgás volt nálunk. Az biztos, hogy tervbe volt véve, szerencsénkre nem véglegesítődött. Ilyenek történtek meg velünk az életünkben.

– De ne csodálkozzunk ezen – szól közbe a tanár úr –, amikor Percă püspök is, aki nekem unokatestvérem, letagadta a rokonságot. Nagyapja édesapám testvére volt, nem is távoli rokonság! Ezt a püspököt szülei szakiskolába akarták adni Románba, én győztem meg őket, hogy adják elméleti líceumba. Ide vettük át a mi iskolánkba, három osztályt járt ki itt, majd ment a teológiára.

– *Mikor kezdte a múzeum anyagát összegyűjteni?*

– Csináltam egy kollekción helyi népviseletekből, még 1985-ben. Az iskolában egy teremben állítottuk ki; emlékszem, Piatra Neamț-ról jött valaki a patrimoniumtól, három napig itt volt, míg berendeztük. Fiatal nő volt, mesélte, hogy Bukarestben volt felkészítőn, és ott azt mondták neki, hogy a csángók nem léteznek, nem kell foglalkozni velük. Mondtam, nézzen meg jól, mert én is az vagyok, s otthon magyarul beszélünk. Csodálkozott nagyon.

Sokan mondták, hogy román viseletek, de sok különbség van a kettő között, a csángót azonnal meg tudja különböztetni az ember a moldvai román viselettől. Kiskoromban még tudtam, felismertem azt is, hogy

melyik faluból vannak, mikor busuba jöttek, főleg ezeket, amelyek közelebb voltak hozzánk (Teckán, Gyirist, Kelgyest). A lütöszieket (Dsidafala, Tamásfala, Dumafala), azokat már nem.

Az iskola után aztán a kultúrházban rendeztem be egy szobát, azt is megdicsérték, utána volt egy gazdagoktól valamikor elkobzott ház, szemben az iskolával, mondták, hogy használhatom, ha akarom. Nemsokára hívtak a rendőrségre, hogy szedem az emberektől a ruhaféléket és árusítom. A helyi rendőrt jól ismertem, rendes ember volt, látta, hogy szépen fel voltak helyezve a falakra az öltözetek, mondta, hogy minden rendben. Kinek árusítsam, mikor legtöbbször elégetik a régi holmikat, mert nem kell senkinek... Ha meghalnak az öregek, rakják rakásba, öntik le benzinnel, s gyújtják meg.

Gazdagabb családnál találsz még régi dolgot, szegénynél ritkábban, mert ők elszaggatták a ruhaneműt. Amikor férjhez ment a lány, mondjuk volt 15 inge, 10 katrincája, de legalább 10 évig nem volt ideje újakat készíteni, nem tudott egyebet, csak dolgozni. Viselt mindent, ami aládában volt, s aztán ahogy nőttek a leánygyermekek, azokról kellett gondoskodni.

Rájöttem arra, hogy hiba az, hogy múzeumnak neveztem a gyűjteményemet, mert nem lehet itt más múzeum az övékén kívül, nem fér meg egymás mellett kettő. Miután megnyitották azt a 2000-es évek elején, elárulták nekem, hogy az érsek nehezményezte a plébánosnál, hogy még miért van meg az én gyűjteményem. Hívtak, hogy egyesítsük a két anyagot, hogy egy rakásban legyen a kettő, alkalmaznak is, rendezzem én tovább. Ugyanaz a célunk, mondták. Én mondtam, hogy nem éppen ugyanaz, magyaráztam neki, hogy ez az én kollekción, nem a plébániáé, nem a tanácsé, nem adhatom. 10 éve ígérnek nekem, hogy adnak épületet, én mindent odaadnék, ha a falu múzeuma lenne, nem a püspökségé. De így múzeumnak nevezve, soha nem lesz meg. És ezért nem. Pedig találtam egy üzletembert, aki 60 milliót akart adni, hogy szervezzük meg, de a tanácsnál nem fogadták el, mintha az ördögtől lett volna, úgy féltek.

Jelenleg két teremben található a gyűjtemény. Az első, nagyobb szobában vannak kiállítva a női és férfi népviseletek. A kollektivizálás befejezte azt a korszakot, amikor a háziiparral foglalkoztak az emberek. Már nem voltak juhok, nem volt föld kendert termesztelni, megszűnt

a forrás, megszűnt a viselet, abbamaradt, amit csináltak addig. Most csak azzal vannak, amit szednek a városból, az üzletből.

A kenderfeldolgozás kemény munka volt, egész évben dolgoztak vele: a földet elő kellett készíteni, jól-jól megtrágyázni, mert másképp nem nőtt meg. Aztán áztatni vitték a Moldvára (a kelgyestiek, akik ott laknak, amit elvitt a nagy víz, szedték ki lejjebb, az az övéké volt, ez volt a szabály). Megáztatni, megfejeírni, meglúgozni, megtakarítani, jött a rágtatás, jött a csivász, a regyelász. A rágtató egy picit szélesebb volt, mint a tiló, ez volt a különbség a kettő között.

Vannak katrincák több színben, amit egy darabból csináltak, ez csak Moldvában szokás, mert Havasalföldön, Erdélyben két darabból van. A fótika náluk is egyből van. Láthatunk pesztemánokat (az ünnepi a három csikkal, ha tiszta, üres volt, az volt a hétköznapi), keptárokat, barnicotat, öveket, ingeket. Az igazi szabófalvi minták aprócskák, s nem kaparják ki az embernek a szemit, nem cigányosak, nincsenek erős színek. De van szász szoknya is, nálunk a nagykabátot szász szoknyának hívják. Lehet, hogy szász mintára készültek, s onnan a nevük. A fuszta az fuszta, ez viszont szoknya. Szárnak nevezték azt a hosszú nadrágfélét, amit főleg az öregek viseltek, inkább télen hordták, ünnepi alkalmakkor. Gyapjúból volt, nyáron sem volt meleg. Azt mondták, hogy szellőzteti a lábot, amikor mozog az ember.

Valamikor mindenki batisztát hordott falun. Hajadonfőn csak a lányoknak volt szabad, az asszony nem mehetett ki a házból anélkül, ők kerpát hordoztak az első világháborúig. Majdnem egy órába telt, míg felrakták a fejükre, időt vesztek, s a polgármester betiltotta. Mikor gyermek voltam, emlékszem, hogy a menyasszony másnap már fehér batisztával járt a fején.

Az övek két szálból vannak, nagyon nehéz volt fenni, hat nyüsztösz volt, nem kettősz, a két szíle nem egyforma, a közepin más model van. Drága volt, nehéz volt előállítani. A táncot körülvették mindig az öregasszonyok, s mindig tudták, hogy a lány mikor cserélt övet vagy barnicot, egy ilyen mintájú övvel négyszer ment a tánchoz a leány.

Vannak szép, bongos férfi bőrovek, amik annak idején nagyon drágák voltak (mi bongnak mondjuk a gombot). Használták a katonák is, a szíjat levágták otthon, tartalékba vitték, ha megszorultak, tudták helyettesíteni, ami elveszett. Mert ha elvesztettek valamit, verést kaptak.

A ládákban tartották az értékesebb holmikat, általában az ünneplődarabokat.

Van még néhány berendezési, használati tárgy: ágy, teknő (ebben nőttek fel a gyermekek), osztováta. Kárcsával¹⁸ hordák a vizet haza; fedelesznek mondták azt, amivel a kapálóknak vittek vizet a mezőre. Ebben nem melegegett meg olyan hamar a víz, mint a korsóban. Nálunk nem volt a faluban fazakas, a fazakakat, korsókat vásárolták.

A vitrines asztalokon található iratokat évek alatt gyűjtöttem össze, sokat hoztak a gyerekek is otthonról: igazolványok, földpapírok, akták. '90 után, amikor mindenki vette vissza az ugarait, s keresték a hivatalos papírokat, sokat megtaláltak nálam, s hasznát is vették. Újságok is vannak, folyóiratok, régi tankönyvek, magyar nyelvű imádságoskönyvek. Van külön egy Lakatos Demeter-vitrin is, fényképekkel, írásaival, Csoma Gergelynek a faragott táblájával, amit születésének 100. évfordulójára készített.

Van egy kicsi fényképgyűjtemény is: Wichmanntól, Lükő Gábortól, Balla Pétertől, Csoma Gergelytől. Császár (ahogy nálunk mondják: Sászár) Vetától is kaptam egypárat, tőle rengeteget gyűjtöttek, Zoli bácsi is ebben a családban időzött a legtöbbet. A gyűjtőknek az volt a legjobb módszerük, hogy megismerkedtek egy családdal, ott laktak, azzal beszéltek, ha kellett még valaki, hozták oda, nem volt probléma a hatóságokkal. Így csinálta Zoli bácsi is. De Császáréknál lakott Bardócz Sándor is, aki nemrég halt meg fiatalon, itt tanított valamelyik faluban, innen navétázott. Sokan jártak hozzánk is, volt olyan, hogy 21-en aludtak nálunk, még a régi, kicsi házban. Gyűjtők is, mint Halász Péter, Harangozó Imre, Tánczos Vilmos, akik édesanyámtól, nővéremtől, anyósomtól szedtek sok szép éneket, imádságot, mesét. De egyszerű érdeklődők is. Történt olyan is a forradalom előtt, hogy egy magyarországi fiatalember a Domokos Pál Péter könyvéből kitépett térképpel járta a falut, persze nem tudott románul, s hozzám hozták be az iskolába, hogy eligazítsam. Nagyon jó kapcsolatban voltam Atzél Bandi bácsival. Gyakran járt hozzánk, egy évben többször is. '90 után ismertem meg, Farkas János hozta el ide Klézseről, együtt aztán elmentünk Besszarábiába is, Csöbörcsökbe (hármat találtunk). Nagyon

18 kártya: faedény

sokat segített nekünk, velem egykorú volt, sajnálom, hogy nincs már közöttünk.

- *Több monográfia is megjelent Szabófalváról az utóbbi években.*

- Igen, egyiket a püspökség adta ki, a másikat a helyi tanács. Ez utóbbit két fiatal kezdeményezte, felébredt bennük az öntudat, kezdtek kérdegetni, gyűjteni. Sok embert fel is kértek, hogy írjanak cikkeket bele. Én is összefoglaltam a véleményemet, három oldalban meg is jelent. Szeretnék majd a helynevekről is közölni egy hosszabb írást, de azt az én könyvemben. A '70-es években a iași-i egyetem kezdeményezett egy gyűjtőmunkát, s László Attila, egykori évfolyamtársam hozzám irányította őket, mert én ismertem a magyar nyelvet. A nyelvészeti intézetből jött egy tanár, autóval bejártuk Szabófalvát, Újfalut, Gyiristet, Jugánt, Kelgyestet. Mindkét formában felírtuk, ő írta románul, én magyarul. Jártam fel utána az egyetemre hozzájuk, megtanítottak a fonetikus írásra. Elvette a füzetemet, elkezdte olvasni, és helyesen olvasta fel az alapján. Nem hittem, de pont, mint egy szabófalvi, úgy beszélt, pedig nem ismerte a nyelvet. Annak idején kiadták azt a *Repertoriul topografic al Moldovei-t* két kötetben, nekem megvan, küldtek belőle, még kitüntetés is kaptam, hogy részt vettem a munkálatokban.

- *Halász Péter is gyűjtött szabófalvi helyneveket.*

- Igen, ismerem, ő leginkább Szeszku Pétertől gyűjtött. Én nagyra becsültem mindig Péter bácsit, segítettem neki, főleg az utolsó években. Egy kicsit tetszett az öregnek, hogy mindenki hozzá fordult a faluban, de tényleg rengeteget dolgozott. 1938-ban már a püspökségről szedett ki dokumentumokat, keresett adatokat a felkelésről. Sokat szedett egy paptól, aki tényleg komoly történész volt, Iosif Gabor. Megismertem én is később, mert volt nekünk egy kezdeményezésünk a hetvenes években, hogy a falu fiataljait hozzuk össze (Fii satului). Én történelemtanár voltam, de semmit sem tudtam a faluról, s a papokhoz folyamodtunk. Az egyik elvitt Frumószára ehhez a Gabor páterhez, s ő nemcsak mondott, hanem adta ide a füzeit, jegyzeteit. Abból szedett egyébként sokat Mártinaș is, az a történelemtudása volt, amit Gabortól szedett. Ő javított később, de Mártinașnál ezek már nem szerepelnek. Aztán a pap idejött később Kicsi Dumafalára, Izvoaréra. Nálunk van ugye Dumafala, és amikor a Szeret elkergette a falu egyik részét,

kiköltöztek nyugat felé, távolabb a parttól, de szintén a falu mellé. Így keletkezett a Kicsi Dumafala. Most már ez nagyobb, mint a másik.

Szeszku Péter bácsi sokat szenvedett, gyakran hívták a Szekuritátéra. Egyik alkalommal, amikor szintén felkeresték honn, összevissza kavarták a könyveit, volt egy tele polca könyvekkel, a felesége úgy megijedt, hogy egy nap után összerakta az összes könyvet, és elégette az udvar közepén. A történelmi adatok, hivatkozások, amiket közöl, azonban több helyen tévesek. Sőt veszélyesek is lehetnek egy adott pillanatban, mert pont az derül ki belőle, amit a papok is el akarnak hitetni: hogy románok vagyunk.

- *Melyik adatokra gondol a tanár úr?*

- Azt írta, hogy 350 éven át Szabófalva a völgyben volt, átvette a legendát, ami azt mondja, hogy ennek Berendest volt a neve. A legenda az legenda, nem kell változtatni rajta, annak megvan az igaz magva, az, hogy a szabófalviak kiköltöztek a völgyből ide. De csak ez igaz, a többi nem. Ezt kihasználták a püspökség történészei, mert ha mondod, hogy Berendest vagy Berendist, az román név, román falut jelez, és ha onnan ered Szabófalva, akkor Szabófalva is román falu.

- *Emlékszik még a falut körülvevő sáncra és az őrzőkapukra?*

- Jaj, olyan szép volt! Mivel én voltam a kisebb családban, én őriztem a juhokat. Minden reggel mentem ki a szíélre, úgy mondták. Volt egy körút, ami körülvette a falut, kivéve az északnyugati részt, minden kapu kifele nézett, az út fele. Szépen láttad. Aztán jött a szánc, s jött a szíél, ami 50-60 méter széles volt legalább. Gyepünek is mondták, ahol etették a juhokat, aztán volt a cárnaszánc s a cárnakert. Olyan volt, mint egy vár. Őrizték a kapukat, annyi kapu volt, ahány út vezetett ki a faluból, talán hét. De vegyük számba: Román fele, Kelgyestre, Gyiristre, Mircsestre, casa de apa fele, a temetőnél a hatodik, az állomásnál a hetedik. S ha valaki messzebb akart kijárni a mezőre, csináltak kijárókat ezeknek, de olyan formában, hogy a juh ne tudjon kimenni, csak az ember. Az egész gyermekkoromat ott töltöttem a szíélen. '62-ben, a kollektivizáláskor bontották le, aztán szétosztották, kerthelyeket adtak ki a fiataloknak.

- *Az északnyugati rész fele volt Lökősfalva?*

- A falunak az a része valamikor külön falu volt, amit Likusénnek neveztek. Lehet, hogy régebb a szabófalviak használták azt a nevet, hogy Lökösfalva. De az eredete érdekes, mert ugyanaz a románban is, a magyarban is: leuca, leucuseni, lócs, lós, ami egy darabot jelent a paraszti szekérből. Lökték a szekeret, amikor másztak a hegyre, le is tudták szedni, amikor verekedés volt. Ebből jön a román kifejezés, hogy: pãlit cu leuca, vagyis megpall, valakit fejbe ver. Mi azt mondjuk erre: lüccsentett. Szintén abból jön.

Valamikor régen ott a völgyben külön magyar falu volt, de elpusztult, csak hét ház volt Bandinus idejében, vissza nem jöttek a lakosok. Kickófala, Lökösfala, Szabófalva közül az utolsó két falu kijött 1700 körül ide, de a határokat megtartották mindig, úgy, ahogy voltak annak idején. Volt itt musze, vagy birtok, ahogy itt mondták, moșia Licușeni, seliștea Licușeni. Ezt összetévesztik sokan, csak seliștea mondanak, de seliștenek mondták nemcsak a falut, hanem a faluhelyet is. A falu elpusztult, de az a hely megmaradt mint faluhely, más lakosokat hoztak oda.

Lökösfalva és Gyirist mindkettő a püspökséghez tartozott, régebb volt határ közöttük. Erdő mellett voltak, veszélyes helyen, s úgy helyezkedtek el, hogy minél közelebb legyenek a nagy faluhoz, Szabófalvához, hogy védve legyenek. Pont a határon csinálták a házakat. Aztán Szabófalváról is kitöltötték ezt az üres részt, új nevet adtak nekik, így lettek Balazok. Van nálunk az a mondás is, hogy: „Ide láb, ne tova, Balazokba ne szoha!” Meg volt oláh faluval is változat.

De ott van egy másik helynév, Jukoszfala, ez falunév. Senki sem mond semmit róla. Az volt a falu neve, amit a legendában Berendestnek mondanak. De nem lehetett Berendest, Berendestben románok voltak, itt pedig székelyek laktak. Legjobb bizonyíték a nyelvjárás. Nekem hiába mondják Berendfalva, a nyelvjárásban nincs ilyesmi; van Duma-fala, Tamásfala, Dsidafala, Kickófala, de az Berendist, nem Berendfalva. Nem lehet, hogy magyarok laktak volna ott, és nem maradt volna meg a nevük. Jukoszfala azt tükrözi, hogy ez a név Berendest birtokon, Berendest faluhelyen volt. Petrás szerint még a 19. század második felében sem házasodtak a székelyek a csángókkal, pedig katolikusok voltak, azt a nyelvet beszélték. Mindig elkülönítve beszéltek a székelyekről és a magyarokról.

- *Hogyan emlékszik a tanár úr Lakatos Demeterre?*

- Ismertem, emlékszem, ott halt meg az iskola előtt a szemem láttára. Minden embernek megvannak a gyenge pontjai, általában szegénységben élt, de mintha kereste volna ezt. Mindig nagy lábon kezelte a dolgokat, de küszködött a szegénységgel. Rendes munkás volt, vonattal jártak Románba az emberek, mindig tudta, hol van ő, mert körülötte legalább tízen összegyűltek, ahogy jöttek az ösvényen az állomásra. Mint a költőnek, megvan a maga szabadsága. Románul is írt, magyarul is.

Üldözték őt is eleget. De megtudtam, hogy ő cuzist volt, bekapcsolódott A. C. Cuza¹⁹ mozgalmába, melyből lett később a legionar mozgalom. Nacionalisták voltak. Írt a lapjukba is. Arra emlékszem, hogy mikor gyűlést akartak Szabófalván, és a kommunisták vezettek, senki sem akart menni. Mondták, jön Lakatos Demeter, s akkor ment a világ, vicceket mondott, hogy kacagjon az ember.

- *A könyvei, írásai merre vannak?*

- Járt egy néprajzos Szabófalván, talán Debrecenből, s Lakatosnak volt egy írógépe, egy régi, vékony papírokra írt, egyszerre 7-8 példányban is látszódott. Rakásban voltak, ez összeszedte, nem érdekelte különösebben, de nem dobta el, tudta, hova vigye. 10-15 év múlva észrevették, hogy a budapesti nemzeti könyvtárban ott figurálnak az iratai, kiszedték, s abból adták ki a kétkötetes könyvet.

- *A többi irataival mi lett? Volt családja?*

- Igen, két gyermeke volt, a lánya volt a nagyobbik, férjhez ment valahová Szeben környékére, mert onnan volt az édesanyja is. A fia Ónfalván élt, de már eltemették. Miután meghalt az apjuk, a házecskát eladták. A Piatra Neamți kultúrházban dolgozott egy ember, szekérre felrakott mindent, amit talált a házban, könyveket, iratokat, kivitte a primáriára, onnan Piatrára. Megvan a levéltárban, oda leadta. Várom, hogy ezek az ügyesebb fiatalok kezdeményezzenek valamit, mert ha én megyek valahova, nekem nem mindig nyitnak ajtót. Jó lenne, ha valaki

19 Alexandru C. Cuza (Iasi, 1857 - Szeben, 1947) egyetemi tanár, szélsőséges antiszemita nézetekkel. 1923-ban létrehozott egy ifjúsági szervezetet, a Liga Apărării Naționale Creștine-t (Nemzeti Keresztény Védelmi Liga), amely a későbbi Legionárius Mozgalom és a Mihály Arkangyal Légiója elődeinek is tekinthető.

azokat is megnézné, hátha van még valami, ami nincs kiadva. Ezek lehetnek az utolsó papírjai.

- *A tanár úr gyerekei közül él-e valamelyik Szabófalván?*

- Sajnos nem, a lányunk annak idején évfolyamelsőként végezte el a gyógyszerészeti egyetemet Iași-ban, Bukarestben él családjával, a férje szintén innen származik, Perkának hívják. A fiunk a városban végezte a középiskolát, kémia szakra készült, de épp akkoriban járt nálunk Eröss Péter, s felbízta, hogy menjen Magyarországra egyetemre. Nem tudott magyarul, csak néhány szót, de nem lehetett lebeszélni róla, elhatározta, hogy kimegy, és ott fog tanulni. Végül Debrecenben a fogorvosin végzett, megnősült, felesége orvosnő, ott dolgoznak mindketten. Három unokánk van, kettő Bukarestben, egy Debrecenben. Nyáron sokat vannak nálunk, nagyon szeretik itt a faluban.

- *2012-ben jelent meg a Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova (ceangăii) [Gyökörek. A moldvai magyarokról (csángók)] című könyve magánkiadásban. Mikor fogott hozzá a kiadvány szerkesztéséhez, és mi volt a célja?*

- A könyvet én úgy gondoltam, hogy először is Szabófalváról, a csángókról szóljon, hogy rakásban legyen meg benne hivatalos dokumentumtól folklórig, minden. Közben beteg lettem, s félttem, hogy amit összegyűjtöttem, el fog veszni, el fog tűnni. Nincs minden gyűjtésem benne, nem fért bele, de mit nagyon nem akartam elveszíteni, az benne van. A könyv első felében vannak a hivatalos dokumentumok, a források. Ezek nem hazudnak: Diodat 1641-ből, Bandinus 1646-ból, Cantemir, Zöld Péter, az 1831-es felkelés dokumentumai, még sok más szerepel benne. Wichmann a feleségével járt nálunk, aki valami híres Hermann tudósak volt a lánya, szépen írja le a szabófalvi szokásokat, babonákat s a menekezőt. De inkább tetszik nekem az a leírás annál a töröknél, aki szintén járt nálunk, Sefket²⁰, valamikor a '30-as években. Eszembe jutott az a dolog, amit mindenki elfelejtett: a borivász. A völegény három vasárnap megy az apósához borral. Asztalt

20 Széffedin Sefket bey (Kolozsvár, 1913 - Bejrút, 1967) költő, író, újságíró, filmrendező. A két világháború között Kolozsvárott élt és tevékenykedett: a Kolozsvári Magyar Színház állandó munkatársa, a romániai magyar közművelődési élet ismert újságírója. Nevét 1945 előtt a *Kalotaszegi Madonna* című nagy sikerű filmje tette ismertté.

terítenek, isznak, beszélgetnek. Nagyon érdekes módon fogalmazznak, a vőlegény és az apósa között folyik egy beszélgetés furcsa módon, mintha filozófiai értekezés lenne. S ezek a mondások be tudják bizonyítani, hogy érett-e már valaki a nősülésre, meg lehet-e házasítani. Eszembe jutott, hogy én is valamikor hallottam, sajnálom, hogy akkor sok mindent nem jegyeztem fel.

A második fejezetben Csángóország néhány nagy személyiségét mutatom be, majd folklórgyűjtéseket közlök magyar és román nyelven. Nagy hasznát vehetné a csángó szövetség, mert nemcsak Szabófalváról, hanem általában a csángókról is szól.

- Tervezi, hogy a többi felgyűjtött anyagát is megjelenteti?

- Igen, gondolok arra, hogy csak Szabófalváról írjak, benne legyen a folklór is, a hivatalos dokumentumok is, de csak Szabófalváról. Vennék át a *Gyökerekből* is persze, de csak a falura vonatkozó adatokat. Rendesen meg akarom csinálni, kiadónál kiadni, mert akkor nem volt sok pénzem rá. Színes fényképekkel, rajzokkal. De nehezen haladok. Azt akarom, hogy elsősorban a falunak írjam, úgy, hogy az egyszerű ember is tudja elolvasni, és értse meg. S a fiataloknak, akik érdeklődnek gyökereik iránt. Vannak egy páran. Az egyik ügyvéd, aki megtanulta a nyelvet újra, járt Zoli bácsihoz is annak idején, nagyon aktív. Megrendelte Wichmann könyvét Finnországból, nekem is rendelt egy példányt. Szép dolog ez. Volt olyan is, aki megkért engem, hogy tanítsam, Bukarestben végzett a filozófián. Meg akarja ismerni azt a nyelvet, amelyet beszéltek itt a faluban a szülei, az ősei. Vannak néhányan, s hátha majd többen is lesznek!

Sajnos tényként kezeli mindenki, hogy ez a vidék már teljesen elrománosodott, és emiatt soha nem fog már Szabófalvába betörni a magyar nyelv. Sem Bukarest, sem Iași nem fog beleegyezni ebbe. Ez egy fontos központ, mert innen került ki az első püspök is, innen származik az egyházi vezetők többsége. Mit akarok én Gyulafehérvárral, a pápával magyarkodni? Soha nem lesznek itt magyar órák, semmilyen formában, sem iskolán kívül, sem belül. S ami még szomorúbb, hogy Szabófalván már többé nem lesz magyar öntudat.

Tamás Dénes

MINT EGY MONSTRUM

– Nádas Péter: *Világló részletek* –

„Megint. Megcsinálta.”

Úgy képezem, így kiált fel a képzeletbeli olvasó, miután elolvasta Nádas Péter *Világló részletek*¹ címet viselő hatalmas, ezerkétszáz oldalon keresztül tekergőző új művét. Elolvasta – ezzel a semleges kifejezéssel illetem azt a műveletet, ami elsődlegesen mindenképpen szükséges a művel való találkozáshoz. De mondhattam volna, hogy átevicckélt a lapjain, hogy konokul átrágtta magát rajta, de azt is, hogy elbájolódott tőle, hogy megundorodott, hogy beleveszett, belepusztult. Azonban bármi is zajlott le olvasás közben, az elismerés végig megmaradt. Az elismerés, ami egy nagy, közel nem tökéletes művel való találkozásnak szól (de milyen is lehetne a tökéletes mű?), amit titokban minden olvasó remél, akar, egy olyan, egyszerre extenzív és intenzív totalitással való találkozást, ami úgy állít egy világot eléje, hogy az előállítás módja az olvasót saját létezésében és a világhoz való viszonyában minél több ponton hozza zavarba, kérdőjelezi meg. Mind ezt azért, hogy az elolvasás után másként tekintsen a világra, többet és mást értsen azon, amihez lehet, idáig is köze volt, de most ezt az érintettséget a nagy mű feldúlja, szétzilálja, akár egy arkhimédészi szilárd pont, ami kiforgatja a világot sarkaiból.

Megint megcsinálta – mondja a csodálat hangján az olvasó, amivel azt is jelzi, hogy ez nem először történt meg, a nádas életmű már tartogatott ilyen csúcspontokat, kettőt biztosan, az *Emlékiratok könyvét* és a *Párhuzamos történeteket*, és még hogyan méretnek meg az esszék, a novellák, a színművek? De hogy ez többedszerre is megismétlődik, az valahol maga a csoda, állapítja meg az olvasó, aki élete során már nagyon sok könyvön átrágtta magát, aki már sokszor elbűvölődött, de egyre gyakrabban teszi le csalódottan a könyveket elolvasásuk után. A nagy magyar, ez a lassan kifutó prózaíró generáció azonban ritkán okozott csalódást neki. És itt az Esterházy, a Krasznahorkai, a Bodor, a Nádas generációjára gondol. Ezek az írók a történelem sűrűjéből

1 Jelenkor Kiadó, Pécs, 2018.

érkezve, világlásokat maguk mögött tudva, azokat átélve, azokra reflektálva, érlelték ki senkire és semmire nem hasonlítható világlátásukat és prózanyelvüket, a magyar irodalom szinte utolérhetetlen magaslatait hozva létre.

S ha már a történelem van szóba hozva, itt is vagyunk Nadas könyvének egyik kulcstémájánál. Nadas Péternek az új könyve ugyanis memoár, egy teljesen szokatlan és szabálytalan, de pontosabb, ha azt mondom, önmagának szabályt adó emlékezés-kötet, amelynek fókuszában a szerző életének korai szakasza található, az első tizennégy év, a történelmi időszakot nézve pedig a második világháború – Nadas Péter 1942-ben született – és az ötvenhatos forradalom közötti évek, miközben több, hol hosszabb, hol rövidebb kitekintés, előre-hátra ugrálás is megtörténik a történelmi időben.

De melyek azok a szabályok, a formával kapcsolatos döntések, amelyek egyéniesítik ezt a művet, és megadják sajátos súlyát, jelentőségét?

„Részletek”, „emléklapok” – ezeket a szavakat használja a szerző a könyve címében és alcímében. Részletek, amik világítanak, emléklapok, amelyek egy elbeszélő életéből vannak kiemelve. Ezek a megidézett szavak a töredezettségre utalnak, a könyv töredezettségére, ami abból fakad, hogy az író memoárt írva egészen máshová teszi a hangsúlyt, mint amit általában az emlékiratokból, emlékezésregényekből megszoktunk: a történet helyett magára az emlékekre. „Az emlékezésnek egészen más a mechanikája, az emlékezetnek más a topográfiája, mint ahogy az elbeszélő irodalomból ismerjük.” (I. kötet, 81.) – hangsúlyozza ki a könyvben Nadas, és ez a más mechanika és topográfia válik a könyv egyik szervezőelvévé. Nadas ugyanis nem a kedélyes mesélést, a lépésről lépésre építkező, a kronológia kétes rendjébe kapaszkodó történetet választja formaként emlékeinek feltárásához. Furcsa is lenne egy ilyen konzervatív poétikához való áttérés a *Párhuzamos történetek* radikális történetészvése után. Nadas könyvének egyik forrása a szerző tudatában tárolt emlékeknek a minél pontosabb előhívása. Az emlékek azonban nem adnak ki folytonosságot, az emlékezésnek nincs eleje, se vége. Valami előhív egy emléket, az elkezd kibomlani, de maga a kibomlás hol metonimikusan, hol metaforikusan bármikor felidézhet egy egészen másikat, amire átugorva az emlékezés folytatódni fog, és így tovább, lezárhatatlanul. Az emlékezésnek ez a tekergőzve előrehaladó, hol megugró, hol vissza-visszatérő jellege adja meg a könyv különös, parttalan tagoltságát, amin az sem változtat sokat, hogy Nadas

végül két, alcímekkel is jelzett kötetre osztja fel könyvét, valószínűleg terjedelmi okok miatt.

De nem (csak) tudatregényt írt Nádas. Nem elégszik meg saját emlékeivel, ennél többet akar. Könyvében kettős kutatást végez. Nem csak a felrémlő, majd fokozatosan kibomló emlékeinek az előtárása foglalkoztatja, hanem ezeknek az emlékeknek a pontossága és valóságossága is. Ennek érdekében többszörösen ellenőrzi az emlékeit, szereplőket, tanúkat szólaltat meg, különböző archívumokat, leveleket, feljegyzéseket használ, egészen addig, amíg adatolhatóvá válnak az emlékei, amíg tudati szinten a lehető legpontosabban el tudja választani a képzeletbelit a valóságostól. Kutatásának másik vonatkozása messze vezet. Pontosabban a közösségibe, s ezáltal bele a magyar történelem sűrűjébe: „az én értelmem nem csupán az én értelmem, hanem minden ízében közös értelem, amiben a saját értelmemnek, azaz a saját tudatom munkájának igen kicsi részesedése van.” (I. kötet, 38.) – állítja Nádas. Akit ez a közös értelem is foglalkoztat, tulajdonképpen arra kíváncsi, hogy hová íródnak be az emlékei, tapasztalatai, milyen más emlékekkel, milyen általános mentális mintázatokkal, történeti összefüggésekkel határosak, a személyes hogyan érintkezik a szociálissal, hogyan határozódik meg általa. Ez a kettőség hozza létre a könyv különös feszítávját, amely a személyestől a személytelenig, az individuálistól a közösségiig vezet, miközben lehetővé teszi a történelem mélyebb rétegeinek a feltárását is.

Innen pedig elszabadul a könyv. Műfajokon vág keresztül, megszkott skatulyákat tör szét, furcsa, hibrid képződménnyé alakul. Hiszen ez a könyv egyszerre bizonyul nevelődési beszámolóknak a bildungsban vetett hit nélkül, családtörténetnek a családregegy vége után, történelmi elbeszélésnek az egységes történeti narratíva felbomlása után. Mindeközben filozófiai-antropológiai traktátus is az emlékezésről, a tudat szerkezetéről, az emberi természetről, különböző emberi mentalitásokról, tele sziporkázó gondolatokkal, éles, néha túlhajtott, egyoldalú megállapításokkal, következtetésekkel. (Még hogy „ötvenhat” volt az utolsó európai forradalom? – kérdezheti az erdélyi olvasó. De akkor mi volt „nyolcvankilenc”?)

Mély valóságsszenvedély hatja át a könyvet, amibe több regény anyaga van belezsúfolva, ami természetesen adódik a regény fókuszából, a valóságfeltárás igényéből. A könyv perspektívájából minden, szinte minden lejegyzésre méltónak bizonyulhat. Az emlékezés képi jellege

eleve tárgyak, helyek, dologi összefüggések sokaságát tárja elénk. És Nádas utána is megy ezeknek, ezért tarkítják építészeti, hidászati, helytörténeti, háztartási, gasztronómiai, közgazdasági, hadászati, történelmi, politikai, a fotográfiához, a különböző kézműves szakmákhoz kapcsolódó fejtegetések sokaságai a könyvet. Elképesztő mennyiségben, tenném hozzá, aminek látszatát a könyv formai oldala csak felnagyítja, hiszen a regény első oldalán található vasárnapi ebéd leírásával kezdődően folyamatosan és parttalanul zuhognak az olvasóra a különböző információk, észrevételek, leírások, értekezések, a világ lezárhatatlan, kaotikus jellegét idézve meg. Van ebben valami nyugtalanítóan mesterkelt is. Mintha azt sugallná Nádas, a világ totalitását, hiába az egészre irányuló akarat, úgy sem lehet befogni, a világnak nincs semmilyen mélyebb rendje, szerkezete. Emlékezésünk, érzékelésünk, felfogásunk esetleges vágásai (most valamiért Robert Altman *Short Cut* című filmje jut az eszembe) adják ki a világ mindig csak egyedi, utánozhatatlan és megismételhetetlen struktúráját.

A világ a gyermeki tudat formátlan, nyelv előtti kapuján jelentkezik be a könyvbe. Az érzékelés szenzációi csak fokozatosan nyelviesülnek, találják meg saját nyelvi fogladataikat. Különbben is, legyen bármiről szó, Nádas az érzéki magyarázatot műveli, nemcsak a gondolati struktúrát teszi átláthatóvá, hanem ugyanannyira a felfogott tartalmak érzéki, érzelmi oldalát is, magát az élményszerűséget, sőt még arra is képes, hogy szétválassa ezeket a dimenziókat, jelezze határaikat, érvényességüknek pontos terjedelmét. Ennyiben Nádas a legfenomenologikusabb magyar írónak tekinthető, sőt páratlan világirodalmi szinten is.

Kezdetben van a világidegenség. Ez az idegenség azonban magára a nyelvre, a lét házára is kiterjed, sőt leginkább az felől mutatkozik meg. Nádas több példát is ad arra, ahogy a szavak ismert-ismeretlen jelentéstartománya fokozatosan előtárul, és ahogy ebből kifolyólag elkezd a szubjektum szándékától független valóság épülni a nyelven keresztül, ahogy azt is többszörösen bemutatja, ez az egész hogyan válik részévé az emlékezet uralhatatlan tárházának. Ez az építkezés a világ otthonossá válását, a világ belakását kellene eredményezze, gondolhatnánk, azonban ez nem történik meg, a világidegenség marad, sőt végigvonul az egész könyvön. És itt az emlékező szubjektum rejtélyénél vagyunk, hiszen, emlékiratról lévén szó, ennek a szubjektumnak kellene fokozatosan előtárulnia, felépülnie a könyvben.

Hogy ez nem történik meg, az több mindennek köszönhető. Az egyik okról már beszéltem, amikor az emlékek feltárásának mikéntjéről értekeztem. A másik ok maguknak az emlékeknek a tartalmával kapcsolatos. Pontosabban az emlékek felkavaró, traumatikus jellegével. Nagyon izgalmas az a rekonstrukciós törekvés, amivel Nádas az első tudatában megragadt emlékképek nyomába ered. Ezek az emlékképek egy légitámadás során keletkezettek, akkor szeli le a családi lakásuk egyik felét egy rázuhanó bomba. Az emlékezet ebből azonban csak a repülést, a zuhanást őrzi meg, annak semleges érzetét és látványát, ahogy a légnyomás az alig másfél éves Nádat, feltehetőleg az anyja karjaiban, a lépcsőház fala felé löki, ahol a lehulló törmelék betemeti őket. A látható világ elsötétülése lenne tehát az első emlék, az ősemlek, őstrauma, hogy Freud nyelvezetét használjam. Ami mellé később hasonló emlékek sorakoznak fel. Például a szánokkal szállított hullák közötti séta képei a szétbombázott Budapesten. De az is sokatmondó, ahogy Nádas megfogantatásának és születésének pillanatait a világ párhuzamosan zajló eseményeihez társítja. Mintegy beleírja a világ történéseinek éppen aktuális rendjében. Ez a rend azonban nem békés, befogadó, gyilkolással, rombolással van tele. Miközben az állapotos anyja bevillamosozik a szülészetre, zajlik a mizoczi gettó felszámolása. Ennek során 1259 zsidót hajtanak ki a város közeli kőfejtőbe, meztelenre vetkőztetik, és halomra lövik őket. A születés és a gyilkolás eseményeinek egymásra montírozása egyenrangúsítja a két eseményt, kioltja a születés csodáját. Ezen a módon kerül az anyatej zsíros illata a romok alatt búzló holttestek édeskés szagának a közvetlen közelébe. Kevés gyereknek adódik tizennégy életév alatt egy demenciával küszködő nagyanya, rákban elpusztuló anyja és olyan öngyilkos apa, aki utolsó tetteivel fiait is magával akarja rántani a halálba. Innen pedig nincs épülés. Nincs olyan képzés (bildung), formálódás, ami feloldhatná, eltüntethetné az ezek a körülmények között megtörténő születés és felnevelkedés traumáit. „Valamennyien súlyos háborús sérültek és súlyos háborús sérültek leszármazottjai vagyunk Európában.” (I. kötet, 284.) – vonja le a konklúziót a szerző.

Az így létrejövő mintázatok ugyanis továbbadódnak. Nem igazán van kitörés belőlük. A szülők különben is a saját sorsukra készítik fel a gyermekeiket, szövi tovább a gondolatot Nádas. Akinek szűkebb, tágabb környezete a traumák tömkelegét hordozza, „a több évszázadon át hurcolt és ápolt lelki gubancokat, tudatlanságuk, téveszméik, gonosz-

ságuk, félelmeik és rettegésük gubancait, amelyekbe maguk is belekeveredtek és szenvednek is tőle.” (I kötet, 532.) Nádas szenvedélyesen veti bele magát ezeknek a gubancoknak a szétszalazásába, már fiatalon megfogalmazott írói programja készíti erre. „Mindent, de mindent meg fogok írni, amit az emberek elhallgatnak egymás elől”, határozza el magát alig tizenkét évesen. Figyelmének éles szikéjével minél pontosabban próbálja meg szétválasztani – ahogy ő nevezi – a rideg valóság, a látszat és a szándék szent hármását, ami közé az emberek ügyködéseiket el szeretik rejteni: „mit csinál az ember, ez egy, ebből nyilvánosság előtt mit hajlandó bevallani, ez már kettő, s a közvélekedés szerint valójában miként is kéne viselkednie, ami a harmadik.” (I. kötet, 521.) Ezek a szétszalazások nagyon izgalmas emberi portrékat eredményeznek a Nádas gyerekkorában előforduló személyekről; emberi alkatok, mentalitások egész arzenálját vonultatja fel a könyv. Ezek közül kiemelkednek az anyai nagyszülőkről írott oldalak, különösen a nagyanya mágikus-mitikus-indulati tudatrétegeinek a feltárása briliáns.

A családi vonatkozások tágabb kerete értelemszerűen a történelem. A történelem nem az események rendjét, az ok-okozati összefüggések hálózatát jelenti a könyvben. Egy ilyen építmény megalkotására nem is vállalkozhatna Nádas, már a könyvének jellegéből kifolyólag sem. Ehhez képest ő mindig a személyes felől közelít a történelemhez, az átélt, elszenvedett történelem izgatja, a történelem erővonalainak kiszolgáltatott, azzal küszködő, azt alakítani próbáló, majd kudarcot valló ember. Aprólékosan ecseteli, miért jelent neki íróilag problémát beszámolni a névtelen holtak tömegéről. Fikcióval, úgy érzi, nem tud átlépni tömegükön. Képzletével nem tud ennyi ismeretlent elképzelni, követni, figyelni. Így marad a személyes, illetve a személyesbe közvetten beszüremkedő életanyag, ami érdekes módon mégis kiad egyfajta totalitást, hiszen a könyv egyértelműen hozzájárul, hogy mint folyamatot jobban és mélyebben megértsük Magyarország huszadik századi történetét.

Ebből a szempontból is teljesen unikális Nádas könyve. Ugyanis ebből a folyamatból egy olyan szeletet fog át, boncolgat, elemez, ami bármennyire meghatározó volt a magyar történelem alakulására nézve, mélységében mégis kevésbé ismert. A kommunista mozgalomról van szó. Arról a mozgalomról, amelynek romboló és tragikus utóélete elfedi a mozgalom kezdeteinek pozitívását, sőt megkockáztatom, heroizmusát. A könyv olvasása során döbbszemtem rá, hogy milyen keveset tudok

az autentikusan megélt kommunizmusról. Egyértelmű volt számomra, hogy a kommunista rendszert egy elnyomó hatalom kényszerítette a kelet-közép-európai társadalmakra, ezért nem gondoltam arra, hogy megszületésénél reális emberi igények, törekvések húzódhattak meg, hogy a kommunista mozgalmak születésében benne van a polgári világ hamissága és az azzal párhuzamosan épülő korai kapitalista világ kudarca. Polgári világ és kommunista mozgalom. Nádaszt azonban nem a polgári világ bemutatása és a kommunista rendszer rombolása érdekli (különben az is), hanem valahol a kettő egymásra íródása, összekeveredése, együttes ellehetetlenülése. Ennek időszaka pedig valóban a második világháború és az ötvenhatos forradalom között húzódik, amikor Magyarországon berendezkedik, amitől el is torzul a kommunizmus, ahhoz, hogy az ötvenhatos forradalommal kiderüljön, a rendszert már nem lehet megreformálni, valami tényleg véget ért.

Ezt a folyamatot Nádas szülei és közvetlen rokonsága életútjának ábrázolásán keresztül mutatja fel. Megteheti ezt, ugyanis szülei és rokonságának egyes tagjai a kommunista mozgalom élvonalába tartoznak, ahonnan időközben különböző, nehezen megérthető praktikák miatt esnek ki. Ez tragikus és valahol szimptomatikus módon mindkét szülejével megtörténik. Hithű kommunistákból válnak megtört, betegségek és csalódások által gyötört emberekké. A rendszer hatalomba való berendezkedése, az illegalitásban kifejlődő, majd pusztítóvá váló paranoiája végül bedarálja őket teljesen. De addig is izgalmas látni, polgári környezetből érkezve, hogyan válnak kommunistákká, hogyan harcolnak saját, még a jellemükben is továbbélő polgári örökségükkel, később pedig hogyan próbálják, akár az önbecsapás árán is, hitüket védelmezni az egyre ellenségessé, hamissá váló környezetben.

Nádas szenvtelensége és kíméletlensége ezen a területen is kitűnően érvényesül. Figyelmét, ahogy az egész könyvön át is, egyáltalán nem az empátia vezérli. Beleborzonghat az olvasó abba, hogy milyen kevés szeretetet, igazi vonzódás található egy ilyen hosszú időszakot, ennyi szövevényes emberi viszonylatot felölelő könyvben. Annál több bántás, borzalom, csalódás, hamisság, félrevezetés. Amit legfeljebb az egész könyvet átszövő távolságtartás és ironia tesz befogadhatóvá, elviselhetővé.

Ennyi emberi szituáció, szerteágazó életút, történelmi helyzetértékelés után mindenképpen fel kell tenni a kérdést: hogyan lehet megvonni a könyv egyenlegét? Mi rajzolódik ki a könyvből?

Ami egyértelmű: a *Világló részleteket* olvasva a kudarcok könyvét fogjuk a kezünkben.

Többféle kudarc szövi át a könyvet. A legáltalánosabb ezek közül: csalódás magában az emberben. „Vajon valami szörnyeteg vagyok-e, aki Tüphónnál is bonyolultabb és jobban okádja a tüzet, vagy pedig szelídebb és egyszerűbb lény, akinek természeténél fogva valami isteni és minden elvakultságtól mentes jelleg jutott osztályrészéül?” (Phaidrosz: 230A) – ahogy az egész életművében, úgy ebben a művében is Nádas mintha Platón Szókratészének a kérdésére keresné a választ. Nemcsak ez a könyv, hanem az életmű felől is látszik: az ember isteni része legfeljebb a szerelemben mutatkozik meg. Nádas pesszimista (ma már úgy mondanák: antihumanista) antropológiája sokkal inkább esendő, korlátolt szörnyetegnek ábrázolja az embert, ahogy ő mondja: „az ember minden egyediségével, szabadságának zabolátlan ösztönével együtt is egy fizikai és szellemi tákolmány.” (I. kötet, 532.) Aki hiába lázadozik, már első adandó alkalommal visszaomlik a mérgező családi hagyományok ölébe, akinek személyes szabadsága legfeljebb a szociális kereteken kívül válik megélhetővé. Akinek összetákoltt egyedisége közel sem a szabadság.

A másik nagy kudarc személyes jellegű. Nádas könyvében saját szellemi profiljának, értékrendjének is a nyomába ered. Ez lenne a magyar patriotizmus, a magyar hazafiság, amelynek eredetét Nádas, zsidó parlamenti képviselő dédapján keresztül, egészen a 19. század második feléig vezeti vissza. A magyar hazafiság azonban csak a szabadgondolkodás, az érett liberális demokrácia feltételei között életképes. Ennek hiányában pedig nem tudott gyökeret eresztetni a magyar történelemben, életképtelen volt mindkét önkényuralmi rendszerben. S ennyiben tévedésnek bizonyult, és ma is tévedés – fogalmazza meg sommás ítéletét.

Innen pedig léptéket vált a könyv. Nádas személyes kudarcra ugyanis az egész magyar társadalom kudarcává stilizálódik. Ehhez pedig nem kevés hübrisz kell. Amivel, minden jel szerint, az író rendelkezik. Analízisei mintha Bibó István híres diagnózisát próbálnák megalapozni: eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. Efelől a diagnózis felől válik értelmezhetővé a könyv a megjelenés óta elhíresült rejtélyes zárlata. A pontosság kedvéért egészében idézem: „Patetikus felhang és szomorúság nélkül mondom, hogy a kettős kivérzés jegyében telt az életem. Azóta nemcsak az önkényuralmat gyűlölöm, de a

respublika és a demokrácia gyengeségei, olcsó színjátékai és önvészélyes elfogultságai láttán sem tudom a fejemet elfordítani. Nagyon sajnálom.” (II. kötet, 596.)

„Nagyon sajnálom.” – hatalmasat döndül a könyv utolsó mondata. Könnyen válhatna ez a mondat a felfuvalkodottság, a saját személy túlértékelésének jelzésévé, ha nem állna ott mögötte ezerkétszáz oldal ezernyi észrevétele, számtalan tüpontos elemzése. Mégis befészkelődhet némi zavar elragadtatottságunkba. Hiszen azzal, hogy könyveiben Nádas lemondott a kérdőjelről, sőt a pont és a vessző mellett minden más központosági írásjelről, tulajdonképpen a kételyről, a bizonytalanságról mondott le. Hiába világítanak olyan élesen a részletek, a túl éles fény könnyen elvakíthat bennünket, könnyen a téboly fényévé változhat. Erről az író régi barátja és mestere, a Camus-t is szívesen értelmező Mészöly Miklós tudna sokat mesélni nekünk (lásd *A világosság romantikája* című esszéjét).

A könyv borítóján egy szemből ábrázolt, megfeneklett, rozsdásodó hajó képe található. Horgonynyílásai, mint két semmibe meredő, emberi szem. Abban az emlékeztetájlásban, ami ez a könyv – s ennyiben a pars pro toto szabályát követve a magyar történelem –, feneklett meg Nádas hatalmas hajója. De miért nem lehetne ez a kép a reményé? Annak reményéé, hogy Európa örvénylő történelmének folyóján egyszercsak tényleg lezúdul minden szenny, minden ár, és ez a folyó előtárja nekünk békés, tágas természetét.

Homo Deus sorozat (30 x 30 cm)

Máriás József
A TELJESSÉG SÓVÁRGÁSA

„a valóban igazi művészet tisztábbá,
jobbá, igazabbá neveli az embert”
(Horváth István)

A Székelyföld 2015. évi novemberi számában méltattuk Cseke Péter *Borongós ég alatt* című sajtótörténeti tanulmánykötetét. Tudományos munkásságában az irodalom is szerepet kap. Hogy ez mennyire nem a véletlen műve, mennyire nem a szellemi kalandozás ötletszerű kísérőjelensége, annak már számtalan kötetében tanúbizonyosságát adta, köztük a legújabbak közé tartozóban is,¹ amelyet az előbbi ikerköteteként aposztrofál: a sajtótörténeti tanulmányok mellé most odatársíthatjuk az irodalomtörténetieket is. Bevezetőjében – *A szerves szellemi építkezések ígézetében* – Krenner Miklós, a két világháború közötti erdélyi újságírás kiválósága szavait idézi: „kisebbségi helyzetben a szépirodalom és az újságírás ikertestvérek. Mindkettő omló partok gátkötője (lehet), ha tehetséggel és elhivatottsággal művelik”. A bevezető sorok vallomásos soraiból az is kiderül, hogy leletmentő forrásfeltárásaihoz, mikrofilológiai kutatásaihoz nem kisebb személyiségek, mint Németh László és Illyés Gyula szavai adtak számára ösztönzést, életre szóló elköteleződést. Elhivatottsággal vállalta fel mindkettőt. „Miért éppen hozzájuk igazodtam? Mert objektív világlátásra, reális helyzetfelismerésre tanítottak, és mert a közjó érdekében hatékony cselekvésre készítettek... Nekik köszönhetően váltam észrevétlen a tiszta gondolat, az érzékletes stílus szerelmesévé.” Több évtizedes tudományos pályája, munkássága során maga is megtapasztalhatta, munkásságával igazolta a Kolozsvárról elszármazott Buday György felismerését: „Minden egyes állomás magában hordja mindazt, ami megelőzte, és az elődjét mindannak, ami utána következik.”

A „szerves szellemi építkezés” mögött kereste, kutatta, mutatta fel az erdélyi magyar irodalom összetevőit, köztöszövetét, amely a kisebb-

1 Cseke Péter: *A teljesség sóvárgása*. Irodalomtörténeti tanulmányok 1981–2016. Nap Kiadó, 2019.

ségi léthelyzet hajnalán felcsengő *Kiáltó szó* munkára szólító etikai parancsszavát valóra válthatja, kiteljesítheti. Tudjuk, az elmúlt évszázad során örvendetesen sokan voltak azok – hazaiak és külhoniak –, akik az erdélyi magyar szépliteratúra alkotóit egyéni és közösségi vonatkozásban méltatták, az alakulás folyamatát feltárták, kiemelve küldetésstudatuk társadalomformáló, identitásőrző és -megtartó erejét. Közéjük tartozik Cseke Péter is, akinek e tárgyú kötetét olvasva mindenkor érezzük, hogy szavait, sorait az avatott esztétikai értékelésen/értelmezésen túl az erdélyi sors megélése, megtapasztalása, meg-szenvedése hatja át.

I.

A tudósi habitus „a szerves szellemi építkezés útján” haladva győződik meg annak a felismerésnek az igazáról, amely Jancsó Bélát saját küldetésstudata, elhivatottsága szárba szökkenése mellett (többek közt Osvát Ernő és Tamási Áron bizalmából) a szervező erők élvonalába helyezte, és alakult ki benne is az a meggyőződés, amely őt – a nagy hazatérőkön: Benedek Eleken, Kós Károlyon, Kuncz Aladáron, Bánffy Miklóson, Tamási Áronon, Balázs Ferencen kívül – a két világháború közti erdélyi magyar irodalom meghatározó organizáló személyiségévé, jó ügyek katalizátorává, a Bartók-modell követőjévé avatta: „...azzal az elhatározással érkezett haza 1928 nyarán a szegedi egyetemről (...) megszervezi a fiatal értelmiségiek összefogását, megkezdí a főiskolások öntudatosítását. Hiszen a kisebbségi életkörülmények között felnőtt, közéleti tekintetben magára hagyott ifjúságnak a maga kezébe kellett vennie sorsa irányítását...” Korán felismerte, hogy az erdélyi irodalom kialakulása – „az uralomváltás hívta ki, egy kisebbségi nép életakaratának és sorsvállalásának első folyamata” – önmagában nem elegendő megtartó erő, csupán a „hasonló mélységű tudományos, társadalmi, gazdasági és népi tudat”-tal együtt válhat valóban hatékony szellemi, társadalomformáló energia forrásává. „Az értékközpontú irodalom-szemlélet” híve volt. Irányadó képviselőként ezt kívánta szolgálni a *Tizenegyek* antológia, az *Erdélyi Fitalok* folyóirat hasábjain között esszéi, tanulmányai. Ő, akinek „a társadalmi és a nemzeti felkelősség adja kezébe a tollat”, korán felismerte: „Minden kor vár valamit irodalmától, és akar valamit általa. Amit vár, az sokszor a saját lelki tartalma kifejezése, máskor pedig annak a kifejezése, ami belőle és

korából *hiányzik*.” Kritikai tevékenységével az „erdélyi világlátás”-t kívánta szolgálni, torzításai miatt még korábbi eszményképével, Szabó Dezsővel is szembeszállt, levélben szólította fel, kérte, „látogasson Erdélybe mielőbb, »lássá meg a helyzetet, a problémákat, az erőket és a lehetőségeket«, és akkor meg fogja találni »ellentmondásai feloldását, és megtalál minket«”.

A kötet a szervező munka során kialakuló, Jancsó Béla köré tömörülő „holdudvar” világába vezet el bennünket, azoknak az alkotóknak a munkásságához, akik sok szálon kötődtek hozzá, akik eme elvárás hordozói, korszerű értékek és gondolatok/eszmék terjesztői lettek, akik sokrétű munkásságukkal gazdagították, színesítették azt a szellemi palettát, amelyet erdélyi magyar irodalomnak nevezünk.

Cseke Péter a tanulmányok, emlékbeszédek, előadások olvasása során feltárul az a folyamat, amely őt arra ösztönzi, hogy hosszú évek kitartó kutatásai, munkája során feltárja és megrajzolja Jancsó Béla szellemiségének arcvonásait, hozzá társítsa azokat az alkotókat, akik a munkásságához köthetők, és azokat a folyamatokat, amelyek a munkásságából fakadnak.

Köztük találjuk a vele egy időben induló Balázs Ferencet és Tamási Áront, akikkel együtt indítja útjára a *Tizenegyek* antológiáját. Indulásuk „egybeesett a trianoni traumából lassan ocsúdó nemzetrészt kényszerű öneszmélésével, az új erdélyi életkezdés útkeresésével, a kisebbségi modus vivendi kialakításával”. A világljáró ifjú felismerte: „engem nem vonz az, hogy csodákat műveljek Marylandben egy eldugott farmon”. Hazavágyott és hazajött. Rövid, áldozatos élete során az általa pásztortolt népet szolgálta, sőt még annál is többet: „én Mészkon az egész népemért dolgoztam”. Gazdasági szervezőként, íróként egyaránt. Ennek jegyében alkotta meg azt a művet – *A rög alatt* –, amelyről László Dezső elmondhatta: „végre egy könyv, amely nem az elsodort faluról, hanem a megépülő faluról szól”. Cselekvő emberként hirdette, hogy „mindenfajta megváltás esélye mibennünk rejlik, tőlünk függ”. Ebből eredezteteti Cseke Péter a Balázs Ferenc életpéldájából, cselekvési programjából levonható, ma is érvényes tanulságot, az „emberhez méltó életmód megteremtésének lehetőségét az alulról fölfelé kiépülő civil társadalommodell érvényesítésében látta”.

Az együtt induló csoport másik tagja Tamási Áron, aki Amerikából küldi haza írásait, és aki maga is úgy érezte, az ő igazi tennivalója

itthon van. Cseke Péter a *Szülőföldem* című önéletrajzi fogantatású kötet révén idézi fel a „lelki hajlékába” megtérő író küldetéstudatát: „egész életemben a legelszántabban védtem és vallottam: az írói munka önmagában való értékét és az eszme szolgálatát, amely a nemzeti közösségen keresztül valahogy mégis jófelé egyengeti az emberi sorsot. Igen, vallottam és folytattam a tiszta szolgálatot, amely nem velem kezdődött és nem velem fog véget érni, mert a közösségi testben ez a lélek, s nélküle nincs emberinek nevezhető élet.” Ebből szervesen következtethető ki a megállapítás: „a mindenkori jelen megismerésének és megváltoztatásának igénye, a jobbitó szándék, a társadalomformáló akarat felszabadítása adja kezébe a tollat”. Nem a halál, az *élet* mellett tett hitet, amellet a világ mellett, „amelynek jövőjéért írástudói felelősséget éreznek. Azokat a szálakat keresik, amelyek összekötik a létüknek értelmet adó világot a történelemmel, a nemzeti léttel, az emberiséggel.” Bár tisztában volt azzal, hogy „nekünk itthon kell betöltenünk a szellem törvényeit”, a második világháborút követően „az illúziók maradéktalanul szertefoszlottak”, véglegesen csak holtában tért vissza az oly forrón szeretett erdélyi szülőfaluba.

A Jancsó Béla holdudvarához sorolt alkotók közt ott találjuk „az udvarhelyi csillagtan égi” magányában élő és alkotó Tompa Lászlót, valamint a kisjenői fenyők árnyékában meghúzódó, ritkán megszólaló Olosz Lajos költőt. Ők nem a kívülről megtérők világlátásával szemléltek a kisebbségi helyzetbe sodródott erdélyi magyarság életét, hanem a maguk tusculanumában, a világ zaja elől rejtegetten, onnan ritkán kimozdulva követték az eseményeket.

Tompa László halálának ötvenedik évfordulója kínálta Cseke Péter számára az alkalmat, hogy az irodalmi közlemékezet homlokterébe, reflektorfénybe állítsa a költőt és életművét. Németh László, Szabó Dezső, Kuncz Aladár, Tamási Áron méltatják azt az alkotót, aki magányosságában, társtalan fenyőként is az egészre figyelt, költőként hitet tett közösségéhez való ragaszkodásáról: *Erdély az én hazám*. Udvarhely felől nézve is kinyílt a tér, a szellem szárnyalni vágyott: „erdélyiségünkben európainak kell lennünk, és európaiságunkban a szülőföldhöz, Erdélyhez kell kötődni”. Mindennek ellenére is maradt a körötte mind mélyebben fészket verő csönd. Róla írta 1954-ben Jancsó Béla a szép költői képbe rejtett elismerő szavakat: „Olyan vagy előttem, mint a Hargita. Mennyien járnak a tövében, s milyen kevesen

látják! A növekvő évtizedek szétfújják a ködöt, s csak akkor, csak most látszik – mint a gyimesi szorosból szembenézve – hegyhullámok fölé emelkedő nagysága! A csúcs magányával, de melyben az örök dolgok együttléte lüktet.”

Olosz Lajos költői útja ennél színtelenebb, eseménytelenebb volt. Pomogáts Béla szavaival: „magányos jelensége volt a helikoni költészetnek, mindig az elhallgatás kísértésével küszködött...” A születése 125. évfordulóján felidézett költő *Fenyőim alatt* című verse jelzi a legszemléletesebben életsorsának alakulását: udvarán huszonnégy fenyő nőtt, tört magasba, akár a költői akarat, szándék, de az idő viharai sorra pusztulásukat okozták, végül csak egy, derékba tört csonk maradt, jelezve, szimbolizálva költősorsának megtöretését, a félig élt költői életpályát, amelynek felidézésekor Cseke Péterben is fölmerült a kérdés: „mi lehet a magyarázata annak, hogy hallgatásai beszédesebbek voltak, mint ritka-szép költői megnyilatkozásai?”

Első hallásra azt kérdezzük: mi köti a *Pásztortűz* szerkesztőjét, Dsida Jenőt Jancsó Béla holdudvarához, az általa szervezett/irányított *Erdélyi Fiatalok* köréhez? Cseke Péter tanulmányának – *Dsida Jenő irodalomkritikai programja* – bevezetője segít bennünket, hogy választ kapjunk kérdésünkre: „az országos hírű költőt igencsak megkülönböztetett szeretet és tisztelet övezte 1929 nemzedékének munkaközösségében”. A Jancsó Bélához fűződő kapcsolat szálai közt ott találjuk a Benedek Elek iránti közös vonalmat, a *Pásztortűz* szerkesztőségében való gyakori találkozásukat, otthonaik közelségét és a Debreczeni László közvetítésével alakult baráti szálakat. Ennél is beszédesebb az irodalomról vallott nézeteik hasonlósága. Dsida szerint „a cselekedet nem mindig irodalom, de az irodalom már önmagában véve is mindig cselekedet”. Érthető, hogy a cselekvő ifjúságot szervező Jancsó Béla rokonszenvvel követi az esztétikai értékek, minőségi elvárások bírálataiban megnyilvánuló kivetülését; az erdélyi szellemi erők organizálása végett hazatérő Jancsó rokonszenvvel olvashatta, fogadhatta Dsida Erdély iránti elköteleződését: „Mindenekelőtt hittel hiszek Erdélyben. Ebben a szabad szellemet, humánusot sugárzó földben látom a jövő magyar irodalmának kovászát.”

A fiatal erdélyi írónemzedék – jelesen az Erdélyi Fiatalok tábora – tagjainak eszmélése, útkeresése, szerepkeresése, a „szellemi újjászületés” cselekvési programjának alapozása túlmutat Erdély határain.

Elsősorban Jancsó Bélának köszönhető, hogy a kapcsolati szálak elvezetnek a pozsonyi, szegedi, budapesti haladó ifjúsági szerveződésekhez, továbbá a harmincas évek magyar irodalmának két legjelesebb alkotójához: Móricz Zsigmondhoz és József Attilához.

Mit kaphattak a magukat „történelmet csináló nemzedék”-nek definiáló, az *Erdélyi Fiatalok*, a *Hitel* és a *Termés* köré csoportosuló, az „értelmiségnevelő műhelybe” szerveződő, „eszménykereső” ifjak a kor legjelentősebb magyar prózaírójától, Móricz Zsigmondtól? Benne – Ady és Szabó Dezső mellett – az „eszmetemertőt” látták. Számon tartották a *Nyugatban* közölt írásait, különösképpen Makkai Sándornak a *Magyar fa sorsa* és a *Magunk revíziója* című kötetéről írott pozitív méltatását, odafigyelést az „új arcú” felvidéki és erdélyi nemzedékekre. Tiszteletük és megbecsülésük jele volt, hogy kiálltak az 1931-ben nemzetellenességgel megvádolt író mellett. Ennél is fontosabb – hangsúlyozza Cseke Péter –, hogy az író az Erdélyben szerzett tapasztalatai alapján „az erdélyi reálpolitika alapján képzelte el a Trianon utáni »új magyar lelki élet«, »világ szemlélet« és »építő magyarság« újjáteremtését.” Egy évtizeddel később újlag hitet tesz a fiatal erdélyi írók törekvései mellett: „Mintának állítom Erdély legfiatalabbjait a magyar kortársak elé: ezek a tűzben kovácsolt és acélozott lelkek ki fogják harcolni a maguk életét. És tegyék is. Ezzel nekünk is szolgálnak, nem csak maguknak: nekünk, vagyis az egyetemes magyar sorsnak.” A belőlük fakadó, Cseke Péter által kiszűrt karakterjegyekből – „óvatosság és vakmerőség, okosság és vállalkozókészség, szervezőképesség és egyéniségfejlesztés, hagyományörzés és értékfogadó nyitottság” – vonja le azt a következtetést, miszerint bennük és általuk „a Bethlen Gábori politikálás tapasztalatai nemesednek itt hétpuhtonyos aszúvá”. Móricz Zsigmondnak Kós Károly meghívására a századelőn tett kalotaszegi látogatásán megalapozott erdélyi kötődéseit táplálta és mélyítette az Erdély-trilógia megírásához vezető, Kelemen Lajos levéltáros által segített kutatás, továbbá a Tamási Áronhoz, Balogh Edgárhoz, a Jancsó-fivérekhez és a Böződi Györgyhöz fűződő barátság.

József Attila erdélyi kötődései szegedi egyetemi éveiből eredeztethetők. Az ott megismert erdélyi, székely ifjak „szellemi találkozása törvényszerű folyamatként tételezhető”. Jancsó Béla esetében is – „Kolozsváron az önálló erdélyi irodalom szervezés tartotta lázban, Szegeden a Trianonnal szétszakított erdélyi és magyarországi irodalmi

kapcsolatok »újrakötésére« vállalkozott.” Ott ismerkedett meg a húszas években kisarjadó falumozgalommal. A Bartha Miklós Társaság égisze alatt kibontakozó mozgalom József Attila „gondolkodását és költészetét is megtermékenyíti”, az átírásában megjelent *Ki a faluba* röpirat szövegében maga is hitet tesz az ifjakat munkára serkentő törekvés mellett: „A magyar jövő sorsa szorosan összefügg a valóságos nép és a növekvő értelmiség együttműködésével. Soha a közös élet s a nemzeti lét felelőssége egy nép ifjúságára ennyire nem nehezedett. Nincs más út, mint közvetlenül, páratlan szorgalommal és törekvéssel tanulmányozzuk sorsunknak föladatait: népünk valóságos életét épp úgy, mint a közép-európai adottságokat, a nemzetiségi kérdést.” Ez már önmagában is elegendő lett volna ahhoz, hogy a Jancsó Béla köré szerveződő új nemzedék odafigyeljen, számon tartsa a költő életművének későbbi alakulását, fejlődését, abból erőt s buzdítást merítsen a maga harca megvívásához.

II.

Cseke Péter tanulmánykötete második fejezete az 1947–1989 közti korszak erdélyi irodalomtörténeti, irodalompolitikai jelenségeit veszi görcső alá.

Az áthajlás történéseinek kivételését példázza a népi irodalom jeles erdélyi képviselője, Horváth István költészete, költői világképe átrendeződésének a feltárásával. A *Falvak Dolgozó Népe* újságírója terepjárásai, a falvak szellemi értékeinek, népi hagyományainak mind elmélyültebb tanulmányozása természetszerűleg vezette el őt ahhoz az alkotóhoz, aki környezetéből kiemelkedve, de sorshelyzetétől soha el nem szakadva szólt, vallott – versben, prózában, népköltési gyűjtéseiben – Magyarózdról, a faluról mint társadalmi létforrásról, közösségről. A róla közölt két tanulmány – „Fölfelé mentem, lefelé haladtam”, *A teljesség sóvárgása* – a sok évi kutatómunka témájának egy szeletére, Horváth István költészetének jellemző vonásaira irányítja figyelmünket.

Az első a költői pálya ama idejéről, periódusáról szól, amelyben a népi eszmények az új erőterben – az ideológiai terror, a szocialista realizmus hamis, a realitást torzító kalodájában, Prokusztész-ágyában – vakvágányra sodródnak. 1947-ben még kimondhatta: „a valóban igaz művészet tisztábbá, jobbá, igazabbá neveli az embert”. Ám az „iroda-

lompolitikai elvárások rabsága” más pályára kényszeríti, olyan helyzetbe, amelyben a műalkotást „a társadalmi harcok terméké”-nek, „az osztályharc megnyilvánulásá”-nak tekintik. Horváth István – meggyőződésből vagy félrevezetetten? – „maga is arra törekedett, hogy műveivel közvetlenül segítse a falu szocialista átalakulásának (...) folyamatát”. Áldozatává vált egy tőle idegen eszmének, nemtelen szándéknak. Fölfelé kívánt menni, de lefelé haladt. A második tanulmány költői világgépének az átrendeződését mutatja be, amelyre *Vallomás* című költeményének sorai utalnak: „Szétmaródtam / És most a verseimben / Próbálok összeállni...” A belső „rendteremtés” beszédes gyümölcse a *Magyarórdi toronyalja* című, „a szellemi bölcsőhely körüljárása, feltárása” szándékával írott „szociografikus vállalkozás”. Költőként „csak a hetvenes években tud ismét akkora visszhangot kiváltani, mint indulása idején”. Líráját immár „az elérhetetlen teljesség” megteremtésének a vágya fűti: „...a költő úgy tölti ki a maga körül évtizedekig érzékelt »légüres teret«, hogy önnön belső drámájának kivetítésével az ezredvég emberére leselkedő belső és külső veszedelmekre figyelmeztessen”.

Még számtalan példán lehetne szemléltetni – más tanulmányokban Cseke Péter is megtette ezt –, hogy a kommunista ideológia és irodalompolitika milyen mértékben, milyen eszközökkel befolyásolta az egyéni írói kibontakozást, terjesztette ki hatalmát az irodalmi életre és annak alakulására. Beszédes példája ennek a kötetben közölt *„Irodalomirányítás”: 1947–1989* című tanulmány. Az idézőjel használata nem véletlen, hiszen a hatalom a kommunista államokban (Romániában különösen) az irodalmat a dogma szolgálólányává, vagyis alárendelt helyzetbe kívánta kényszeríteni: „a pártállami diktatúrának az irodalmi tudatszférát a maga ideológiai törekvésnek alárendelő szerepével, az irodalomkritika manipulálásával, az elő- és utócenzúra fenntartásával (...) a félelem által gerjesztett öncenzúra hatásával”. Az eszköztár igen változatos volt: elhallgattatás, bebörtönzés, az irodalmi köztudatból való kirekesztés, hagyományaink csonkítása... Máskor, a világpolitikai széljárásokhoz köthetően, megengedőbbnek bizonyultak: tanácskozásokkal, lap- és kiadóalapítások, televíziós adások létrehozásával „lazítottak a csavaron”. Mindkettő meghozta a maga gyümölcseit, a mára feledésre ítélt szocreál „művektől” a magunk kereséséig, a rendszert dicsőítő hozsannáktól az önismeret, az

identitásörzést sürgető alkotásokig. Nehéz idők voltak... Ezt szemlélteti, az irodalomirányítás politikai boszorkánykonyhájába nyújt betekintést az *Egy 1957-es irodalmi vita színe és visszája* című tanulmány. A benne kirajzolódó kép nem csupán a hatalom és az erdélyi magyar írók konfrontációjára mutat rá, hanem arra a belső megosztottságra is, ami az íróársadalomban az egymással szemben álló felek közötti frontvonalként volt jelen. Ez utóbbi a tragikusabb. Magyar író szólított fel a „gyomirtásra”, magyar írótól származott az a meghatározás, miszerint „a romániai magyar irodalom a román irodalom egy része”, továbbá az a szándék, amely megkísérelte a „magyar nyelvű román író” fogalmának a köztudatba való bevitelét. Halvány fény sugarának lehetett tekinteni a román pártvezetés és az erdélyi magyar értelmiségi elit közötti 1956-os kolozsvári találkozót, amelyen hangot kaptak sérelmeink. Javaslatként hangzott el: „minden irodalmi áramlatnak helyet kell adni”. A következő év tavaszán indult meg az *Utunk* hasábjain az emlékezetes, reményt keltő, irodalmi hagyományaink ébresztését szolgáló *Nézzünk hát szembe...* sajtóvita. A következmény a magyar forradalom kihatásaitól megrettent román politika ellentámadása: egyfelől engedményként néhány lapindítás, másfelől neodogmatikus beszűkülés – fizikai megtorlások sorozata, a félelemkeltés atmoszférájának a felerősödése.

A kötetzáró *Húsz év a kétezerből* című tanulmány akár kakukktojásnak tekinthető. Az erdélyi irodalomtörténeti írások mellett egy magyarországi téma, a Nagy Gáspár verseskönyvéhez – *Húsz év a kétezerből* – írott széljegyzet már az első soraival meggyőz arról, hogy a hazaiakkal analóg gondolat- és eszmekör kap benne hangot és igazolást. Mindezekelőtt az az erkölcsi parancs, „sark(csillag)igazság”, hogy – Illyés Gyula szavait követve – „mindent pontosan helyére kell tenni”. A nyolcvanas években jött el a költő számára az a „zónaidő”, amikor úgy érezte, ki kell törni a „történelmi illúziók rabságából”, fel kell oldanunk magunkban a „történelmi idők kisiklásai”-nak a traumáját, ki kell mondani a kimondhatatlant: „meg kell nevezni mindazt, amitől szabadulni akarunk. Hiszen a ki nem mondott igazság eltorzítja mind a személyiség, mind pedig a nemzet tudatát.” Költői felelősségként, a kockázatvállalás elszántságával szólalt meg – *Öröknyár, elmúltam 9 éves* (1983) – a nemzet jobbjai lelkéből kitörölhetetlen igazságszomj, a számonkérés. Benne és általa önmagát győzte le, hiszen jó évtized

múltán maga is bevallja: „Magamtól féltem eleitől fogva / magamtól / és soha senki mástól / a magamba való szörnyű *némulástól* / mikor már nem beszélek / csak hallgatok / bámulok / és nézek magam elé” (*Magamtól féltem...*, 1998) A kivívott szabadság disszonanciái megdöbbenetik: „Mint békebeli / kannibálok / egymást zabálják / föl a barátok / mintha nem volna / már ki ellen / hurrá hajrá most / egymás ellen!” (*Békebeli kannibálok*, 1990) E sorok olvastán bennünk, erdélyiekben is joggal fogalmazódik meg a kérdés: 1990 után „tudtunk-e élni a kivívott szabadság lehetőségével?” Ekkor is a nemzet sorsa, „az egészséges jövőépítés távlata” foglalkoztatja, „a jövő kiszemelt szökevényeként” vállalkozik „az önmagunkat visszaadó szabadság erkölcsi értékrendjének az újratereztetésére”. Az erkölcsi erózió, amely ellen Nagy Gáspár oly elszánt harcot vívott, nem csupán az anyaország társadalmára jellemző folyamat volt. Cseke Péter a tanulmány záró soraiban utal arra, hogy „kisebbségi helyzetben az erkölcsi erózió – természeténél fogva nagyobb rombolást végez, mint a többségiben”. Miként is küzdhattünk ellene kisebbségi léthelyzetben, akkor és ott, ahol a legkisebb megmozdulásra, cselekvésre „nyomban rátették a kezüket a másként gondolkodást csírájában megfojtó Ceaușescu-rendszer biztonsági keretlegényei”. Ezekből a körülményekből fakadóan joggal éreztük, hogy Nagy Gáspár lételelemző-létösszegző versei értünk is szólnak: „csak lenne már fülünk – kisebbségi és többségi magyaroknak egyaránt – mához szóló üzeneteinek a meghallására.”

A kötet címbe foglalt vágyakozás végigkísér bennünket a kötet minden oldalán. A szellemi lét axiómaszerű utópiája – a teljességre való törekvés – ott munkál az alkotás, a szellemi építkezés folyamatának minden mozzanatában abban a hitben, hogy a leírt szó megannyi útjelző a nemzeti, erkölcsi megújulás, a spirituális töltekezés, az elérendő cél felé vezető úton. Cseke Péter kötete ennek az értékmentésnek, értéktudatosításnak a szolgálatában áll.

OLVASÓLÁMPA

KANÁL ÉS FOLYÓ, AVAGY AZ ÉLET SPOON RIVER-BEN

Nem valószínű, hogy Edgar Lee Masters nevére rögtön felkapja a fejét a mai (magyar) olvasó, mint ahogy az sem, hogy azonnal el tudja helyezni az (amerikai) irodalom történetében, mint Edgar Allan Poe-t, Walt Whitmant, Ernest Hemingwayt vagy John Steinbecket. Már csak azért is kijelenthető ez, mert az egyetemi oktatás keretében nem tanítják, és magyar nyelvű recepciója is meglehetősen szórványos. Reményi József szentel egy bemutató jellegű írást *Edgar Lee Masters* címmel a költő életművének (Nyugat, 1922/17–18. szám), Szerb Antal *A világirodalom történetében* csupán egy fél bekezdés erejéig említi meg, magyarra pedig egy kötetéből, a fő művének tekintett *Spoon River Anthology* című verseskönyvből készült válogatást fordították le.¹

Ki volt Edgar Lee Masters (Kansas, 1868 – Pennsylvania, 1950), és miért emlékezetes olvasmány *A Spoon River-i holtak?* Tucatnyi színdarabot, több mint húsz verseskötetet, hat regényt és hat életrajzot adott ki, de – ahogy Reményi fogalmaz – *A Spoon River-i holtak* az egyetlen kötete, „amiért nyugodt lelkiismerettel lehet költőnek nevezni, s amiért feltétlenül kollegájának nevezné őt a legarisztokratikusabb koldus, Verlaine is.” 1903-ig Dexter Wallace álnéven írt (amely édesanyja leánykori vezetéknevét és édesapja középső nevét foglalja magába), és 1914-től kezdtek többen is felfigyelni a költeményeire. 1912-ben ugyanis Harriet Monroe Chicagóban megindította a *Poetry* című versmagazint, amely lényegesen megváltoztatta az amerikai szellemi élet erőviszonyait. Míg a 20. század második évtizedéig New England, vagyis az északkeleti partvidék számított a szellemi élet központjának, a *Poetry* megjelenése a Közép-Nyugatnak az irodalomba való betörését jelentette, és innen számítják a 20. századi amerikai lírát. A versmagazin a legkülönbélebb irányzatoknak adott helyet: amint a magyar fordításkötet utószavában Gergely Ágnes is rámutat, ebben a kiadványban jelent meg először Carl Sandburg, az amerikai nagyvárosok legnagyobb énekeese, Vachel Lindsay, a verseit kenyérért árusító csavargó, és

1 Edgar Lee Masters: *Spoon River Anthology*, 1915. *A Spoon River-i holtak*. Budapest, 1970, Európa Könyvkiadó. Válogatta, fordította és az utószót írta Gergely Ágnes. Az Európa Könyvkiadó 2010-ben újra kiadta az 1970-ben megjelent könyvet.

Masters is, akit maga Harriet Monroe fedezett fel. A chicagói reneszánsz meghatározó arcai mindenekelőtt Angliától akartak szabadulni, amerikai irodalmat, művészetet akartak teremteni, „kontinens helyett szellemi hazát, még külön anyanyelvet is, ha lehetséges” – írja Gergely Ágnes –, és „meg akartak szabadulni a New England-i múlt, a protestáns puritanizmus szellembénítő kötelekeitől, a kisvárosok ön-élégiült provincializmusától (...), és végül a költészetben a kötött formától”.

Monroe biztatására Masters 1915-ben fejezte be *A Spoon River-i holtak* című versgyűjteményét, amely ennek az amerikai szellemi hazateremtésnek, saját irodalomnak, külön anyanyelvnek lett az egyik remekműve. Műve megírásához a költő egyik forrását gyermekkori emlékei jelentették, amelyekkel – egyik hosszú idő után történő hazalátogatása alkalmával – édesanyja szembesíti (a költő ugyanis kansasi szülővárosából került Közép-Nyugatra, Illionois államba). Reményi József írásában olvasható, hogy a Chicagóból hazatérő Masters új cégtáblákat, utcafeliratokat, arcokat látva „megkérdezte anyjától, hogy mi történt Elmerrel, Hermannal, Berttel, Tommal és Charley-val, gyermekora helyi tényezőivel, a gyenge akaratúakkal, erős karúakkal, a bohócokkal, bokszolókkal, harcosokkal? S édesanyja elmondta azoknak a sorsát, akikről tudott, aztán elvezette fiát a temetőbe, s a sírfeliratok tragédiákat elevenítettek fel.” Az otthoni múltbarangolás Chicagóban az ügyvédi irodában, ahol Masters dolgozott – s ez lett műve megírásának a másik forrása – az íróasztal túlsó felén ülök sorsának a drámájával vagy a periratok lapjairól kiolvasható életük egy-egy részletével egészült ki.

Spoon River (szó szerinti fordításban *kanálfolyó*, amelyben az átlagos, unalmas hétköznapi világ és a változó, az elmúlásra és az örök visszatérésre emlékeztető energikus természet kapcsolódik össze) fiktív kisváros, vagyis egy temető, lakói halottak, a versek pedig sírfeliratok, amelyeket a halottak írtak saját magukról. Szívszorító embersírversekről van szó, amelyekben a halottak kis részben örömeiket is, de többnyire bánatukat mondják el, elhibázott életükről vallanak, „mintha csak a halál után jöttek volna rá, miként kellett volna élni.” (Reményi József) Elmesélik életük egy-egy általuk fontosnak tartott eseményét, gyakran azt, hogy mi vezetett a halálukhoz, belebeszélnek szomszédjuk életébe, aki egy következő versben dühösen visszaszól, majd továbbadja

a szót egy következő halottnak, s „mire az olvasó jól benne jár a könyvben, észrevétlenül köréje ülepszik egy amerikai kisváros társadalmi drámája” (Gergely Ágnes), amelynek szereplői: a csödbe ment bankelnök, a bordélyosné, a lapszerkesztő, papok, bírák, ügyvédek stb. Létük a vámpírokéhoz hasonló, akiknek életük volt a haláluk, haláluk pedig az, hogy élniük kell, hogy a halálon túli világból látniuk kell a hatalmasabbaknak, az erősebbeknek kiszolgáltatott, ezért képmutató, bűnös életüket, amelyen már utólag nem tudnak változtatni, csak bánkódni és bűnhődni miatta. Masters figuráinak életét gúzsba kötötte a lelki halottság, s mivel a halál nem ellentéte, hanem rokona az életnek, haláluk sem nyugvópont vagy új kezdet, hanem egzisztenciális krízis. Nemlétük a lét és fordítva, a kettő nem kioltja, hanem kölcsönösen elviselhetetlenné teszi egymást. Ezt az elviselhetetlenséget a temetőben jelen levő szerelem ellenpontozza, a kicsinyes intrikák teszik tragikomikussá.

Az embert kortól és kontinenstől függetlenül foglalkoztató örök kérdésnek, a lét és a nemlét titokzatos viszonyának a sajátos megjelenítése (a halál felől láttatott élet görbe tükre) teszi több mint amerikai, azaz egyetemes, megrendítő olvasmánnyá *A Spoon River-i holtakat*. Ahogyan például a kötet egyik szereplőjének, *Eugene Carmann*nak a drámájában is megtapasztalhatjuk: „Rhodes rabszolgája! Parancsoljanak cipőt, pamutszövetet, / lisztet, szalonnát, öltönyt, munkásruhát, egész nap ez ment, / napi tizennégy órán keresztül, évi háromszáztizzenhárom napon keresztül, / több mint húsz esztendőn keresztül, / »Hogyne, asszonyom«, »Igenis, uram«, »Nagyon köszönöm« / ezerszer egy nap, ötven dollárért havonta. / Büdös lakás a bolt mögött, a sufniban. / Vasárnapi iskola, kötelező; Nagytiszteletű / Abner Peet hittanra oktat évente egyszáznegyszer, / egy hitoktatás több mint egy óra, / mert Thomas Rhodesé volt a templom, / éppúgy, mint az üzlet és a bank. / És amikor a nyakkendőm kötöttem aznap reggel, / megláttam az üvegen hirtelen magam: / tiszta ősz vagyok, az arcom lucskos tészta. / Átkozódtam, csak átkozódtam, te vén istencsapás, / te gyáva dög! rohadt koldus, te, / Rhodes rabszolgája! / Roger Baughman nyilván / azt hitte, verekszem valakivel, / épp akkor bámult be a felsőablakon / mikor összecsomósodtam, mint a zsák, / itt, a fejemben szétpattant egy ér.” (*Borsodi L. László*)

A KIHELYEZETT TAGOZAT

Van bő éve, hogy ott fekszik az asztalomon – kézügyben – tucatnyi, másfél tucatnyi könyv társaságában, mintegy arra várva, hogy mihamarabb elolvassam. Valamelyik kiárusításon vettem Budapesten, orosz író, orosz emigráns író könyve, érdekelt, egy jobb folyóirat árába került, vagyis éppen nem dobták az ember után. Szerzője, Szergej Dovlatov² 1990-ben hunyt el, és „azóta is töretlen népszerűségű” író. Egy kisregény, *A kihelyezett tagozat*, elbeszéléseiből egy szűk válogatás, pontosabban kilenc darab ezekből, és a majd négyszáz oldalnyi könyv legvégén, két tömbben mininovelláiból is egy csokornyit, válogatás ez is a javából, amelyek „ma már a szovjet korszak anekdotatárának sokszor idézett gyöngyszemei”, olvasható a fülön, a szerkesztő ajánlásában. Az egyes darabokat kitűnő fordítók ültették át magyarra: Abonyi Réka, Kisbali Tamás, Szőke Katalin. Ott volt az asztalomon, eddig több alkalommal a kezembe került, belelapoztam, ám valamiért mégsem olvastam el, most is csak ízlelgettem, a végével, az elbeszélésekkel, illetve a „mininovellákkal” kezdtem. Arra, hogy hogyan szippanthatja be egy könyv az embert, hogyan *nyerheti* meg magának, jó példa ez a kötet is. A mininovellák 1–25 soros írások, szösszenetek, sztorik, aforizmaszerű mondatok, forgácsok az íróasztal környékéről; ironikusak, húsba vágók, mélyről jövők, vitriolosak, humorosak, kedvesek, játékosak stb. Rögtön az elején ezt a kettőt olvasom közülük: „Minden irodalmi mű három réteget rejt magában: 1. Azt, amit a szerző ki akart fejezni. 2. Azt, amit sikerült kifejeznie. 3. Azt, amit akaratán kívül fejezett ki. A harmadik réteg a legérdekesebb.” És: „Szenvedek a saját bizonytalanságom miatt. Gyűlölöm, hogy a legapróbb semmiségek miatt is kész vagyok összetörni. Kimerített az élettől való félelem. Pedig ez az egyetlen, ami reményt ad. Az egyetlen, amiért hálásnak kell lennem a sorsnak. Mert mindennek az eredménye: az irodalom.” És ennyi szinte elég is, hogy kedvet kapjon (ez) az ember, én, és hátra és előre elolvassa aztán az egész kötetet. És bólogasson, hümmögjön sűrűn, ugyanis valami ilyesmiről van szó, azt gondolja, minden író esetében, a nyelvvel való küzdelemről, hogy a nyelv mint munkaeszköz hogyan válik, avagy nem válik azzá, azt kifejezővé, amivé ő szeretné.

2 Szergej Dovlatov: *A kihelyezett tagozat. Válogatott elbeszélések*. Budapest, 2010, Európa Könyvkiadó.

Hogy hajlik-e, idomul-e a szerzői szándék szerint. És hogy a végeredmény felől nézve milyen az, milyen lesz az, amit letesz végül az asztalra. No és a legsúlyosabb, legszomorúbb „semmisségek” is, amelyek velünk mint íróval történnek/történhetnek, reménnyel tölthetnek el, mert a végeredmény (itt is) maga az irodalom... lehet. Így lett irodalom sok mindenkől Dovlatovnál is, *A kihelyezett tagozat* című kisregény például az amerikai orosz emigráció, a „talajosok” és a „liberálisok” küzdelme Oroszország jövőjéről egy Los Angelesben tartott, oda „kihelyezett” konferencián, ahol még emigráns orosz elnöküket, valamint az ellenzék vezetőjét is megválasztják a jelenlévő küldöttek. Gyilkos humora, szatírája elevenbe vágó. Jellegzetes alakok vonulnak fel, napjaink jól ismert figurái egyébként, mintha mit sem változna, változott volna a világ, és a határok is csak pusztán jelképesek volnának, mert az ember és az emberi, na és a nem emberi ugyanolyan a sajátosan keleti, kelet-közép-európai viszonyok között. A konferencia résztvevői egyhangúlag megállapítják, Los Angelesben!, hogy a Nyugat pusztul, mivel elveszítette a hagyományos keresztény értékeket, majd egyetértenek abban, hogy Oroszország a jövő állama, noha szörnyű a múltja, és a jelene sem világos. Aztán: „...hogy az emigráció Oroszország méltó kihelyezett tagozata.” Tanulságos (ismerős) a szimpóziumon résztvevő két irányzat híveinek a leírása. Mindkét irányzat hívei egyenlő számban voltak képviselve, akik már az első napon kategorikusan elhatárolódtak egymástól. „Egyébként még a külsejük is teljesen különbözött. A talajosok kétsoros gombolású öltönyben, műszálas nyakkendőben, vastag gumitalpú cipőben páváskodtak. A liberálisok pedig farmerben, pulóverben és szarvasbőr dzsekiben voltak. A talajosok becsülettel végigültek az előadásokat. A liberálisok általában a folyosókon kódorogtak. A talajosok, noha kölcsönösen utálták egymást, egységesen léptek fel. A liberálisok, noha kedvelték egymást, magukban jártak-keltek. (...) A talajosok szívesen használtak népies, eposzi árnyalatú szavakat: »hiú reményeink múltán« vagy »galád háborgók«. Vagy még efféléket: »nemesebb ügyszökhöz méltó energiával«. Végül: »Szolzsenyicin ezért nem fogja megdicsérni önöket.« A liberálisok mai, modern kifejezéseket használtak, például: »Az ilyen dolgokért pofán vágják az embert!« Vagy: »Csokolózzatok Ribentroppal!« (...) Egyébként a talajosok és a liberálisok között sok volt a közös vonás. A Szovjetunióban megrögzött sovínisztáknak és hazátlan kozmopolitáknak nevezték őket. És ott jól

kijöttek egymással.” Abszurditás abszurditás hátán, és nem csak a konferencián, hanem a tudósító magánéletében is, akinek szállodaszobájában váratlanul megjelenik ifjúkori nagy szerelme, s visszaemlékszik azokra a régi időkre, amikor ez a nő tönkretette az életét... És igen: élvezetes, könnyed, elegáns, tanulságos írások egytől egyig. (*Fekete Vince*)

AZ INTRIKUS KRITIKUS

„Nem adhatok mást, csak ’mi lényegem, ezért a kritikáim egyúttal pamflettek is” – mondja Kuszálík Péter *Az intrikus kritikus* című könyve³ *Explikációjában* (34.), s elolvassa a kötet 6 darab, hosszabb-rövidebb *bírálatát* (Kántor Lajosról, Pataki Tamásról, Sántha Attiláról, Sütő Andrásról, Tófalvi Zoltánról és Tompa Andreáról), elégedetten állapítottam meg, hogy a fent idézett „szerzői önértelmezés” halálpontosnak mondható: Kuszálík Péter nem(csak) ismertet, nem(csak) méltat, nem(csak) értelmez, hanem főleg *bírál*: afféle „kölesválogató kritikusként” (újabb szerzői önértelmezés a 161. oldalról) a górcső alá vett szerzők legapróbb hibáit is felszínre hozza, ragaszkodva kitűzőtt céljához: „Feladatom a következő: kíméletlenül rábökni a mű hibáira. A legapróbbra is, tekintve, hogy az ördög a részletekben lakoz. Ik.” (13.).

Kell-e nekünk ma, a nyelvi-logikai-stb. igénytelenség korában a Kuszálík-féle „kölesválogatás”? Meggyőződésem, hogy kell – még akkor is, ha Kuszálík Péter kritikája néha csak „keckeckedésnek” tűnik, például a Tompa Andreáról írott bírálatban. S hogy mi a baja Kuszálík Péternek az *Omertával*? „Regénynek jó – mondja Kuszálík a 163. oldalon –, precíz leírásnak nem annyira.” Egykori kolozsvári (hóstatí) lakosként ugyanis kiszúrja, hogy Tompa Andrea regényének hóstatí szereplői nem mindig a „hóstatí nyelvet” beszélik. Fontos ez a regény utóélete szempontjából? Ismétlem: szerintem fontos – de nem az ilyen precizitáson áll (vagy bukik) egy-egy irodalmi mű sikere. Talán nem árt emlékezetünkbe idézni a *Toldi* anakronizmusát: „Haj! be zokon esik most hallgatnom téged! / Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet. / Máskor, a tűzhelynél *tengerit* morzsolva, / Ítéletnapig is elhallgattam volna” – mondja Miklós Bencének a *Negyedik ének* 14. versszakában.

3 Csíkszereda, 2019, Pro-Print Könyvkiadó.

Toldy Ferenc rögtön az eposz megjelenése után jelezte a hibát (hogy ti. dehogyan volt *tengeri* Nagy Lajos korában Magyarországon!), ettől függetlenül a *Toldi* még ma is remekműnek számít. Ki kell-e tehát szűrni egy 650 oldalas nagyregény minden egyes (nyelvi) hibáját? Mint tudjuk, Arany János nem javította ki az anakronizmust – hogy az *Omerta* legeslegújabb (javított) kiadása figyelembe veszi-e a Kuszálék Péter által jelzett hibákat, azt majd a jövő dönti el...

S ha már „pontosságról” beszélünk (s maradvány még a Tompa Andrea-regénynél), hadd hívjam föl én is a figyelmet *Az intrikus kritikus* egyik szöveghelyére, ami megzavarhatja az olvasót: „Zizi hívta föl a figyelmemet az *Omertára*. [2018.] December második felében megvettem a harmadik kiadás egyik példányát és elolvastam” – mondja Kuszálék Péter a 161. oldalon. Szerény véleményem szerint *Az intrikus kritikus* ugyanúgy könyvnek számít, mint az általa bírált kötetek – még akkor is, ha „pamfletáriumról” van szó. Kellett-e tehát ez a „Zizi” ebbe a könyvbe? Nem mindegy, hogy ki ajánlotta Kuszálék Péter figyelmébe az *Omertát*? Én ugyan tudom (mert megkérdeztem a Pro-Print Könyvkiadó munkatársát), hogy ki ez a „Zizi”, de *Az intrikus kritikus* Egyszerű Olvasóját teljesen hidegen hagyja egy ilyen plusz információ. Szerintem ez épp olyan „pongyolaság”, mint amiket Kuszálék Péter teljes joggal kárhoztat amúgy hihetetlenül precíz (s nem melleleg: rendkívül szórakoztató) bírállataiban... (*Lövétei Lázár László*)

FÉNYKÉPEK A PARADICSOMBÓL⁴

Ádám Gyulának számos fotóalbuma jelent meg eddig, mind sikeres könyvek, szakmai körökben éppúgy, mint a szélesebb vásárlóközönség soraiban. (*A Kölcsönkért kovász* című például már a negyedik kiadását és a 13 000 eladott példányszámot is megérte.) Gyönyörűek ezek az albumok, talán nem túlzás azt mondani, hogy külön-külön mindegyik egy műalkotás.

Ebben annak is szerepe lehet, hogy Ádám Gyula maga válogatja és szerkeszti ezeket, a tipográfiai munkákat is ő végzi, a borítókát is ő tervezi. (Volt olyan fényképalbuma, amelyről külhoni szakértők nem akarták elhinni, hogy nem egy népes kollektíva munkájának eredmé-

4 Ádám Gyula: *A megkerült paradicsom*. Budapest, 2019, KMTG kiadása, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia program keretében.

nye, hanem egyetlen személy állította össze.) Több évtized gyakorlata, tapasztalata van ebben, az évek során számtalan szerző könyvének volt elismert képszerkesztője, borítótervezője.

Azt sem árt tudni, hogy külföldön is neve van már a Csíkban élő Ádám Gyulának. Brüsszeltől Budapestig voltak nagy visszhangot kiváltó kiállításai, rangos külföldi kitüntetések vehetett át, nemzetközi fotókiállítások zsűrijébe hívták meg. Nemigen beszél erről, nem ez a fontos számára. Amikor még fiatalon, az ezerkilencszáznyolcvanas években, az akkori román hivatalos szervek – néha tevőleges – rosszallása ellenére rendszeresen járni kezdte fényképezőgépével a moldvai csángóvidéket, megörökíteni egy lassan letűnő világ emlékeit, biztosan nem gondolt a későbbi elismertségre, nem ezért tette.

Ádám Gyulát szakmai körökben mára mégis a moldvai csángóvidék és a Székelyföld legavatottabb fotósaként tartják számon. Ehhez nem elég a jó felszerelés meg a jó szem, behatóan ismerni kell ezeknek a tájaknak a múltját, hagyományát, aktuális viszonyait. Meg az itt élő embereket. Sokszor személyesen is. Csak így lehet hiteles képet készíteni róluk.

Ahogy az ember arcán nyomot hagynak az évek, ahogy a ráncokban, a tekintetben benne van az addig leélt élet, úgy van ott egy Ádám Gyula-fotón nemcsak az, amit élénk állít, hanem annak története is. Sokáig nézve ezeket a képeket, szinte megelevenednek, minél tovább nézzük, annál inkább, végül már úgy tűnik, filmet néztünk végig. Beszédes fotók, és gyakran készítenek szólásra a szemlélőt is: kommentálni kell a láttukra feltört, felidéződött, felismert valamit.

Néha súlyosak ezek a fényképek, mint egy népballada, de tudnak játékosan könnyedek is lenni, mint egy derús összekacsintás. Sorra véve őket, az itt élők körképe bontakozik ki: székelyek, csángók, cigányok, tájak, mesterségek, sorsok mutatnak magukból valami lényegeset, készítenek ámulásra a szemlélőt. Mert Ádám Gyula a közönségesnek tartott dolgokban és a hétköznapiaként vélt embereken is meg tudja látni és láttatni a csodát.

Nem kell félni kimondani, rájön, aki nézi: lélek van ezekben a képekben. *(Molnár Vilmos)*

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos

- Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárad-szereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonalitz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely

- Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár

- László Bakk Anikó - Kolozsvár
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
László Károly és Katalin - Kézdivásárhely
Lázár Lilla - Csíkszereda
Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Liker Henrietta - Székelykeresztúr
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Madaras Lázár - Brassó
Mag István - Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba - Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Márk Dezső - Csíkszereda
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Menyhárt Csaba - Marosvásárhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester János - Marosvásárhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lövéte
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Mikes Borbála - Uzon
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székelyudvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Mikó Júlia - Brassó
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Csaba - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Murádin László - Kolozsvár
Murányi János - Székelyudvarhely
Müller Dezső - Vámfalu
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
Nagy József - Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Németh Szilveszter - Csíkkarcfalva
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Olti Kálmán - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Orendi István - Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Zoltán - Zilah
Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethó Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely

- Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
 Ráduly János - Kibéd
 Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád - Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
 Kézdivásárhely
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
 Sata Lóránd - Voluntari
 Sántha Emese - Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta - Magyarvista
 Sata Klára - Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
 Seprődi József - Dicsőszentmárton
 Silye Béla - Székelyudvarhely
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely
 Sipos László - Felvinc
 Sóbester Klára - Marosvásárhely
 Sófalvi László - Székelyudvarhely
 Sógor Árpád - Kolozsvár
 Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza - Kányád
 Sógor Gyula - Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Enikő - Szentegyháza
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csíkcicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szatmári József - Marosvásárhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Ferenc - Vadasd
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Szentes Gábor - Madéfalva
 Szilágyi István - Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd -
 Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Szöcs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánczos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid - Csíkszentlélek
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lővéte
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda

- Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdivásárhely
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vörzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK**
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egylet – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró

- Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós

- Temesvári Római Katolikus Püspökség - Temesvár
 Tortoma Kft. - Barót
 Unitárius Parókia - Marosvásárhely
 Városi Könyvtár - Barót
 Városi Könyvtár - Borszék
 Városi Könyvtár - Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár - Kovászna
 Városi Könyvtár - Maroshévíz
 Városi Könyvtár - Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár - Szentegyháza
 Városi Könyvtár - Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház - Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár - Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK*
- Abafáy-Deák Csillag - Budapest
 Ágh István - Budapest
 Dr. Antal Balázs - Budapest
 Bakos József - Budapest
 Dr. Balássy Péter - Szombathely
 Bálint Gábor - Dabas
 Barta László - Budapest
 Dr. Bartók Gergely - Budapest
 Báthori Csaba - Budapest
 Beke Mihály András - Budapest
 Benke Éva - Paks
 Berezky Gábor - Budapest
 Bertha Zoltán - Debrecen
 Bíró Miklós - Budapest
 Birtalan Ferenc - Budapest
 Dr. Botz Lajos - Pécs
 Bodor Ádám - Budapest
 Borbás János - Veszprém
 Bozó Zoltán - Szentcsanak
 Burján Pál - Pécs
 Czakó Gábor - Budapest
 Császár Zoltán - Budapest
 Csender Levente - Üröm
 Csontó Lajos - Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc - Szentcsanak
 Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla - Kemece
 Demse Márton - Budapest
 Dr. Dobos László - Budapest
 Dobozi Eszter - Kecskemét
 Dömötör Zoltán - Csömör
 Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán - Veszprém
 Fazekas Edit - Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
 Fejér Istvánné - Szentcsanak
 Fekete Béláné - Budapest
 Fekete Miklós - Szeged
 Ferenz Ernő - Páty
 Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
 Dr. Ferencz Csaba - Budapest
 Ferencz I. Szabolcs - Budapest
 Dr. Füleky György - Budapest
 Fürjesi Csaba - Budapest
 Fűzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Ilona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu

- Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárs
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Mária József – Nyíregyháza
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Keszthely
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
 Péter László – Szeged
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Sokoray László – Pápa
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szokolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest

Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó

Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest

Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest

Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Nagy Pál – Montrouge

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Neshor

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyararkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Órös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

DIÁK ÚR, KÉREM!

A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Félre, könyvek, doktrinák,
hív az édes dáridó!
Kivirult az ifjuság,
szűzi csokrát szedni jó,
vénhez illik a komolyság,
neki már csak az való!”*

(Középkori diákdal)

*„És most beszél. Valamit beszél. A második mondat-
nál arra számít, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár
felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja,
hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól.”*

(Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem)

Tanár, diák, iskola, diákélet, sulis évek – mit jelentenek Nekem? Tanár úr, kérem!, vagy: Diák úr, kérem! Mit ad, mit adott nekem az iskola, mit hozok, mit viszek ebből magammal majd egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve továbbadom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, az iskola-diák, a tanár-diák kapcsolatok; szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Szabad vagyok-e, szárnyalhatok-e az iskolában? Vagy kötöttség, kötelesség csupán? Hogyan lehetek önmagam a suliban? Miben segít az iskola nekem? Miben akadályoz? Miben stimulál, miben serkent?

Létezik-e vajon kultúra iskola, tanulás nélkül? Miért fontosak a jó tanárok? A példaképek? Szükség van-e rájuk? Fontosak-e vajon ma? Mivel tarisználnak fel egy életre minket az iskolában? Feltarisználnak-e? Tanár-diák kapcsolat, diák-diák (avagy a diáktársakkal, barátnőkkel, barátokkal való) viszony, mit kezdünk, kezdetünk felgyorsult világunkban a valamikori tanár-diák-iskola örökséggel: csupa olyan kérdés, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – újból és újból „megér egy misét”. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek (ha fontos egyáltalán) az iskola, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó, csak legyünk túl rajta probléma stb. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a *Székelyföld* folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: DIÁK ÚR, KÉREM! Beküldési határidő: 2019. október 31.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2019 decemberében.

A díjazott művek közlési jogát a *Székelyföld* folyóirat fenntartja.